

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА ЗАКОНОДАВСТВОТО ПОСВЕТЕНО НА ЗАШТИТА НА ДЕЦАТА ОД НАСИЛСТВО ПОМЕЃУ НАШАТА И ЗЕМЈИ СО КОНТЕКСТУАЛНИ СЛИЧНОСТИ

Проектот е поддржан
од Европската Унија

МЗМП

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА ЗАКОНОДАВСТВОТО ПОСВЕТЕНО НА ЗАШТИТА НА ДЕЦАТА ОД НАСИЛСТВО ПОМЕЃУ НАШАТА И ЗЕМЈИ СО КОНТЕКСТУАЛНИ СЛИЧНОСТИ

Автори:

Јасна Оровчанец Аранѓеловиќ
Гоце Коцевски

Уредник:

Светлана Црвенковска

Скопје 2018

Проектот *Секое дете ги заслужува своите права – Сите деца се добро*, се имплементира од страна на МЗМП. Овој проект се спроведува во рамки на поголем проект за “Заштита на децата од насилство и унапредување на социјалната инклузија на децата со попреченост во Западен Балкан и Турција”, финансиран од Европската Унија, а кофинансиран и спроведуван заедно со УНИЦЕФ. Главната цел е подобрување на законодавството кое се однесува на правна заштита на деца жртви на насилство.

Овој документ ги опфаќа активностите спроведени од страна на “Македонското здружение на млади правници”, со финансиска поддршка од Европска Унија и УНИЦЕФ. Ставовите изразени во овој документ, не треба на кој било начин, да се сметаат за одраз на официјалниот став на УНИЦЕФ или на Европската Унија. Европската комисија не е одговорна за било каква употреба што може да се направи со информациите содржани во документот.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

316.647.3-053.2:340.5
364.442.6-053.2

ОРОВЧАНЕЦ Аранѓеловиќ, Јасна

Компаративна анализа на законодавството посветено на заштита на децата од насилство помеѓу нашата и земји со контекстуални сличности [Електронски извор] / Јасна Оровчанец Аранѓеловиќ и Гоце Коцевски. - Скопје : Македонско здружение на млади правници, 2018

Начин на пристап (URL): <https://myla.org.mk/mk/>. - Текст во PDF формат, содржи 85 стр. - Наслов преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 17.05.2018. - Фусноти кон текстот. - Содржи и: Анекс

ISBN 978-608-4843-03-0

1. Коцевски, Гоце [автор]

а) Насилство - Деца - Законско регулирање - Компаративна анализа б) Социјална заштита - Деца

COBISS.MK-ID 107280906

СОДРЖИНА

КРАТЕНКИ	5
ИЗВРШНО РЕЗИМЕ	6
ВОВЕД	8
МЕТОДОЛОГИЈА	9
А. Цел на анализата	9
Б. Главно истражувачко прашање	9
В. Користени дефиници	10
Г. Истражувачки цели на компаративната анализа	10
Д. Земји кои се предмет на анализата	10
Ѓ. Видови на извори и собирање податоци	10
Примарни извори – Полу-структурирани интервјуа со практичари.....	11
Секундарни извори.....	11
Е. Стратегија и методи кои ќе бидат користени во анализата	11
Ж. Анализа на применливост	12
3. Ограничувања при истражувањето	12
ПРВ ДЕЛ	12
Идентификација и преглед на правните “празнини” во однос на заштитата на деца жртви на насилство во нашата земја	12
1.1 Преглед на правните акти кои се однесуваат на насилство врз деца	12
1.2 Преглед на измените и дополнувањата на законите и подзаконските акти кои се однесуваат на насилство врз деца усвоени по 2013 година	15
1.3 Општи наоди од истражувањето поврзани со концептот на дете жртва од насилство во националното законодавство	17
1.4 Наоди од истражувањето кои се однесуваат на обврските кои образовните институции ги имаат во заштита на деца жртви на насилство	19
1.5 Наоди од истражувањето кои се однесуваат на обврските на центрите за социјална работа и социјалните работници	20
1.6 Наоди од истражувањето кои се однесуваат на кривично правниот систем 23	
ДЕЛ 2	27
Компаративна проценка на законодавството кое се однесува на кривично правната заштита на децата жртви на насилство	27
I. Процена на законодавството	27
1. Република Србија.....	27
2. Република Хрватска.....	33
3. Федерација Босна и Херцеговина.....	39
4. Република Словенија.....	44

5. Кралството Холандија	49
6. Обединето Кралство	55
СПОРЕДБА НА ЗАКОНОДАВСТВАТА.....	64
ЗАКЛУЧОЦИ	68
ДЕЛ 3.....	69
Препораки за подобрување на националното законодавство кое се однесува на спречување и заштита на деца од насилство	69

КРАТЕНКИ

ЗПД – Закон за правда за децата
ЗСЗД – Закон за спречување и заштита од дискриминација
НВО – Невладина организација
ЗБПП – Закон за бесплатна правна помош
АККМИС – Автоматизиран информативен систем за управување со судски предмети
ЗМКДКПМ – Закон за малолетни сторители на кривични дела и кривично правна заштита на малолетници ¹
ОИ – образовни институции
АМС – Акт за малолетнички судови
ЗКП – Закон за кривична постапка
ЗЗПДМКП - Закон за заштита и постапување со деца и малолетници во кривична постапка
АКП – Акт за кривична постапка
АОО – Акт за основно образование
КЗП – Кривичен законик за процедура
КЗ – Кривичен законик

¹Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично правној заштити малолетних лица (Службен весник на РС бр.85/2005)

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Воспитувањето и одгледувањето на деца во средина без насилство, каде тие ќе ги имаат сите потребни услови за нормално детство и соодветен развој, е едно од основните општествени прашања. Меѓутоа, ова прашање, властите често го избегнуваат. Децата, како најранлива група се во многу незавидна положба. Вознемирува фактот што и покрај сите вложени напори за обезбедување на меѓународна и национална правна рамка која ќе ја подобри положбата на децата и која ќе им овозможи да растат во здрава средина, тие секој ден се жртви на различен вид на насилство. Историјата покажува дека без разлика на напорите за подобрување на националното и меѓународното законодавство во врска со правната заштита на деца, општеството во кое едно дете се наоѓа е полно со траума и насилство. Траумата има тешки последици по здравјето и психичкиот развој на децата, влијае на целото општество, што пак создава траума и за идните генерации. Генерацијата која е под постојано влијание на насилство, создава “магичен” круг на насилство кој никогаш не престанува.

Оваа анализа се фокусира на детектирање на правните празнини и предизвици во националното законодавство на поранешната Југословенска Република Македонија кои се однесуваат на заштита на децата од насилство, но и на пронаоѓање на механизми за негово подобрување преку идентификување на најдобрите практики во други правни системи. Анализата беше изготвена со користење на неколку стратегии и методи вклучувајќи проучување на секундарни извори, описно истражување и компаративен метод, со цел премостување на јазот помеѓу сегашното законодавство и посакуваниот функционален систем кој ќе овозможи ефективна кривично правна заштита на децата жртви на насилство. Податоците кои беа анализирани се обезбедени со спроведување на полуструктурирани интервјуа со практичари и со користење на секундарни извори (достапни и објавени извештаи, статистички информации итн.). Областите на кои се фокусираше и спроведе истражувањето беа следните: образование, социјална работа, кривично правна сфера, и здравство.

Општите наоди кои произлегоа од анализата на национално законодавство покажуваат дека: 1) постојат различни дефиниции во законодавството за тоа што значи насилство врз деца или деца жртви; и 2) не постои дефиниција или насоки за тоа како да се интерпретира начелото на “најдобар интерес на детето”.

Во областа на **образованието**, истражувачкиот тим откри дека: 1) поради нејаснотии во националното законодавство има недостаток на соработка и координација помеѓу образовните институции и центрите за социјална работа во однос на пријавување на случаи на насилство врз деца, како и во однос на грижата и поддршката за децата жртви на насилство; 2) не постојат јасни и прецизни критериуми за процена на тоа дали еден случај треба да се упати и до други институции; и 3) не постојат јасни насоки и критериуми за идентификување и справување со врсничкото и психичкото насилство, како што не постојат утврдени критериуми за справување со електронското насилство.

Во областа на **социјалната работа**, пак, беше утврдено следното: 1) постојат различни протоколи и одговорни тела кои спроведуваат постапки за справување со различните форми на насилство врз деца, што пак ја отежнува работата на социјалните служби; 2) постои недостаток на размена на информации помеѓу центрите за социјална работа и

други институции вклучени во процедурите за заштита на деца жртви од насилство; и 3) не постои 24/7 достапност на социјални работници, што во некои случаи резултира со одолговлекување на процедурата за давање изјава од страна на детето жртва.

Во областа од **здравствената грижа** следното беше утврдено: 1) недостиг на координација помеѓу здравствените установи и други релевантни сектори (центри за социјална работа, полиција); 2) постоечкото законодавство (закони, подзаконски акти/меко право) ретко се применува во пракса; 3) медицинските прегледи при постапување во случаи кога има деца жртви на насилство ги извршуваат здравствени работници кои нема соодветно искуство за работа со деца, што води до многубројни дополнителни испитувања на детето жртва; 4) здравствените работници ретко пријавуваат случаи на насилство поради товарот од одговорности во нивната секојдневна работа.

Во **кривично-правниот систем** истражувачкиот тим откри дека: 1) во кривичните случаи во кои жртвите од насилство се деца, а сторителите се полнолетни, постапуваат општи судии и судски совети без притоа да се бара специјализираност и знаења од нив на тема заштита на права на деца; 2) пристапот до правен совет и адвокат за децата жртви на насилство кои живеат во сиромаштија е ограничен во текот на сите фази од постапката; 3) постои потреба од сензибилизација на судиите и јавните обвинители за заштита на децата жртви на насилство и спроведување на системот за правда кој одговара на потребите на децата; 4) во јавното обвинителство не постои одвоен регистар за случаи кои се поврзани со кривични дела за насилство врз деца; 5) принципот на само едно сослушување на дете жртва на насилство во текот на целата кривична постапка не е имплементиран во пракса; 6) остварувањето на правото на надомест на штета за децата жртви на насилство е значително отежнето во пракса; 7) поголемиот број на судови и јавни обвинителства не ја поседуваат потребната техничка опрема, ниту пак просториите каде се сместени се адаптирани во согласност со стандардите пропишани за целосна примена на специјалните мерки за процесна заштита на децата жртви и децата сведоци; и 8) правилото на ист род кога детето жртва на специфични кривични дела дава изјава не е строго почитувано како што тоа се бара од пропишаните стандарди.

Од оцената и споредбата на законодавството на 6 други правни системи – **Србија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Словенија, Холандија и Обединетото Кралство** - произлегоа следните препораки:

- Кривичните случаи каде жртви и/или оштетени се деца во специфични кривични дела треба да бидат процесирани и со нив да постапува судија и судски совет специјализиран за постапување во предмети од областа на правда за деца;
- Законот за правда за децата (во понатамошен текст ЗПД) мора да биде усогласен со Законот за бесплатна правна помош во однос на правото на бесплатна правна помош за деца жртви и/или оштетени во насилни кривични дејствија;
- Целосно почитување и имплементација на правилото за едно сослушување при испрашување на дете жртва и/или оштетен при насилни кривични дела?;
- Дефинирање на принципот “најдобар интерес на детето” и вклучување на истиот во сите правни акти релевантни за заштита на децата;

- Вклучување на специфична одредба во Законот за кривична постапка каде ќе се воспостави обврска за професионалците да пријават насилан акт до јавниот обвинител, во спротивно оној кој нема да пријави да биде казнет;
- Да се дополнат Законите за основно и средно образование со повеќе одредби кои ќе се однесуваат на заштита на децата од насилство;
- Опцијата за вработување на стручни советници како социјални работници, педагози и психолози во судовите и јавните обвинителства треба да биде разгледана и овозможена на жртвата и нејзиното семејство; и
- Опсегот на видовите на насилство треба да биде зголемен и недвосмислено дефиниран.

Ранливоста на децата како група и сериозноста на проблемот /со кој се соочуваме не ни дозволува уште еден ден да биде потрошен залудно и бара да се преземат итни чекори за подобрување на системот за заштита на деца од насилство.

ВОВЕД

Уставот на поранешната Југословенска Република Македонија гарантира посебна заштита на децата. Член 42 ја обврзува државата да воспостави и одржи систем кој ќе ги заштитува и афирмира правата и интересите на детето. Посебниот систем бара заштита на физичкиот и морален интегритет на децата, вклучувајќи, но не ограничувајќи се и на заштитата од сите форми на насилство. Сепак, децата секојдневно се изложени на насилство во нивната семејна средина, во училиште, додека спортуваат, па и во сајбер-просторот. Насилството може да се појави во различни форми, почнувајќи од “физичко или психичко насилство, повреда или злоупотреба, запоставување или занемарување, (до) малтретирање или експлоатација, додека детето е под заштита на родителот(ите), старателот(ите) или било кое друго лице кое се грижи за него.”² Во поглед на последиците, малтретирањето предизвикува “долготрајни физички, сексуални и психички и проблеми во однесувањето, и може да го одложи правилниот физички, психички, емоционален и општествен развој на детето.”³

Државата ги заштитува децата од насилство преку: 1) брза идентификација и казнување на сторителите на /поединечни кривични дела (преку кривично правниот систем); 2) заштита и помош за жртви (преку системот за социјална заштита и здравствениот систем). Земајќи ја предвид поврзаноста на повеќе системи кои обезбедуваат заштита на деца од насилство, потребно е прецизно, применливо и хармонизирано законодавство кое ќе обезбеди ефективно и соодветно исполнување на пропишаните цели. Степенот до кој националното законодавство се соочува со предизвикот на кохерентност и конзистентност е содржан во документот на УНИЦЕФ “Оцена на законодавството кое се однесува на насилство врз деца” од 2013 година.⁴ Клучни проблеми кои бараат соодветна интервенција се следните: 1. Недостиг на јасна дистинкција помеѓу формите на насилство

²ОН Конвенција за правата на детето

³ Kydd J, 'Preventing Child Maltreatment: An Integrated, Multispectral Approach' (2003) 6 Health and Human Rights, стр. 38.

⁴https://www.unicef.org/tfymacedonia/ASSESSMENT_OF_LEGISLATION_-_VaC_FINAL_.pdf

и практикување на неконзистентни и збунувачки термини, 2. Недостиг на хармонизација на формите на насилство кои подлежат на санкција/казна (на пр. Законот за основно образование и Законот за средно образование го санкционираат физичкото или психичкото насилство врз ученик, но не и сексуалното насилство или занемарувањето), 3. Недостиг на дефиниции кои ќе ги операционализираат основните принципи како “најдобар интерес на детето”, “праг на повреда”, “меѓу-институционална соработка и координација”, 4. Неконзистентни постапки за пријавување на насилство (на пр. во Законот за социјална заштита, Законот за основно образование и Законот за средно образование предвидуваат различни процедури по ова прашање).

Очигледните законски празнини треба да бидат отстранети во најкус можен рок, доколку државата е навистина посветена во заштитата на една од најранливите социјални групи. Првиот чекор напред е измена и дополнување на постоечкото законодавство или пак усвојување на нови доколку е посоодветно. Земајќи го во предвид начинот на кој овој феномен е распространет на глобално ниво, треба да се бараат добри законски решенија кои ќе бидат применливи во локален контекст.

МЕТОДОЛОГИЈА

А. Цел на анализата

Иако постојат различни анализи кои критички го оценуваат националното законодавство кое се однесува на насилството врз деца, малку од нив посочуваат како овие воочени предизвици и празнини да бидат надминати. Преку идентификување на позитивна компаративна пракса во законодавството кое го регулира системот за заштита на децата од насилство, оваа анализа има за цел да ја обезбеди потребната помош во процесот на реформирање на овој систем. Па така, анализата има за цел да идентификува добри практики при оформувањето на кривичниот аспект на овој проблем, за улогата на воспитно-образовните и здравствени институции во идентификување и известување на случаи каде постои сомнеж за насилство врз деца, за ефикасноста на мерките за заштита предвидени со закон вклучувајќи ги и оние кои им се достапни на децата кои се под институционална контрола, при оценување на тоа дали системот на меѓу-институционална соработка е сеопфатен. Компаративната анализа ќе вклучи земји кои можат да се споредат со нашата земја земајќи ја предвид сличноста во правната традиција, како и земји кои се препознатливи по своите добри практики. Заклучоците од анализата ќе бидат искористени како основ за натамошни консултации со клучни засегнати страни, како и изработка на предлог амандмани/измени на законодавството, кои доколку се прифатат значително ќе го подобрат квалитетот на правната заштита за насилство врз децата како една од најранливите групи во нашето општество.

Б. Главно истражувачко прашање

Како Србија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Словенија, Обединетото Кралство и Холандија ги разликуваат разните форми на насилство врз деца; како го усогласуваат видот и сериозноста на санкциите за различните форми на насилство врз деца; како ги дефинираат основните принципи како “најдобар интерес на детето”, “праг на сторена повреда” “меѓу-институционална соработка и координација”; и како обезбедуваат

постојани институционални постапки за пријавување и упатување на случаи на насилство врз деца?

В. Користени дефиници

Насилство: Сите форми на физичко или психичко насилство, повреда или злоупотребување, запоставување или занемарување, малтретирање или експлоатација, вклучувајќи сексуална злоупотреба, додека детето е под заштита на родителот(ите), старателот(ите), или било кое друго лице кое се грижи за него.⁵

Деца: Секое лице на возраст под 18 години.

Г. Истражувачки цели на компаративната анализа

Анализата се стреми кон постигнување на следните истражувачки цели:

- (i) Критички да го оцени релевантното национално законодавство, да идентификува празнини и недоречености во законите и да ја истражи, конзистентноста, кохерентноста и стабилноста на законите;
- (ii) Да анализира релевантно аналогно законодавство за заштита на деца од насилство на други правни системи кои се слични на нашиот правен систем и веќе добро развиени правни системи, како и да идентификува добри практики применливи во националниот контекст;
- (iii) Врз основа на заклучоците од компаративната анализа да се предложат реформи во нашиот правен систем кој ја регулира областа за насилство врз деца.

Д. Земји кои се предмет на анализата

Земајќи ги предвид историските, културните и социо-економските сличности кои влијаеле на градење на правните системи на поранешно-југословенските земји, истражувачкиот тим ги зема предвид Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина и Србија. Две од овие земји се веќе во Европската Унија, додека другите се аспиранти за влез во Унијата. Кривично правниот и социјалниот систем на овие земји има заедничка историја, а системот за детската правда беше реформиран. Воедно, прегледот на нивното законодавство може да помогне при идентификување на законодавни решенија кои можат да бидат применливи во националниот контекст. Од друга страна, за да се идентификуваат најдобрите практики од подобро развиените системи за заштита на деца од насилство, тимот ги избра Обединетото Кралство и Холандија како земји со добри практики за проблемот кој се истражува и кои се земаат како референтни точки во оваа анализа. Меѓутоа, при подготовка на компаративна правна анализа, знаењето на јазикот на другата земја е од големо значење, па вклучувањето на споментатите земји (Холандија) ќе зависи од достапноста на потребните документи на јазик кој истражувачите го познаваат.

Ѓ. Видови на извори и собирање податоци

За потребите на анализата ќе се користат основни и секундарни извори, а за користењето на секој од нив следи детално појаснување во продолжение.

⁵<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>, Член 19 од КПД

Примарни извори – Полу-структурирани интервјуа со практичари

Тимот на истражувачи во периодот од октомври до јануари спроведе 11 детални интервјуа со практичари од институции надлежни за идентификување, заштита и спроведување на случаи каде има насилство врз деца. Поточно, тимот интервјуираше: 2(двајца) инспектори за малолетничка правда; 1(еден) психолог во средно училиште; 1(еден) школски советник во основно училиште; 1 (еден) судија; 1(еден) јавен обвинител; 2 (два) социјални работника; 1(еден) психолог кој обезбедува социјални услуги; 1 (еден) социјален работник; 1(еден) раководител на сектор при Институтот за социјални дејности. Тимот на истражувачи при интервјуирање користеше пристап за основно спроведување на интервју, кој пак остава простор за “истражување и поставување прашања кои му изгледат интересни на истражувачот”.⁶ Темите кои беа опфатени се однесуваа на препознавање различни форми на насилство врз деца; познавање на правните постапки за постапување во такви случаи, како и ставови во однос на меѓу-секторската соработка. Во однос на ограничувањата при истражувањето, секој треба да биде внимателен при интерпретација на заклучоците и резултатите. Тие треба да служат повеќе како показател, отколку како правило.

Секундарни извори

Секундарните извори опфаќаат веќе објавени истражувања и анализи, извештаи од државни институции, граѓански организации и интернационални организации, како и достапни трудови. Во прилог на анализата ќе има и целосна библиографија со искористените извори.

Е. Стратегија и методи кои ќе бидат користени во анализата

Истражување на секундарни извори – Оваа стратегија е препознаена како вообичаена во правните истражувања бидејќи се базира на веќе спроведени и достапни истражувања и друг вид на примарни извори како правни акти и стратешки документи. Практично, секундарното истражување вклучува “сумирање, собирање и/или поврзување на постоечки истражувања на литературата, наместо примарно истражување каде што податоците се собираат од субјектите на истражување или преку изведување на експерименти.”⁷

Описно истражување – Описното истражување ја означува состојбата на предметите каква што е во сегашноста односно во моментот. Овој метод на истражување го опишува феноменот или ситуацијата која е предмет на истражување, како и неговите карактеристики.⁸ Но, од друга страна овој метод не навлегува во откривање на причините за постоење на феноменот или ситуацијата која се истражува. Конкретното истражување ќе ја опише институционалната поставеност и надлежностите на различните нивоа на власт, како што е пропишано со закон. Описното истражување користи различни методи вклучувајќи компаративни и ко-релациони методи⁹.

⁶ Собирање на податоци преку детални интервјуа, стр. 1

Интервјуарните професионалци (судии, јавни обвинители, социјални работници, здравствени работници, претставници од образовниот сектор) ќе останат анонимни по нивно барање.

⁷ Watkins, D., Burton M. Research Methods in Law (Routledge 2013) стр. 13

⁸ Vibhute K., Aynalem F., Legal Research Methods (Justice and Legal System Research Institute 2009) стр.16.

⁹Ibid.

Компаративен метод – По објаснување на состојбата, за истражувањето ќе се искористи компаративниот метод за пронаоѓање на паралелни ситуации во други јурисдикции¹⁰. Компаративниот метод ќе содржи споредба на претходно идентификуваните и објаснети закони во земјите од интерес, како и споредба помеѓу тие закони и законите во нашата земја. Оваа студија ќе користи комбиниран пристап со поврзување на функционалниот и структуралниот метод за правно компаративно истражување. Функционалниот метод како начин за спроведување на компаративна анализа гледа на “актуелниот социјален проблем и начинот на кој истиот е решен во различни јурисдикции на сличен односно различен начин, со слични или различни резултати¹¹. Од друга страна пак, структуралниот метод обезбедува приказ на тоа како индивидуалните норми и закони се интегрирани во поширокиот систем. Индикатори за споредба може да бидат следните: постоењето на еден закон што го регулира насилството врз деца vis-a-vis постоење на повеќе закони; преовладува казнување наместо спречување како кривично-правна стратегија; видови на институционални надлежности; ниво на регулираност (закони или подзаконски правни акти); обем на уредување (опширно или детално) итн.

Ж. Анализа на применливост

При обид за подобрување на еден правен систем, гледањето од другата страна на границата е метод кој често се користи. Но, “пренесувањето на правила и решенија однадвор не се секогаш корисни, пред се поради различниот контекст во кој тие се применуваат. Оттука, потребно е користење на сеопфатен контекстуален пристап.¹²” Анализата на контекстот може да се направи преку споредба на историските, социо-економските, и културните поединости на секоја од земјите опфатени со истражувањето. Сепак, дури и контекстуалниот критериум да е исполнет, по дефиниција не значи дека регулативата е пожелно да се прифати. Пред да се прејде кон усвојување на конкретно правило, треба да се процени како истото ќе биде имплементирано во пракса.

3. Ограничувања при истражувањето

Анализата се фокусира на правната рамка што го регулира правниот пристап при регулирање на насилството врз деца. Меѓутоа, факторите кои влијаат на распространетост на насилството како поширок општествен феномен надвор од правниот систем, нема да бидат опфатени со оваа анализа.

ПРВ ДЕЛ

Идентификација и преглед на правните “празнини” во однос на заштитата на деца жртви на насилство во нашата земја

1.1 Преглед на правните акти кои се однесуваат на насилство врз деца

Насилството врз децата, директно или индиректно, се регулира во неколку закони и подзаконски акти. Што се однесува на заштита на децата од ‘сите форми на насилство’, кривична одговорност е пропишана за неколку дела дефинирани во **Кривичниот**

¹⁰Ibid стр. 32.

¹¹ Hoeske, M. 'Methodology of Comparative Legal Research' (2015) Law and Method, стр.28

¹² Hoeske, M. 'Methodology of Comparative Legal Research' (2015) Law and Method, стр.3

законик, кој притоа, генерално ги инкриминира делата на физичко или психичко насилство.

Сексуалната злоупотреба и експлоатацијата е опфатена во значителен обем. Секое од следните дејствија е посебно инкриминирано: силување, полов напад, полов напад врз дете кое не наполнило 14 години, родосквернавење, прикажување на порнографски материјал на дете, производство и дистрибуција на детска порнографија и наамување на обљуба или друго полово дејствие на дете кое не наполнило 14 години, како и посредување во вршење проституција.

Едно лице ќе биде кривично одговорно доколку **лажно пријави кривично дело** односно: кога лицето пријавува некој за кој свесно знае дека не е сторител на делото; кога лицето се пријавува себеси за кривично дело кое не го сторил, кога лице ќе подметне траги или знаци на кривично дело со цел да се покрене кривично дело против лице за кое тој свесно знае дека не е сторител, како и за пријавување на кривично дело за кое лицето знае дека не е сторено.

Во однос на **казнената политика**, семејното насилство се смета за отежнувачки фактор, што значи дека е пропишана или построга казна кога кривичното дело е сторено при семејно насилство или минималната казна е висока. Практично, за извршено убиство едно лице ќе биде казнето најмалку пет години казна затвор. Меѓутоа, доколку едно лице лиши друго лице од живот при вршење на семејно насилство, должината на затворската казна ќе биде минимум десет години. Или пак, за нанесување тешка телесна повреда, едно лице ќе биде казнето со казна затвор во времетраење од шест месеци до три години. Повторно, доколку делото е сторено при вршење на семејно насилство минималната затворска казна ќе биде една година.

Посебно значаен е **Законот за правда за децата**. Согласно овој Закон, за дете во ризик се смета “секое дете кое наполнило седум, а не наполнило 18 години со телесна попреченост или пречки во менталниот развој, жртва на насилство, воспитно и социјално запуштено, кое се наоѓа во таква состојба во која е отежнато или е оневозможено остварувањето на воспитната функција на родителите/или/от, односно старателите/или/от, кое не е вклучено во системот на образованието и воспитувањето, вовлечено во питање, скитање или проституција, кое употребува дроги и други психотропни супстанции, прекурзори или алкохол, а кое поради ваквите состојби е или може да дојде во допир со законот како жртва или како сведок на дејствие кое со закон е предвидено како прекршок или кривично дело.” Дефиницијата на дете жртва го вклучува “секое дете на возраст до 18 години кое претрпело штета, вклучувајќи физичка или ментална повреда, емотивно страдање, материјална загуба или друга повреда или загрозување на правата и интересите како последица на сторено дејствие предвидено со закон како кривично дело.”

Министерството за внатрешни работи, училиштата или други институции кои обезбедуваат грижа, како и родителите и старателите, имаат обврска да пријават случаи на деца во ризик до Центрите за социјална работа. Центрите за социјална работатреба да постапат по пријавите кои доаѓаат од Министерството за внатрешни работи, Јавниот обвинител, училиштата или други институции кои обезбедуваат грижа, родители/старатели или од самата жртва. Законот пропишува одговорност за центарот, министерот за внатрешни работи, училиштето или друга институција која обезбедува грижа, да се вклучат во заемно споделување на информации кои се поврзани со однесувањето на детето од интерес.

Законот за заштита на децата “ги забранува сите облици на сексуално искористување и сексуална злоупотреба на децата (вознемирување, детска порнографија, детска проституција), насилно подведување, продажба или трговија со децата, психичко или физичко насилство и малтретирање, казнување или друго нечовечко постапување, сите видови на експлоатација, комерцијално искористување и злоупотреба на децата со кои се кршат основните човекови слободи и права и правата на детето.” Сите форми на дискриминација се забранети. Се забранува злоупотреба на детскиот труд, но истиот во законот е ограничен само на производство и трговија со дроги, психотропни супстанции и прекурзори. Се забранува злоупотреба на децата поради политичко или верско организирање и дејствување. Законот воведува индивидуална обврска за секој граѓанин веднаш да пријави дискриминација, злоупотреба и искористување на дете во сите можни облици. Во однос на следење на имплементацијата, Министерството за труд и социјална политика е одговорно да спроведува инспекција над државни институции, правни и физички лица кои имаат обврска да обезбедат услуги поврзани со грижа за деца. Одговорниот инспектор, меѓу другото, може да затвори институција доколку утврди дека постапува спротивно на обврските пропишани со закон, а може да поведе и прекршочна односно кривична постапка доколку постојат докази за сторено кривично дело, прекршок или пак сериозно прекршување на утврдените обврски.

Законот за семејството забранува секаков вид на насилство во семејството, а насилството го дефинира како “примена на сила, закана или заплашување од страна на член на семејството со цел да изврши телесни повреди, емоционална или сексуална злоупотреба и материјално, сексуално или работно искористување на друг член од семејството.” Покрај мерките од социјална заштита, овој закон ја вовел и можноста за привремени заштитни мерки изречени од страна на соодветен суд во итна постапка.

Дефиницијата употребена во **Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство** користи сличен, но не и идентичен јазик. Насилството е дефинирано како “малтретирање, навредување, загрозување на сигурноста, телесно повредување, полово или друго психолошко, физичко или економско насилство со кое се предизвикува чувство на несигурност, загрозување или страв, вклучувајќи и закани за такви дејствија”. Законот утврдува индивидуални дефиниции за: *физичко насилство, психичко насилство, демнење, сексуално насилство и економско насилство*. Законот исто утврдува кога едно дете се смета за жртва на семејно насилство: 1) кога трпи директно насилство; 2) кога е присутно на насилни односи помеѓу членовите на неговото семејство; или 3) кога живее во средина во која има насилни односи. Секој граѓанин има обврска да пријави сознание за семејно насилство до полициска станица, центар за социјална работа, здружение или на националната СОС линија. Одговорното лице и раководното лице од институцијата кои вршат дејност од областа на социјалната и детската заштита, вработувањето, внатрешните работи, здравството и образованието, се должни да пријават сознание за семејно насилство до полициската станица или центарот за социјална работа.

Законот за спречување и заштита од дискриминација (ЗСЗД) ја забранува “секоја директна или индиректна дискриминација, повикување и поттикнување на дискриминација и помагање во дискриминаторско постапување врз основа на пол, раса, боја на кожа, род, припадност на маргинализирана група, етничка припадност, јазик, државјанство, социјално потекло, религија или верско уверување, други видови уверувања, образование, политичка припадност, личен или општествен статус, ментална и телесна попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба или која било друга основа која е предвидена со закон или со ратификуван меѓународен договор.”

Покрај императивната одредба за дискриминација утврдена во ЗСЗД, децата како група се под висок ризик на интер-секторска дискриминација. Забележано е дека “на пример, девојчиња, деца кои живеат во сиромаштија, деца кои припаѓаат на некое малцинство, домородно население, или пак пониска каста, деца со попреченост, деца мигранти, деца на улица, деца кои се во конфликт со законот, итн., се подложни на злоупотреба и експлоатација бидејќи се наоѓаат на маргините на едно општество”. Впрочем, има силни индикации кои покажуваат дека некои деца се повеќе подложни на прекршување на човековите права бидејќи се дискриминирани не само врз основа на нивната возраст, туку и по некој друг основ како етничко потекло, род, попреченост, национален статус, економски статус, итн.¹³

Вклучително, **Законот за основно образование** и **Законот за средно образование** содржат слични одредби кои утврдуваат дека “телесното и емоционалното малтретирање на ученикот е забрането”. Законите предвидуваат финансиска казна (глоба) доколку “се врши телесно и психичко малтретирање на ученикот”. **Законот за просветната инспекција** го овластува инспекторот да даде формален предлог до образовната институција со кој бара престанок на работниот однос за лице за кое постои оправдано сомнение дека тој или таа сториле телесно или психичко малтретирање на деца, ученици и студенти.

Во однос на вработување, **Законот за работни односи** дозволува едно лице кое нема наполнило 18 години да склучи договор за вработување доколку се исполнети сите услови кои Законот ги предвидува. Работодавачот е должен да обезбеди “заштита на младите лица од економска експлоатација и од каква било работа која може да има штетно влијание врз нивната безбедност, здравјето, физичкиот, менталниот, моралниот или социјалниот развој или истата може да го загрози нивното образование.” Кога се работи за присилно питавање од страна на деца, согласно **Законот за прекршоците против јавниот ред и мир** се изрекува глоба на секој кој ќе го затекне да пита. Родители или старатели чие дете кое поради немарен однос стори било кој од прекршоците пропишани со овој Закон ќе биде финансиски казнет.

Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги забранува емитување на програми кои можат “сериозно да им наштетат на физичкиот, психичкиот или моралниот развој на малолетните лица, особено програми кои содржат порнографија или непотребно насилство”, а забранува и други програми кои можат да наштетат на “физичкиот, психичкиот или моралниот развој на малолетните лица”.

1.2 Преглед на измените и дополнувањата на законите и подзаконските акти кои се однесуваат на насилство врз деца усвоени по 2013 година

Во 2013 година од страна на УНИЦЕФ¹⁴ била подготвена и објавена детална анализа на законите и подзаконските акти кои се однесуваат на насилство врз деца. Била направена сеопфатна процена на целокупното релевантно законодавство, како на законите така и на подзаконските акти, кои го регулираат и управуваат со процесот на правна, социјална и психичка заштита на деца жртви на насилство во земјата. Оваа компаративна анализа се базира на сопствени наоди и заклучоци. Но, со цел да се обезбеди ажурна процена на

¹³Intersectional discrimination against children: discrimination against romani children and anti-discrimination measures to address child trafficking, UNICEF Innocenti Research Centre, Јуни 2009 стр. 1.

¹⁴Процена на законодавството кое се однесува на заштита на деца од насилство, УНИЦЕФ, Скопје 2013 достапно на: <https://www.unicef.org/tfymacedonia/ASSESSMENT OF LEGISLATION - VaC FINAL .pdf>

моменталното законодавство, истражувачкиот тим испита дали законите и подзаконските акти анализирани во 2013 година биле дополнети или пак биле донесени нови закони на темата која се обработува со оваа анализа.

- **Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство**¹⁵ е усвоен во 2014 и два пати дополнет во 2015 година. Законот ги уредува активностите на релевантните институции и организации и нивната координација и соработка во однос на заштитата и спречувањето на семејното насилство. Законот е релевантен за оваа анализа бидејќи ја регулира заштитата на децата жртви од семејно насилство и активностите на мултисекторскиот тим кога здравјето и животот на детето се загрозувани. Првото дополнување во 2015 година ги содржи следните новитети: **1)** утврдува обврска за Центарот за социјална работа секогаш кога има сознание дека се случило семејно насилство сторено од лице кое поседува огнено оружје веднаш треба да ја извести полицијата, а најдоцна во рок од 24 часа да поднесе и писмено известување; **2)** обврска за итно известување доколку сторителот на семејно насилство има пристап и ракува со службено огнено оружје; **3)** продолжување на привремените мерки за заштита – отстранување на сторителот од домот и забрана за приближување до домот сè до донесување на одлуката. Второто дополнување на законот ги зголемува казните за сторителите на семејно насилство.
- **Законот за социјална заштита**¹⁶ е дополнет 15 пати од 2013 година. Во однос на она што е предмет на оваа анализа законот бил дополнет во делот на критериумите потребни за едно лице да може да биде згрижувач, категориите на згрижувачки семејства и одговорностите на секоја од овие категории, особено кога станува збор за насилство врз деца, правата и обврските на згрижувачките семејства генерално, како и во однос на жртви на семејно насилство кои се подобни да добијат финансиска помош. Меѓу категориите за кои се чува евиденција беа додадени жртви на семејно насилство и заштита на деца.
- **Законот за семејството**¹⁷ е дополнет четири пати од 2013 година. Во однос на насилството врз деца прилагодувањата се однесуваат на: *питањето* како злоупотреба или сериозно занемарување на родителските обврски; на ситуации кога институциите мора да ги лишат децата од нивните родители, бидејќи иако се дадени насоки на насилниот родител, тој/таа не постапувал согласно истите; на времетраењето на мерката за отстранувањето на детето од родителот.
- **Законот за полицијата**¹⁸ е изменет 5 пати од 2013 година. Измената поврзана со темата насилство врз деца се однесува на обврската за полицискиот службеник кој сторил семејно насилство да биде испратен на психијатриско и психолошко испитување.
- Најзначајната реформа која се случила по 2013 година е усвојувањето на целосно нов **Закон за правда за децата**¹⁹. Овој закон воведува нов концепт во кривично правниот систем за деца, заменувајќи го стариот Закон за малолетничка правда. Овој правен акт ги кодифицира сите релевантни материјални, процедурални и

¹⁵ Објавено во Службен Весник Бр. 138/2014; 33/2015; и 150/2015.

¹⁶ Објавено во Службен Весник Бр. 79/2009; 51/2010; 36/2011; 51/2011; 166/2012; 15/2013; 79/2013; 164/2013; 187/2013; 38/2014; 44/2014; 116/2014; 180/2014; 33/2015; 72/2015; 104/2015; 150/2015; 173/2015; 192/2015; 30/2016.

¹⁷ Објавено во Службен Весник Бр. 80/1992; 9/1996; 19/2000; 79/2001; 38/2004; 60/2005; 33/2006; 84/2008; 117/2009; 67/2010; 156/2010; 39/2012; 44/2012; 38/2014; 115/2014; 104/2015; 150/2015.

¹⁸ Објавено во Службен Весник на Бр. 114/2006; 148/2008; 6/2009; 145/2012; 41/2014; 33/2015; 31/2016; 106/2016; 120/2016.

¹⁹ Објавено во Службен Весник Бр. 148/2013.

статуторни одредби од Кривичниот Законик и Законот за кривичната постапка поврзани со децата како сторители или децата како жртви на кривични дела. Законот исто така го воспоставува концептот “дете во ризик”. Во однос на децата жртви на насилство Законот утврдува посебни права за заштита на деца жртви и сведоци во постапката.

- Во 2015 година Владата усвои **Протокол за меѓусебната соработка на надлежните институции и здруженија за заштита и спречување од семејно насилството**(Службен весник 143/2015). Овој протокол цели кон воспоставување на ефективна заедничка соработка на надлежните институции и организации во обезбедување на итна и ефикасна поддршка и заштита на лицата жртви на семејно насилство, превенција од идно насилство и процесуирање на сторителите на семејно насилство. Протоколот како подзаконски акт утврдува процедури за: известување и пренасочување на случаи на семејно насилство, споделување на информации и заедничко преземање на мерки за унапредување и спречување на семејното насилство. Кога се работи за деца жртви на семејно насилство Протоколот предвидува посебни мерки: (1) Во случаи кога деца се жртви на семејно насилство, социјалниот работник треба да ја извести полицијата без оглед на тоа дали постои согласност на родителот или старателот; (2) Задолжително присуство на полициски службеник од надлежната организациска единица за криминалистички работи кога на местото каде се случило семејното насилство се присутни деца; (3) Доколку е изречена привремена мерка за заштита – забрана за приближување, полицискиот службеник непосредно контактира со предучилишната установа/училиштето; (4) Доколку здравствениот работник по земената анамнеза и извршениот преглед се сомнева дека постои семејно насилство веднаш за тоа треба да го извести центарот за социјална работа; (5) Соработка помеѓу институциите во областа на воспитно-образовниот процес.
- Дополнителни правилници кои произлегуваат од Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство, а утврдуваат одредби за заштита на деца жртви на семејно насилство се:
 - Правилник за начинот на спроведувањето и следењето на мерките за заштита на жртвата на семејно насилство преземени од Центарот за социјална работа и за начинот на следење на изречените привремени мерки за заштита (Службен весник 17/2015);
 - Правилник за начинот на извршувањето на изречената привремена мерка за заштита – задолжително посетување советувајште за сторители на семејно насилство (Службен Весник 17/2015);
 - Правилник за начинот на извршување на изречените привремени мерки за заштита на жртвата на семејно насилство и членовите на нејзиното семејство (Службен Весник 28/2015);
- **Заедничкиот протокол за постапување во случаи на злоупотреба и занемарување на деца.**

1.3 Општи наоди од истражувањето поврзани со концептот на дете жртва од насилство во националното законодавство

1.3.1 Постојат различни дефиниции во законодавството кои се однесуваат на насилство врз деца или деца жртви

Насилството врз деца како термин е дефиниран во неколку закони. **Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство** го дефинира насилството како “малтретирање, навредување, загрозување на сигурноста, телесно повредување, полово или друго психолошко, физичко или економско насилство со кое се предизвикува чувство на несигурност, загрозување или страв, вклучувајќи и закани за такви дејствија” (Член 3 од Законот).

ЗПД го дефинира поимот “дете жртва” како “секое дете на возраст до 18 години кое претрпело штета, вклучувајќи физичка или ментална повреда, емотивно страдање, материјална загуба или друга повреда или загрозување на правата и интересите како последица на сторено дејствие со закон предвидено како кривично дело” (Член 19 од Законот). Оваа дефиниција е поширока и ги опфаќа децата жртви на сите кривични дела, не само тие кои содржат дејствие на насилство.

Согласно **Кривичниот законик** како жртва на кривично дело се подразбира секое лице кое претрпело штета, вклучувајќи физичка или ментална повреда, емотивно страдање, материјална загуба или друга повреда или загрозување на неговите основни слободи и права како последица на сторено кривично дело. Под дете како жртва на кривично дело се подразбира малолетно лице до 18 години (Член 122 (22)). Повторно, оваа дефиниција ги опфаќа сите жртви на сите видови кривични дела.

Концептот на жртва е преширок, бидејќи не сите кривични дела во кои има жртви го преминуваат прагот на суровост за кои всушност овие закони и се донесуваат. Во случај на имотни кривични дела кои не се насилни, нема последици по телесното или психичкото здравје на оној против кој е сторено делото. Оттука, постои потреба за редефинирање на терминот жртва на насилно кривично дејствие. Законите кои се поврзани со насилство врз деца треба да бидат усогласени и да го дефинираат насилството врз деца во согласност со дефиницијата за жртва на кривично дело уредена со Кривичниот Законик, но не и ограничена само на последиците од сторено кривично дело.

Следната дефиниција беше предложена во 1999 на С30 Консултациите на тема превенција на злоупотреба на деца: *‘Злоупотребата на деца односно малтретирање ги опфаќа сите форми на телесно и/или емоционално злоставување, сексуална злоупотреба, занемарување односно немарен однос или економска и друг вид експлоатација, кои предизвикуваат реална или потенцијална штета по детето и неговото здравје, преживување, развој или достоинство во контекст на создавање односи на одговорност, доверба или сила’.*²⁰

1.3.2 Не постои дефиниција односно насоки за толкување на принципот “најдобар интерес на детето” во склоп на националното законодавство

Постоечките закони не го дефинираат принципот “најдобар интерес на детето” ниту пак постојат насоки за тоа како овој принцип да се толкува, па така надлежните институции кои постапуваат во предмети за заштита на правата на децата, овој принцип го толкуваат по своевидување. Според полициските службеници оставено е на полицискиот инспектор да одреди кој е најдобриот интерес на детето. Сепак, нема единствен метод за тоа што значи најдобар интерес на детето во одреден момент. Моментално, сè останува на индивидуална процена различна од случај до случај, согласно знаењето, вештините и разбирањето на случајот кои индивидуата која го проценува, ги има.

²⁰ Извештај од консултациите за превенција на злоупотреба на деца, 29-31 Март 1999, С30, Женева. Стр. 15, Достапно на: <http://apps.who.int/iris/handle/10665/65900>

Иако, пристапот до дете жртва не може да биде идентичен за секое дете, законот/законите треба да вклучат одредба која ќе го дефинира најдобриот интерес на детето и да пропишат минимум стандарди и насоки при преземање активности во случаи каде има насилство врз деца.

1.4 Наоди од истражувањето кои се однесуваат на обврските кои образовните институции ги имаат во заштита на деца жртви на насилство

1.4.1 Поради нејаснотии во националното законодавство има недостаток на соработка и координација помеѓу образовните институции и центрите за социјална работа во однос на пријавување деца жртви на насилство, како и во однос на грижата и поддршката за истите

Според изказите дадени на интервју од претставник на средно училиште постои недостаток на соработка со центрите за социјална работа. Нивното директно инволвирање и комуникација обично се практикува кога некој случај ќе добие поголема медиумска покриеност. Што се однесува пак, на соработката со полицијата, училиштата истакнуваат дека недостатокот на комуникација се должи на фактот што тимот на инспектори за малолетничка деликвенција се менува секоја година и нема постојана соработка базирана на претходно искуство со континуирано ангажирани професионалци во процесот. Пред седум години постоела пракса на назначување на инспектор за секое училиште кој бил надлежен за тоа училиште во траење од најмалку пет години. Оваа пракса е променета сега. Законите за основното и средното образование немаат одредби кои се однесуваат на насилство врз деца. Нема јасна и прецизна дефиниција за насилство, видовите на насилство, одговорното лице или тело назначено за добивање на информации и пријавување на случаи на насилство. Единствената постапка уредена со законите се однесува на советување на родителите во случај на насилно однесување од страна на учениците.

1.4.2 Не постојат јасни и прецизни критериуми за процена на тоа дали еден случај треба да се упати и до други институции

Бидејќи нема јасна процедура, училиштата ги информираат другите институции за случаи на насилство по сопствена процена на дадената ситуација. Поради недоследноста на правните прописи, претставниците од средните училишта кои треба да пријават насилство во средното образование, дејствуваат по сопствена процена на ситуацијата. Покрај фактот што нема јасни и прецизни критериуми (за процена на тоа дали еден случај треба да се пријави до други надлежни институции), кога има индиции за случај на семејно насилство, средното училиште го пријавува тоа во центарот за социјална работа и полицијата. Претставник на средно училиште изјави “Прашањето е, што јас разбираам под семејно насилство, сериозното психичко малтретирање може исто така да се земе како акт на насилство”.

Образовните институции се запознаени пред се со законите кои го регулираат образованието и имаат малку познавање за процедури пропишани со другите закон. Вработените во основно образование не се свесни за постоењето на други прописи, освен за Законот за основно образование и обврската за пријавување на случај согласно овој закон. Законите за основно и средно образование нејасно ги дефинираат забраните кои се однесуваат на насилство и процедурата која училиштето треба да ја следи во таков случај. Законските обврски кои се однесуваат на насилство се премногу општи и нема ништо конкретно уредено со нив.

1.4.3 Недостиг на јасни насоки и критериуми за идентификување и справување со врсничко и психичкото насилство посебно она кое се врши преку интернет и социјалните мрежи

Во домашниот правен систем нема специфични одредби кои се однесуваат на врсничкото насилство односно насилство помеѓу ученици, ниту пак има мултидисциплинарен пристап од страна на надлежните во преземање активности за превенирање и интервенирање во овој вид насилство. Согласно Законот за основно образование и Законот за средно образование, во случај на насилно однесување (учество во физички пресметки или антисоцијално однесување на некој ученик) родителите на учениците се повикуваат на советување кое е водено од страна на психологот или педагогот на училиштето. Во случај родителите да не одговараат на поканата за советување, тогаш училиштето може да го контактира Центарот за социјални работи. Доколку отсуството на родителите не е оправдано, одговорното училишно тело може да поднесе предлог за прекршочна постапка пред Државниот просветен инспекторат. Земајќи го предвид фактот дека врсничкото насилство има голем опсег на неприфатливи дејствија и однесување, има недостиг на одредби кои определуваат насоки или критериуми за како вклучените страни да постапуваат во тој случај. Кога ќе идентификуваат ваков настан, наставниците и училиштето го пријавуваат како што сметаат дека е соодветно за секој поединечен случај.

1.5 Наоди од истражувањето кои се однесуваат на обврските на центрите за социјална работа и социјалните работници

1.5.1 Постојат различни протоколи и одговорни тела кои ја регулираат процедурата за справување со различните форми на насилство врз деца што во некои случаи ја отежнува работата на социјалните служби

Постојат бројни протоколи за различни форми на насилство кои ја регулираат работата на центрите за социјална работа посочувајќи на третманот на децата жртви (Постапка за пристап до правда за деца; Мултидисциплинарен протокол за постапување (идентификување и упатување) со деца на улица/улични деца; Постапка за постапување со деца жртви на сексуална злоупотреба и педофилија; Постапка за постапување со деца жртви на трговија со луѓе; Заеднички протокол за постапување во случај на семејно насилство; Заеднички протокол за постапување во случаи на злоупотреба и занемарување на деца)²¹. Покрај постоечката рамка на протоколи кои даваат насоки како да се постапува во случаи кога дете е жртва, без разлика на видот на насилство, интервјуираните социјални работници сметаат дека постоењето на еден генерален/општ протокол со посебни поглавја кои ќе ги регулираат посебните форми на насилство ќе биде посоодветно (споредено со бројните различни протоколи). Исто така, од страна на социјалните работници беше истакнато дека постоењето на повеќе протоколи ја отежнува нивната работа во центарот, а некои се спротивни со одредбите од домашното законодавство.

Уште една отежнувачка околност забележана од страна на интервјуираните е постоењето на различни тела и меѓу-секторски тимови за справување со различни форми на насилство врз деца (на пример трговија со деца, семејно насилство, меѓуетничко насилство итн.). Еден од испитаниците истакна дека "... една личност не може ефективно да учествува во

²¹http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/Protocol_MKD.pdf, Заеднички протокол за постапување во случај на семејно насилство

секој од нив. Верувам дека едно координативно оперативно тело кое се занимава со сите овие различни проблеми [може да биде подобро решение]. Работејќи со сите овие ризици, тоа тело треба да ги поврзува сите институции вклучувајќи ги центрите за социјална работа, полицијата, правосудството, претставници на образовниот и здравствениот сектор.” Постоечките тела имаат преклопување на надлежностите и не е точно утврдено кое тело треба да се справи соодреден проблем или прашање поврзано со различен вид на насилство. Имањето на различни тела одговорни за превенција и заштита од насилство врз деца може да доведе до пониско ниво на координација помеѓу релевантните чинители и неефикасност во нивното работење.

1.5.2 Не постои соодветен систем за размена на информации помеѓу Центарот за социјална работа и другите институции вклучени во постапките за заштита на деца жртви на насилство

Актот на насилство врз дете во најголемиот број случаи е кривично дело, и секој кој нема да го пријави, вклучувајќи службеници, може да одговараа кривично согласно националниот Кривичен Законик²². Меѓутоа, центрите за социјална работа немаат унифициран пристап во однос на размената на информации со образовните и здравствените институции. Некои од социјалните работници се загрижени и укажуваат на фактот дека овие институции не ги споделуваат информациите поради обврските кои произлегуваат од Законот за заштита на лични податоци. Други пак, сметаат дека рестриктивниот приод е подобар и луѓето не треба да имаат лесен пристап до лични податоци. Центрите за социјална работа вообичаено добиваат информации за деца сторители на кривични дела, но не и за жртви на такви кривични дела. Многу од нив се согласни дека немаат доволно капацитети за обезбедување на помош и заштита на сите потенцијални жртви (широка дефиниција на жртва). Еден од испитаниците истакна дека Центрите треба да бидат информирани (се однесува на сите институции што имаат информации) за секој случај кога дете е жртва на насилство но Центарот одлучува како ќе постапи по тој конкретен случај. Полицијата ги информира центрите за случаи кога има сексуална злоупотреба додека за останатите случаи на насилство не постои соработка и размена на информации. Центрите за социјална работа и полицијата не ги информираат училиштата за тековните постапки кои вклучуваат деца жртви ниту пак прашуваат за советодавно мислење. Центрите ретко добиваат професионални мислења или помош од основните училишта кога се работи за насилство врз деца.

Всушност, центрите за социјална работа прават индивидуална процена кои институции треба да бидат вклучени во постапката и на кое ниво, што пак определува колку и каков вид на информации тие се спремни да добијат и споделат. Недостигот на размена на информации помеѓу институциите може да доведе до многу непријавени случаи на насилство врз деца во училиштата, здравствените установи, поправните домови и слично. “... Дури и да не е поведена кривична постапка, во интерес на детето е да добие советување или друг вид на поддршка од страна на центарот за социјална работа”.

Законот за заштита на лични податоци ја регулира заштитата на личните податоци како едно од основните слободи и права на *физичките лица, а особено правата на приватност во врска со обработка на лични податоци*. “Субјект на лични податоци” е секое физичко лице на кое се однесуваат обработените податоци. „Корисник” е физичко или правно лице, орган на државната власт или друго тело на кое му се откриваат податоците. Органите на

²² Види член 364 од Кривичниот законик.

кои можат да им се откриваат податоците во рамките на посебна истрага, не се сметаат за корисници во смисла на овој закон.²³

Препораките од Комитетот на министри од Советот на Европа за пријателски насочена правда за децата уредува дека приватноста и личните податоци на децата кои се или биле вклучени во судски или вон-судски постапки и друг вид интервенции треба да бидат заштитени во согласност со националното законодавство. Ова генерално значи дека ниту една информација или личен податок што открива или индиректно посочува на идентитетот на детето, вклучувајќи слики, детален опис на детето или неговото семејство, имиња или адреси, аудио и видео снимки, не смее да биде достапен или објавен, особено во медиумите. Земјите членки треба да воведат ограничен пристап до сите податоци односно документи кои содржат лични и чувствителни информации за децата, особено за постапките во кои тие се вклучени. Доколку преносот на личните и чувствителни информации е потребен, земајќи го предвид најдобриот интерес на детето, земјите членки треба да го регулираат начинот на кој овој пренос ќе биде извршен, а да биде во согласност со одредбите за заштита на личните податоци. Професионалците кои работат со и за деца треба строго да ги почитуваат јасно одредените правила за доверливост, со исклучок на ситуации каде има ризик за штета на детето.²⁴

1.5.3 Не постои 24/7 достапност на социјални работници што во некои случаи доведува до одолговлекување на постапката во која детето жртва треба да даде изјава

Работните часови на центрите за социјална работа и нивните вработени, социјалните работници, одредено со одлука на Министерството за труд и социјална политика, се од 8:30 до 16:30 (понеделник до петок). За време на вечерните часови и викендите се случува да нема социјални работници кои би биле достапни на повик. Од друга страна, Законот за правда за децата бара од полициските службеници да го информираат локалниот центар за социјална работа во најбрз можен рок кога се работи за дете во ризик вклучително и дете жртва на насилство²⁵. Законот исто така дава можност за информирање на центарот преку телефон во итни случаи²⁶. Намерата на законодавецот за итноста на постапката е предодредена од кратките рокови во кои центарот е обврзан да го повика детето и неговите родители, 15 дена во редовни случаи, а 36 часа кога личноста, правата и интересите на детето се во прашање²⁷ (што секогаш е случај кога детето е жртва на насилство). Доколку на пример, едно дете во ризик е жртва на насилство, а насилниот акт е пријавен од страна на полицијата, полициските службеници мора да го одложат информирањето за настанот најрано до понеделник наутро или повеќе од 48 часа откако дејствието на насилство се случило. Присуството на социјалниот работник во раната фаза на постапката е од суштествено значење за соодветна идентификација на потребите на детето, потребата од отстранување на детето од домот и семејството, социјалните ризици на кои детето е изложено, потребата од социјална односно психичка поддршка. Потфрлањето да се обезбеди итен пристап до социјален работник може дополнително да го виктимизира детето и да предизвика значителен стрес кој ќе ја отежни способноста на детето да даде квалитетно сведочење за случајот и да помогне при идентификување и апсење на сторителот. Сите други институции вклучени во системот за правда за децата

²³Види ги член 1 и 2 од Законот за заштита на личните податоци

²⁴<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804b2cf3>, Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice – стр. 22,23

²⁵ Член 24 Пар. (1) ЗПД

²⁶ Член 24 Пар. (2) ЗПД

²⁷ Член 25 Пар. (1) ЗПД

вклучувајќи ја полицијата, судовите²⁸, обвинителството²⁹ и здравствените институции се достапни 24/7 и за да имаат непречена соработка и координација, центрите за социјална работа мора да имаат социјални работници достапни на повик.

Во минатото, соработката функционираше подобро бидејќи испрашувањето на детето жртва пред полицијата се извршувало во присуство на социјален работник. Дури и во време на ноќна смена, инспекторите обезбедувале превоз за социјалните работници со цел испрашувањето да се изврши во најкраток можен рок. Денес, ноќната смена е укината, што води до незадоволително ниво на соработка. “Пробувавме да ги контактираме на нивните мобилни телефони, но никаков одговор. Подоцна тие одбиваат да дејствуваат, бидејќи не биле вклучени во истрагата кога случајот бил пријавен”. Ставот на социјалните работници во однос на ноќната смена е дека детето не треба да биде предмет на испрашување во доцните часови, на детето треба да му биде дадено време да се соочи со стресот и траумата, да јаде и да спие’. Можно решение би било да постои дисперзиран тим кој ќе работи во рамки на Министерството за внатрешни работи.

1.6 Наоди од истражувањето кои се однесуваат на кривично правниот систем

1.6.1 Кривичните случаи каде жртвите на насилство се деца, а сторителите се возрасни се судат од страна на општи судии и судски совети, без барање тие да имаат специјализација на тема правда за деца

ЗПД од 2013 година уредува дека во сите судски случаи каде сторителите се деца ќе постапуваат специјализирани судии за деца и совети за деца. Судиите за деца се задолжени да присуствуваат најмалку пет дена во текот на годината на специјализирана обука за правда за деца. Судиите - поротници се избираат од редот на просветни работници, психолози, педагози, социјални работници и други лица кои имаат искуство во воспитанието и образованието на младите³⁰. Судиите за деца и советите работат во состав на специјализираните судски оддели во судовите со проширена надлежност. Ова решение е оправдано со потребата од специјално знаење и вештини кои се потребни за исполнување на меѓународни стандарди за судиите и судиите-поротници, и задолжителен предуслов за пријателски насочена правда за деца.

Надлежноста на судиите и советите за деца се стриктно фокусирани на водење кривични случаи каде осомничените сторители се деца. Во случаите каде децата се жртви на насилни кривични дејствија сторени од возрасни сторители постапуваат општи судии и совети кои генерално работат на кривични предмети. Во овие случаи, судиите одлучуваат во редовни кривични постапки со вклучување на процедуралните гаранции утврдени во членовите 145-153 од ЗПД.

Судиите немаат претходна специјализирана обука во областа на правата на децата и заштита на деца жртви од насилство покрај основната обука (кој подолу е објаснета и е далеку од соодветена). Такво решение се разликува значително од регионалните трендови (Хрватска, Босна, Србија) каде судиите за деца одлучуваат во сите кривични случаи кога деца се жртви на насилни кривични дејствија.

Искуството и праксата покажале дека општите судии кои одлучуваат во такви случаи, иако многу од нив се извонредни кривичари, се многу помалку запознаени со правата на

²⁸ Член 96 Пар. (1) Закон за судовите

²⁹ Член 27 Пар. (1) Закон за јавни обвинители

³⁰ Член 101 од ЗПД

деца и имаат недостиг на знаење во специфичностите на малолетничката криминологија и социјална патологија основна за постапување во случај каде има дете жртва на насилно дејствие. Недостигот на обука најмногу се забележува при испрашување на детето жртва или сведок. Не постојат специјални мерки за процедурална заштита на детето жртва и сведок, без разлика што нивната примена и ефекти се во голема мера зависни од знаењето и вештините на судечкиот судија.

1.6.2 Пристапот до правен совет и адвокат за децата жртви на насилство кои живеат во сиромаштија е ограничен во сите фази од постапката

ЗПД го препознава и признава правото на децата жртви на насилство на правен совет од адвокат во полиција и во текот на кривичната постапка, како и во текот на постапката за надомест на штета³¹. Дополнително, за да осигура висок квалитет на правна помош законот утврдува правило дека адвокатот кој ќе ја обезбеди правната помош на детето жртва на насилство мора да има посетено специјализирана обука за права на децата.³² Меѓутоа, законот не содржи одредби кои ќе обезбедат пристап до адвокат во случаите каде децата (нивните родители или старатели) живеат во сиромаштија и не се во можност приватно да ангажираат адвокат. Законот обезбедува правна помош само за сиромашни деца кои се обвинети, но не и за децата жртви. Во такви околности децата кои живеат во сиромаштија и суб-стандардни услови (што според достапните истражувања и анализи се најранливи на насилство) се оставени без соодветен правен совет. Недостигот на правно застапување во некои случаи може да резултира со ослободување на обвинетиот, а жртвата да остане без никаков надомест на штета.

Единствениот начин овие деца и нивните семејства да дојдат до правен совет е да аплицираат за бесплатна правна помош согласно Законот за бесплатна правна помош (во продолжение ЗБПП) до Министерството за правда. Законот предвидува дека правна помош може да се обезбеди за: *заштита на деца и заштита на жртви од казниви дела*³³. Меѓутоа, овој закон има рестриктивни услови во однос на финансиската состојба и имотот кој барателот на бесплатната правна помош треба да ги има. На пример, само корисници на некое од правата од социјална заштита кои не поседуваат никаков имот може да бараат бесплатна правна помош³⁴. Од друга страна, процесот на одобрување е премногу долг, а со добивање на правната помош барателот не се ослободува од плаќање на судските такси (особено важно за надоместот на штета) и не се надоместуваат средства за вештачење. Исто така, како резултат на различните критериуми за адвокатите, Министерството за правда може да додели адвокат кој нема доволно обука за областа. Имајќи го предвид наведеното, децата жртви на насилство кои живеат во сиромаштија немаат пристап до правен совет и адвокат.

1.6.3 Постои потреба за сензибилизација помеѓу судиите и обвинителите на темата заштита на деца жртви на насилство и пријателски насочена правда за деца

Од спроведените интервјуа со претставници на судството и обвинителството се дојде до заклучок дека е потребна дополнителна обука за судиите и обвинителите во врска со ЗПД генерално, но особено за заштита на децата жртви на насилство. Прашањето за кое е потребно итна обука е соодветна примена на специјалните мерки за процесна заштита. Во програмата за Почетна обука на Академијата за судии и јавни обвинители за 2017/19 година, ЗПД е опфатен со седум часа теоретска настава и 8 часа практична настава. Во

³¹ Член 145 Пар. (4) ЗПД.

³² Член 145 ЗПД. (5) ЗПД.

³³ Член 8 од ЗБПП

³⁴ Член 12 ЗБПП

рамки на теоретската настава помалку од 1/6 се однесува на сослушување на дете жртва на насилство³⁵. Но, Академијата направи напор во програмата за континуирана обука за 2017/18 еден цел модул да биде за обука поврзана со правата на децата од која значителен дел е поврзан со заштита на децата жртви на насилство³⁶. Треба да биде земено предвид дека при изборот на учесници на модулот треба да се одберат судии и обвинители кои работат на случаи каде има деца кои се жртви на насилни кривични дела.

1.6.4 Не постои одвоен регистар за случаи поврзани со насилни кривични дела врз деца во рамки на јавното обвинителство

Кривичните случаи во врска со насилни кривични дела за кои обвинението го покрева јавното обвинителство се заведени во одвоени регистри во согласност со Правилата за внатрешно работење на јавните обвинителства³⁷. Постои уписник во кој се заведуваат пријавите против малолетни извршители на кривични дела (КОМ)³⁸, но не постои одвоен регистар за случаи на насилство врз деца. Сите овие случаи се регистрирани во генералните (КО и КОН) уписници. Исто така нема можност за водење на статистички податоци за бројот на обвиненија во случаи каде постои насилство врз деца. Покрај проблемот за статистика, недостигот на одвоен регистар дозволува тој случај да биде воден од обвинител кој нема доволно обука за специјалните мерки за процесна заштита на деца жртви и деца сведоци. Овој проблем е присутен и во судовите, но кај нив АКМИС системот дава можност за означување на кривичните случаи каде жртвата на кривичното дело е на возраст до 18 години.

1.6.5 Принципот на само едно сослушување на дете жртва на насилство во текот на целата постапка не се применува целосно во пракса

Законот за кривична постапка ги препознава специјалните мерки за процесна заштита на деца жртви на насилство кога се зема изјава и во текот на сослушувањето, но и во сите фази од постапката³⁹. Детето жртва треба да даде изјава само еднаш, а по исклучок два пати, и тоа поради нови околности во случајот⁴⁰. Оваа мерка за заштита не секогаш се следи во пракса. Од децата жртви на насилство често се бара да дадат изјава пред полицијата, пред јавниот обвинител, социјалниот работник и пред судот. Причините за ваквото постапување се различни. Во некои случаи полицијата или јавниот обвинител не ја поседуваат потребната опрема за да ја снимаат изјавата. Во други случаи жртвата, особено во првата изјава е сè уште под голем стрес и не е во можност да даде јасна и концизна изјава. Друг важен фактор што треба да се земе предвид е потребата од целосно почитување на правилото *“еднаквост на оружјата”*. Меѓу другите елементи се бара и обвинетитот да добие можност да го испраша сведокот исто како и јавниот обвинител.

³⁵Program for Initial Training of the Academy for Judges and Prosecutors for the year 2017/19, page 29, available at: <http://www.jpacademy.gov.mk/upload/Pocetna%202015-2017/Programa%20za%20teoretska%20nastava%202017-2019.pdf>

³⁶Program for Continuous Training for Judges and Prosecutors for the year 2017/19, page 13, available at: <http://www.jpacademy.gov.mk/upload/Akti%20na%20Akademijata/programi%20i%20akti/%D0%9E%D0%BF%D1%88%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%83%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D0%B1%D1%83%D0%BA%D0%B0%20%D0%B7%D0%B0%20%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%B8%D1%82%D0%B5%20%D0%B8%20%D1%98%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5%20%D0%BE%D0%B1%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B8%202016.pdf>

³⁷ Службен весник на РМ Бр.45/2010

³⁸ Член 72 од Правилата

³⁹ Член 54, Пар. (1) – 1 и Пар. (4) – 2 ЗКП

⁴⁰ Член 54, Пар. (5) ЗКП

Неисполнувањето на овој критериум може да резултира со поништување на пресуди пред апелеационите судови поради неуспех на постапката при земање изјава од жртвата.

1.6.6 Правото на надомест на штета на децата жртви на насилство е отежнато во пракса

ЗПД го препознава правото на децата да бараат надомест на штета, доколку со конечна пресуда во кривична постапка е утврдено дека се жртви на насилни кривични дела,⁴¹. Законот дури и предвидува дека штетата може да биде надоместена од средства од буџетот доколку не може да се надомести од имотот на обвинетиот⁴². Предуслов е барањето за надомест да биде прифатено од судот во соодветна постапка⁴³. Но, тука започнуваат проблемите за жртвите. Иако, согласно ЗКП, Судот треба да одлучи за барањето за надомест на штета доколку е поднесено во кривичната постапка⁴⁴, меѓутоа во поголемиот дел од случаите, жртвите се упатуваат на граѓанска постапка. Причините за таквото постапување се поврзани со потребата од соодветна експертиза и финансиска пресметка за штетата која може да биде предизвикана со кривичното дело, што пак ја одолговлекува и/или компликува кривичната постапка. Постои двоумење помеѓу судиите при одлучување за барањето за надомест на штета бидејќи жртвата и нејзиното семејство по донесувањето на конечната одлука во кривичната постапка (во рок од 1 до 3 години) треба да поведе граѓанска постапка против обвинетиот. Правилата на граѓанската постапка бараат плаќање на судска такса што во случаи каде има физичка повреда или поголема психичка болка може да биде и до 48.000 денари⁴⁵. Жртвата исто така треба да плати надомест за вешто лице. По донесувањето на конечната одлука во граѓанската постапка која може да се одвива од една до три години, жртвата треба да го изврши барањето од имотот на тужениот⁴⁶. Доколку пак тој нема имот, жртвата треба да поведе уште една судска постапка за признавање на барањето за надомест на штета и по донесувањето на таа одлука ќе може да ја надомести штетата од средствата во буџетот⁴⁷.

1.6.7 Поголемиот дел на судови и јавни обвинителства не ја поседуваат потребната опрема ниту пак нивните простории се прилагодени на стандардите потребни за целосно спроведување на специјалните мерки за процесна заштита на децата жртви или децата сведоци

ЗПД предвидува широка листа на т.н. посебни мерки за процесна заштита на деца жртви или сведоци⁴⁸. Посебните мерки за процесна заштита се: користење на екрани за заштита на жртвата и сведокот од погледот на обвинетиот, прикривање на идентитетот или на изгледот, давање исказ преку видео конференција, отстранување на тогите и капите, исклучување на јавноста, видео и аудио запис на исказот кој ќе се користи како доказ, видео и аудио запис од распитот кој ќе се користи како доказ, земање исказ преку посредство на стручно лице, употреба на посебни технички средства за комуникација и заштита на приватноста на детето и на неговото семејство. Овие посебни мерки се потребни за избегнување на ре-виктимизација на децата како и да се направи нивното сведочење помалку стресно. Но, со исклучок на *отстранување на тогите и капите* и

⁴¹ Член 145 Пар. (1)-5 ЗПД

⁴² Член 151 Пар. (1) ЗПД

⁴³ Член 152 Пар. (1) ЗПД

⁴⁴ Член 110 Пар. (1) од ЗКП

⁴⁵ Закон за судски такси

⁴⁶ Член 152 Пар. (1) ЗПД

⁴⁷ Член 152 Пар. (2), (3), (4) ЗПД

⁴⁸ Член 147 од ЗПД

исклучување на јавноста од сослушувањето, за сите други посебни мерки потребно е поставување на соодветна опрема и прилагодување на судската зграда. Поголемиот дел од судовите со проширена надлежност и скоро сите основни јавни обвинителства немаат потребна опрема како: екрани за заштита на идентитетот, опрема за видео конференција, посебна техничка опрема за комуникација и видео и аудио рекордери и системи. Исто така значителен број на судски згради немаат посебен влез за осомничениот и жртвата ниту пак посебни соби за чекање. Впрочем, никакво внимание не е посветено за обезбедување на пријателски услови за децата во судските простории и просториите за испрашување во склоп на јавните обвинителства. Неподготвеноста на институциите да го спроведат законот кој беше донесен во 2013 година укажува дека треба да се продолжи т.н. *vacatio legis* со што би се одложило влегувањето во сила на закони кои бараат соодветна опременост на институциите потребни за целосна имплементација на законските одредби. Инаку, такви одредби се само декор без никаков реален ефект.

1.6.8 Правилото на ист пол кога дете жртва на специфични дела на насилство дава изјава не секогаш се почитува

ЗКП утврдува дополнителни мерки за процесна заштита на децата жртви на специфични кривични дела (Кривични дела против половата слобода, половиот морал и човечноста). Во такви случаи жртвата треба да даде изјава пред службено лице од ист пол. Специфичноста на овие кривични дела (силување, посредување при проституција, трговија со луѓе итн.) бара претпазлив пристап до жртвата која е прилично трауматизирана од настанот. Правилото за ист пол ја олеснува комуникацијата помеѓу жртвата и службеникот. За жал, во пракса ова правило не се почитува и не е невообичаено испрашувањето да го прави службено лице со различен пол од оној на жртвата.

ДЕЛ 2

Компаративна проценка на законодавството кое се однесува на кривично правната заштита на децата жртви на насилство

I. Процена на законодавството

1. Република Србија

1.1 Вовед

Српското законодавство, кое се однесува на насилството врз деца, се состои од закони, подзаконски акти и релевантни документи кои го регулираат прашањето на сличен начин и имаат слични законски решенија со нашата земја. Примарното законодавство кое се однесува на насилството врз децата се состои од следните закони: Закон за семејство; Закон за полиција; Закон за социјална заштита; Закон за малолетнички кривични дела и кривично правна заштита на малолетници; Закон за кривична постапка и Кривичен законик; Закон за основите на образовниот систем; Закон за спречување на семејно насилство (донесен во 2016 година кој стапува во сила во јуни 2017).⁴⁹ Одредени српски закони се усогласени со примарното нашето законодавство со одредени идентични

⁴⁹<http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2016/2675-16.pdf>

решенија поради истите законски корени на земјите од поранешна Југославија и нивниот развој. Србија има подготвено предлог Закон за правата на децата.

1.2. Дали постојат протоколи, насоки или друг вид на подзаконски акти кои се однесуваат на заштита на деца жртви на насилство?

Релевантните документи поврзани со насилството врз децата се систематски организирани како Општ протокол за заштита на децата од злоупотреба и небрежност, и неколку посебни протоколи: Посебен протокол за заштита на деца под институционална грижа од занемарување и злоупотреба; Посебен протокол за заштита на децата и учениците од насилство и злоупотреба во образовните институции; Посебен протокол за здравствениот систем; Посебен протокол за судски органи за заштита на малолетници од злоупотреба и запоставување и Посебен протокол за дејствување на полициски службеници за заштита на малолетници од злоупотреба и запоставување.⁵⁰ Добрата пракса за усвојување на овие посебни протоколи е дека секој сектор кој е вклучен во спречувањето и заштитата од насилство врз деца располага со документи кои прецизно ги дефинираат и разликуваат надлежностите и ја утврдуваат улогата на секоја институција во постапката.

1.3 Дали во домашното законодавство постои дефиниција за принципот “најдобар интерес на детето”?

Општиот протокол во Србија се заснова на Конвенцијата на ОН за правата на детето, ги дефинира сите форми на насилство, занемарување и злоупотреба на деца и ги поставува основните принципи 1. Право на живот, опстанок и развој на детето; 2. Недискриминација; 3. Најдобар интерес на детето и 4. Учество на детето. Најдобриот интерес на детето се дефинира како *преовладување над интересите на родителите, старателите, институциите или заедниците во ситуации кога овие интереси се разликуваат од интересите на детето.*

Во граѓанската постапка судијата го одредува најдобриот интерес на детето, земајќи ги предвид следниве елементи:

- Карактеристики на детето (возраст, пол, инвалидност, ирационално социјално однесување и друго)
- Безбедност на детето / ризик од повреда
- Барања/желби и чувства на детето (според возраст и зрелост)
- Физички, емоционални, здравствени, образовни потреби и потреби поврзани со сместување, исхрана, облека на детето
- Капацитет/способност на родителите/другите лица да одговараат за потребите на детето
- Корисни ресурси за обезбедување на раст и развој
- Очекувано влијание на евентуални промени
- Време потребно за приспособување кон нова средина или отстранување на ефектите од злоупотреба и занемарување.⁵¹

⁵⁰<http://www.minrzs.gov.rs/cir/dokumenti/briga-o-porodici/zastita-dece-od-zlostavljanja-i-zanemarivanja>

⁵¹<http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/Posebni%20protokol%20pravda.pdf>

1.4 Дали постојат дефиниции за различните видови на насилство врз деца во домашното законодавство?

Сите посебни протоколи се поставени во согласност со општиот протокол и содржат одредби за секој вид злоупотреба (физичка, емоционална, сексуална, занемарување и експлоатација на деца). 1. *Посебниот протокол за заштита на децата и учениците од злоупотреба од насилство и занемарување во образовните институции* ги опфаќа сите образовни институции, почнувајќи од предучилишните установи. Тој детално пропишува како да се спречи и идентификува насилството, како да се истражи насилството, кој да се извести, како да се разликува насилството врз деца, насилство извршено од возрасни вработени или други (возрасни лица кои не се вработени во образовните институции). Протоколот го дефинира: 1. **Социјалното насилство** како исклучување од група и дискриминација изразена преку одвојување на детето/ученикот од другите поради различност, нееднаквост, изолација, незнаење и неприфаќање по било која основа; 2. **Електронското насилство** како насилство кое произлегува од употребата на електронски уреди што може да се спроведе преку пораки испратени преку електронска пошта, смс, ммс, веб-страници, разговори, блогови итн.⁵²

1.5 Дали постои јасно барање за образовните, здравствените и институциите за социјални работи да пријават акт на насилство врз дете во полиција и кај јавниот обвинител? Дали пропуштањето да се пријави ваков акт е кривично дело *per se*.

Согласно сите протоколи, секое лице е обврзано да реагира на насилството врз деца, да го извести надлежниот орган и да преземе заеднички активности со другите сектори. Постојат внатрешни прописи за сите институции кои ја одредуваат постапката во рамките на секоја институција кога се работи за случаи на насилство, но и прописи за тоа кога и како треба да се извести полицијата. Согласно ЗКП, сите државни органи, јавните претпријатија и установите на локалната самоуправа се должни да пријават кривични дела кои се гонат по службена должност.

1.6 Дали законодавството кое го уредува образовниот систем содржи одредби поврзани со насилство врз деца?

Законот за основите на образовниот систем на Србија вклучува одредби со кои се забранува насилство, злоупотреба и занемарување на децата, во рамките на кој се утврдува што се смета за насилство во образовните институции. Законот разликува вербално од невербално насилство и дефинира неколку форми на насилство: физичко, психолошко и социјално. Законот се повикува на прекршочна или кривична постапка за повреда на забраната на истите (член 45).⁵³

1.7 Дали постои барање за формирање меѓу-секторски тимови од сите релевантни институции при заштита на деца жртви на насилство?

Општиот протокол за злоупотреба и занемарување на децата ја нагласува важноста на меѓу-секторската соработка и потребата министерствата за образование, спорт,

⁵²<http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/Posebni%20protokol%20prosveta.pdf>

⁵³<http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/zakonski-okvir/>

здравство, внатрешни работи, труд, вработување и социјални политики да усвојат посебни протоколи со цел детално регулирање на интерните процедури на секој сектор.⁵⁴

1.8 Дали постои специјален закон кој го уредува системот за правда за деца и кривично правниот систем за заштита на деца?

Системот за правда за децата во Република Србија е регулиран со *Законот за малолетнички престапници и кривично-правна заштита на малолетници* од 2005 година (во натамошниот текст ЗМП).⁵⁵ Овој закон содржи одредби со кои се уредува материјалното право, институциите, постапката и извршувањето на санкциите за деца сторители на кривични дела. Исто така, законот содржи посебни одредби за заштита на деца и малолетници како оштетени (и жртви) во кривичната постапка [член 1 од ЗМП]. Одредбите од *Кривичниот законик*, *Законот за кривична постапка* и *Законот за извршување на санкциите* се применуваат доколку не се во спротивност со одредбите на овој закон [член 4 од ЗМП]. Заштитата на децата и малолетните лица како оштетени лица е регулирана во дел 3 од Законот именуван *Посебни одредби за заштита на малолетници како повредени страни во кривичната постапка*.

1.9 Дали во постапки каде кривичните дела се сторени од возрасни сторители врз деца судат општи судии и панели за кривични постапки или специјализирани судии и панели обучени на тема правда за деца? Дали постои барање за специјализација на судиите, обвинителите, полициските службеници и други професионалци вклучени во кривичните постапки?

ЗМП предвидува специфична листа на 27 кривични дела⁵⁶, кои доколку се сторени против деца, се судат од комисија со која претседава судија кој стекнал специфични знаења од областа на детските права и кривично правната заштита на децата [член 150 (1) од ЗМП]. Законот исто така предвидува дека јавниот обвинител, кој стекнал специфични знаења од областа на правата на децата и кривично правната заштита на децата, може да покрене обвиненија против возрасните сторители за други кривични дела доколку оцени дека е потребно, за посебна заштита на децата кога се жртви во кривична постапка [член 150 (2) од ЗМП].

Во однос на надлежноста и составот на советите кога се води постапка против возрасен сторител за кривично дело сторено врз дете, со закон е утврдена супсидијарната примена на Законот за кривична постапка доколку одредбите на истиот не се во спротивност со одредбите на овој закон. Во однос на потребата од стекнување на специфични знаења и

⁵⁴<http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/Opsti%20protokol%20zlostavljanje%20i%20zanemarivanje%20deca.pdf>

⁵⁵Закон за малолетнички престапници и кривично-правна заштита на малолетници (Закон о малолетним учиниоцим акривичних дела и кривичн оправној заштити малолетних лица), Служен Весник на РС бр. 85/2005.

⁵⁶Убиство, убиство на дете при раѓање, поттикнување и помош при самоубиство, тешки телесни повреди, незаконско лишување од слобода, киднапирање, силување, полов напад врз беспомошни лица, полов напад со злоупотреба на позиција, полов напад врз дете кое нема наполнето 14 години, задоволување на сексуални нагони пред друг, медијација во проституција, наведување на дете кое нема наполнето 14 години на полов напад или на друг сексуален чин, прикажување порнографски содржини на дете, инцест, невенчан живот со дете, одземање на дете, промена на семејната ситуација, занемарување и малтретирање на дете, напуштање на беспомошно дете, семејно насилство, неплаќање алиментација, попречување и неизвршување на заштитни мерки за малолетници, овозможување употреба на наркотици и прекурсории, вооружен грабеж и грабеж.

професионален развој во областа на детското право, одговорноста се доделува во Судскиот центар за обука и професионален развој кој исто така е надлежен за издавање на сертификати на судии и обвинители **[член 165 од ЗМП]**.

1.10 Дали децата жртви на насилство имаат право на бесплатен правен совет во текот на кривичната постапка? Дали постои барање за специјализација на адвокатите?

Согласно ЗМП детето, како оштетената страна во кривичната постапка, мора да биде застапувано од адвокат уште од првото испрашување на обвинетиот. Во случај кога детето нема правен застапник, претседателот на Судот ќе го назначи од листата на адвокати кои стекнале посебни знаења од областа на детските права и кривично-правната заштита на децата. Трошоците за адвокат ќе бидат покриени/надоместени од буџетот на судовите **[член 154 од ЗМП]**.

1.11 Дали за децата жртви на насилство има дополнителни процесни права и заштитни мерки споредбено со полнолетните лица како оштетена страна во кривичната постапка?

Децата жртви на насилни кривични дела како оштетени лица во кривичната постапка, покрај правата од член 50⁵⁷ од ЗКП⁵⁸, имаат право на следните процедурални мерки за посебна заштита:

- Јавниот обвинител, истражниот судија и судиите во советот, кога постапуваат во кривична постапка каде што оштетениот е дете, мора да ја третираат жртвата со посебна грижа земајќи ја предвид возраста, карактеристиките на личноста, образованието и други релевантни околности со цел да се избегнат евентуални штетни последици за понатамошниот живот и развој на децата. Испитувањето на децата и малолетниците, по правило, ќе се спроведува со помош на психолог, педагог или друг професионалец **[член 152 (1) од ЗМП]**.
- Испитувањето на деца и малолетници жртви на кривични дела (наведено во фуснота 2) може да се спроведе само два пати. Само во посебни случаи може да се испитаат повеќе од два пати, ако тоа е потребно за кривичната постапка. Во таков случај, судијата е должен да посвети посебно внимание на заштитата на детето **[член 152 (2) од ЗМП]**.
- Ако судијата оцени дека е неопходно, откако ќе ги земе предвид специфичностите на конкретното кривично дело и карактеристиките на личноста на детето, ќе нареди испитувањето да се изврши со помош на технички средства за пренос на слика и звук. Испитувањето ќе се врши без учество на други лица во просторијата каде што се наоѓа сведокот. Страните и другите лица кои имаат право да постават прашање на жртвата како сведок, ќе го испитаат преку судијата, психологот, педагогот или друг професионалец **[член 152 (3) од ЗМП]**. Децата како сведоци - оштетени страни, може да бидат испитани во нивниот стан, друго место или посебна институција квалификувана за испитување на малолетни лица **[член 152 (4) од ЗМП]**. Во случаи кога детето се испитува во согласност со горе наведените

⁵⁷ Одредбата која ги утврдува правата на оштетените лица во кривичната постапка.

⁵⁸ ЗКП (*Законик о кривичном поступку*), Службен весник РС Бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014

процедурални заштитни мерки на судењето, ќе се чита/преслуша препис или евиденција од испитувањето **[член 152 (5) од ЗМП]**.

- Ако идентификацијата на осомничениот или обвинетиот се врши од страна на детето – оштетената страна, Судот ќе постапува внимателно и таквата идентификација може да се изврши само на начин што обвинетиот нема да може да го види или идентификува тоа дете **[член 155 од ЗМП]**.
- Случајот се одвива по итна постапка **[член 157 од ЗМП]**.
- Јавноста може да се исклучи по службена должност или по барање на странките во постапката **[член 363 од ЗКП]**.

1.12 Дали децата сведоци имаат право на дополнителни процесни права и заштитни мерки во споредба со полнолетно лице сведок во кривичната постапка?

Во случај кога детето се испитува како сведок, кое поради природата на кривичното дело, неговите последици и други релевантни околности е особено чувствително и трауматизирано, соочувањето со обвинетиот не е дозволено **[член 153 од ЗМП]**.

1.13 Дали децата жртви на насилство имаат право на надомест на штета? Дали постои можност за обесштетување од буџетски средства?

ЗМП не содржи никакви посебни одредби во однос на правото на децата - жртви на кривични дела да бараат надомест за штетата предизвикана со кривичното дело. Поради отсуство на одредби по ова прашање и во согласност со член 4 од ЗМП (супсидијарна примена на законската клаузула), се применуваат одредбите од Законот за кривична постапка. Судот ќе одлучи за тоа во кривичната постапка доколку тоа не значи значително одолжување на постапката **[член 252 од ЗМП]**. Во спротивно ќе ја упати оштетената страна на граѓанска парница. Децата жртви на насилство го остваруваат своето барање за обесштетување во идентична постапка како и сите други оштетени лица од сите кривични дела. Законодавството не му дава право на детето жртва на кривично дело на надомест финансиран од државата.

1.14 Дали согласно законодавството се бара вработување на стручни советници од областа на педагогија, психологија и социјална работа во судовите и јавните обвинителства?

ЗМП не бара задолжително вработување на професионалци во судовите и јавните обвинители, но во неколку одредби укажува дека е можно такво вработување. Јавните обвинители и судовите во текот на прелиминарните фази на кривичната постапка можат да делегираат собирање информации за детето, неговото семејство, неговите особини и условите за живеење, на професионалец (социјален работник, психолог, педагог и социјален педагог) **доколку таквиот професионалец е вработен во Јавното обвинителство и судовите**, соодветно **[член 58 (1) и член 64 (2) од ЗМП]**. Исто така, доколку таквиот професионалец е присутен, Судот може да му даде одговорност да изготви извештаи за резултатите од изречените воспитни мерки за детето **[член 84 (1) од ЗМП]**. Условната клаузула **"ако е присутен таков професионалец"** укажува на тоа дека Судот и јавните обвинителства можат да вработуваат професионалци за детска

заштита, но не се обврзани на тоа. Отсуството на такви професионалци е обезбедено со професионалци од центрите за социјална работа.

2. Република Хрватска

2.1 Вовед

Хрватското законодавство кое се однесува на насилството врз децата се состои од примарно законодавство кое е поврзано со насилството врз децата: Кривичен законик; Закон за заштита од семејно насилство; Закон за младински судови; Законот за кривична постапка; Закон за полициски овластувања и одговорности, Закон за социјална заштита, Закон за извршување на казни наменети за деца осудени за кривични дела и прекршоци; Закон со кој се потврдува Конвенцијата на Советот на Европа за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба; Закон за народниот правобранител за децата и Законот за основно и средно образование.⁵⁹ Подзаконските акти се состојат од одредени правила и процедури: Правилник за начинот на дејствување на полициските службеници; Правилник за начинот на извршување на воспитни мерки (*odgojnih mjera*); Правилник за содржината на воспитни мерки поврзани со примената на Законот за заштита од семејно насилство и сл.

2.2 Дали постојат протоколи, насоки или друг вид на подзаконски акти кои се однесуваат на заштита на деца жртви на насилство?

Документи поврзани со насилство врз децата се Протоколот за постапување по случаи на семејно насилство, Протоколот за третман на случаи на насилство меѓу деца и млади, Протоколот за третман на случаи на сексуално насилство и Протоколот за третман на случаи на злоупотреба и занемарување на децата.

2.3 Дали во домашното законодавство постои дефиниција за принципот на "најдобар интерес на детето"?

Протоколот за постапување во случаи на злоупотреба и занемарување на деца се однесува на деца во случаи на докажано или сомневање за занемарување во семејствата и институциите каде што децата престојуваат привремено или трајно (училишта, предучилишни установи, летни кампови, згрижувачки домови и други установи за социјална заштита). Основните принципи се: 1. Право на живот, опстанокот и развојот на детето; 2. Недискриминација; 3. Најдобар интерес на детето и 4. Учество на детето. *Најдобриот интерес на детето мора да има приоритет во сите прашања што се*

⁵⁹<http://www.sabor.hr/hrvatske-drzavne-i-politicke-institucije>
http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_11_137_3314.html

однесуваат на детето над интересот на родителите, старателите, институциите или заедниците во ситуации кога овие интереси се разликуваат од интересите на детето.

2.4 Дали постојат дефиниции за различните видови на насилство врз деца во домашното законодавство?

Протоколот за постапување во случаи на насилство меѓу деца и млади го дефинира насилството меѓу децата и младите, обврските на надлежните државни органи и другите релевантни чинители, нивната меѓусебна соработка и останатите активности и обврски. *Насилство меѓу деца и млади е секое физичко или психолошко насилно однесување насочено кон децата и младите извршено од страна на нивните врсници.* Психолошкото и емоционалното насилство може да биде предизвикано од повторувачки негативни дејствија како што се озборувања, потсмет, незнаење и исклучување од група, уништување на лични предмети, понижување или слично однесување, односно намерно предизвикување на детето жртва, физичка или емоционална болка или срам.

Законот за заштита од семејно насилство ги дефинира видовите и формите на семејно насилство на сличен начин како и националниот закон за спречување и заштита од семејно насилство како: физичко; вербално; психолошко; сексуално насилство; демнење; нелегална изолација и ограничување на слободата на движење или комуникација со трети лица; оштетување на имот. Хрватскиот закон понатаму го дефинира економското насилство и родовото насилство.

2.5 Дали постои јасно барање за образовните, здравствените и институциите за социјални работи да пријават акт на насилство врз дете во полиција и кај јавниот обвинител? Дали пропуштањето да се пријави ваков акт е кривично дело *per se*.

Главните актери во процесот на заштита на децата од злоупотреба и запоставување се: полиција, центри за социјална работа, образовни институции, здравствени установи и судски органи.

Центрите за социјална работа работат на спречување и заштита од злоупотреба и занемарување на деца, и водат постапки по службена должност во случаи кога постои сомнеж од злоупотреба и занемарување на дете и кога добиваат известување од друга институција, родител, дете или некој граѓанин. Кога постои основано сомнение дека е сторено кривично дело занемарување и злоупотреба, центрите за социјална работа веднаш ќе ја известат полицијата. Кога е потребно, центрите ќе ги соберат сите релевантни податоци од образовните институции посетувани од детето, од матичниот лекар или од други служби. Во случаите каде Центарот ја води постапката, по известување од страна на друга институција, член на семејство, дете жртва или државјанин, истиот е должен: да ги достави сите барани податоци и документи поврзани со утврдени факти до полицијата и судските органи; да ја извести во писмена форма институцијата која го пријавила случајот; кога е потребно - да го извести матичниот (семејниот) доктор за потреба од медицинска интервенција или да го упати детето на соодветен преглед. Центрите за социјална работа се обврзани да соработуваат со сите релевантни чинители вклучени во постапките за заштита на благосостојбата на детето (полиција, образовни институции, здравствени установи и други социјални услуги).

Здравствените установи се должни да обезбедат итен и сеопфатен преглед на деца жртви на злоупотреба и запоставување. Детето жртва може да влезе во здравствената установа самостојно, со родител/ите, во придружба на полицаец или лице од доверба. Во случај кога детето е само, здравствените работници се должни да ја повикаат полицијата, родителите/законските застапници или центарот за социјална работа. За време на редовното работно време, здравствените установи ќе го повика надлежниот Центар за социјална работа и по редовното работно време дежурното лице во Центарот за итна интервенција. Здравствените установи се должни: да обезбедат квалификуван кадар за спроведување на прегледи во случаи на злоупотреба и занемарување на деца *24 часа на ден*; да организираат континуирана едукација против злоупотреба и занемарување на децата на стручниот кадар; назначи лице/а кој ќе ја координира заштитата и помошта на децата жртви; да обезбедат соработка во меѓу-секторската тимска работа (педијатар, семеен лекар, гинеколог, психолог, социјални служби, полиција и други). Здравствените установи се должни да бидат во постојан контакт со полицијата и центрите за социјална работа и да присуствуваат на закажаните состаноци.

Образовните институции (ОИ) во соработка со другите институции, во случаи на наводна злоупотреба и занемарување на децата се должни да покренат постапка за заштита на правата на детето. Во случај на дејствите насочено против благосостојбата на детето, образовните работници веднаш треба да го известат раководителот или професионалниот соработник. Образовната установа е должна да ги извести другите надлежни институции, што ќе дадат повратни информации во врска со натамошни постапки за заштита на правата и интересите на детето. Во случај на насилан акт врз дете, наставниците ќе преземат мерки за ограничување на насилниот третман и обезбедување помош во согласност со нивните надлежности. Доколку има потреба од медицинска помош, образовниот работник или директорот на училиштето ќе ја повикаат Службата за итна медицинска помош, полицијата доколку е потребно, но ќе го известат и центарот за социјална работа во случај на сериозно насилство кое може да предизвика траума за детето жртва или за другите деца. Образовната институција ќе поднесе извештај до Министерството за наука и образование и други министерства кои можат да обезбедат соодветна професионална социо-психолошка помош за учениците.

2.6 Дали законодавството кое го уредува образовниот систем содржи одредби поврзани со насилство врз деца?

Согласно *Законот за основно и средно образование*, наставниците, воспитувачите, стручниот кадар и останатите вработени во образовните институции се должни да преземат мерки за заштита на правата на учениците, особено во случаи на физичко и психолошко насилство, сексуална злоупотреба или занемарување на учениците. Вработените треба да преземат итни мерки и да го известат директорот на образовната институција, кој понатаму треба да ги извести надлежниот центар за социјална работа или друг надлежен орган.

2.7 Дали постои барање за формирање меѓу-секторски тимови од сите релевантни институции при заштита на деца жртви на насилство?

Според Протоколот за третман на случаи на злоупотреба и запоставување на деца, сите органи и професионалци кои работат на заштита на децата се должни да дејствуваат како партнери, употребувајќи ефективни методи на соработка и размена на важни податоци.

Во итни случаи размената на податоците мора да се спроведе веднаш со цел да се преземат координирани неопходни мерки и активности. Размената на податоци се спроведува во согласност со Законот за заштита на личните податоци.

2.8 Дали постои специјален закон кој го уредува системот за правда за деца и кривично правниот систем за заштита на деца?

Законот за малолетнички судови⁶⁰ (во понатамошниот текст како ЗМС) бил усвоен во 2011 година и бил изменет три пати по неговото стапување на сила. Тој е основното законодавство кое го регулира кривично правниот систем за заштита на децата-жртви на насилство во Хрватска. ЗМС содржи одредби со кои се уредуваат две главни теми, младите сторители на кривични дела (малолетници и млади) и кривично-правната заштита на децата. ЗМС ги регулира одредбите за суштинското кривично право, судовите, постапката и извршувањето на казните **[член 1 од ЗМС]**. Како земја членка на ЕУ, Република Хрватска со ЗМС го транспонира релевантното законодавство на ЕУ по ова прашање.⁶¹ Согласно ЗМС поимот *малолетник* се однесува на деца на возраст помеѓу 14 и 18 години **[член 2 од ЗМС]**. Одредбите од Кривичниот законик, Законот за кривична постапка и другите релевантни закони се применуваат ако не се во спротивност со одредбите на овој закон **[член 3 од ЗМС]**.

2.9 Дали во постапки каде кривичните дела се сторени од возрасни сторители врз деца судат општи судии и панели за кривични постапки или специјализирани судии и панели обучени на тема правда за деца? Дали постои барање за специјализација на судиите, обвинителите, полициските службеници и други професионалци вклучени во кривичните постапки?

Возрасните сторители на насилни кривични дела врз деца се судат во специјални **Судови за малолетници [член.113 (3) од ЗМС]**. Законот набројува обемна листа на кривични дела (од *Кривичниот закон*⁶²) кои се сметаат за насилни дела против децата и се судат од страна на **Судовите за малолетници**. Листата ги вклучува сите кривични дела против а. Сексуалната слобода и сексуалниот морал, б. Браќа, семејство и млади, в. Животот и телото и други акти на насилство врз децата.⁶³ Во случај на спојување на две кривични дела кога едно од делата е предвидено во овој закон, судовите за малолетници ќе бидат надлежни за случајот **[член 113 (4) од ЗМС]**.

Малолетничките судови се основаат како малолетнички оддели во рамките на општинските судови лоцирани во окружните судови. Малолетничките оддели се составени од малолетничка комисија и малолетнички судии **[член 37 (1) од ЗМС]**.

⁶⁰Закон за малолетнички судови (*Zakon o sudovima za mladež*), Службен весник бр. [84/11](#), [143/12](#), [148/13](#), [56/15](#)

⁶¹Council Framework Decision on the Standing of Victims in Criminal Proceedings (2001/220/JHA) and the DIRECTIVE 2011/92/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA

⁶²Кривичен законик (*Kaznenog zakona*) Official Gazette n. br. 110/97., 27/98., 50/00., 129/00., 51/01., 111/03., 190/03., 105/04., 84/05., 71/06., 110/07., 152/08. i 57/11.

⁶³Crime acts against sexual freedom and morality, Crime acts against marriage, family and youth, aggravated murder, murder of a child at birth, instigation to suicide and assistance in suicide, unlawful deprivation of liberty, kidnapping, harassment while performing a duty, human trafficking and slavery, international prostitution, transmission of an sexual infection diseases, violent behavior, Crime acts again the life and the body, crimes of sexual abuse of children, torture and other inhuman and degrading treatment etc.

Малолетничка комисија постои и во рамките на Врховниот суд на Република Хрватска **[член 37 (3) од ЗМС]**. Судиите за малолетници и јавните обвинители за малолетници мора да има големо познавање од воспитувањето, потребите и придобивките на младите и да имаат основни познавања за криминологијата, социјалната педагогија, психологијата на децата и адолесцентите и социјалната заштита за младите **[член 38 од ЗМС]**. Малолетничките судии/обвинители кои ги исполнуваат овие критериуми се назначуваат со мандат од пет години од страна на претседателот на Врховниот суд на Република Хрватска/Јавниот обвинител **[член 39 (1 и 2) од ЗМС]**. Во судските совети за малолетници за време на судењата учествуваат и поротници. Поротниците за малолетници се назначуваат како претставници од средни училишта и основни училишта, младински советници и други лица кои имаат искуство во воспитувањето на младите **[член 41 од ЗМС]**. Во малолетничките одделенија се именува и истражен судија кој ги исполнува критериумите утврдени со член 38.

Малолетничките совети се составени од еден судија за малолетници и двајца судии поротници. Во случај кога е потребна комисија од пет члена во согласност со *Законот за кривична постапка*⁶⁴, советот го сочинуваат двајца судии и тројца судии-поротници, каде што има најмалку еден судија за малолетници и тројца поротници запознаени со правата на децата. Советот за малолетници во втор степен е составен од тројца судии со најмалку еден судија за малолетници **[член 121 (1) и (2) од ЗМС]**. Министерството за правосудство и Судската академија се одговорни за обука и професионално унапредување на професионалците кои работат во областа на малолетничката деликвенција **[член 126 од ЗМС]**.

2.10 Дали децата жртви на насилство имаат право на бесплатен правен совет во текот на кривичната постапка? Дали постои барање за специјализација на адвокатите?

ЗМС го признава правото на правен советник на децата - жртви на кривични дела. Истражниот судија или претседателот на советот за малолетници може да побара именување на законски застапник од претседателот на судот, доколку утврди дека е неопходно за заштита на правата и интересите на детето - жртва на кривично дело. Законскиот застапник е назначен од листа на адвокати кои имаат големо познавање од воспитувањето, потребите и придобивките на младите и имаат основни познавања за криминологијата, социјалната педагогија, психологијата на децата и адолесцентите и социјалната заштита за младите, силна наклонетост за воспитување и благосостојба на млади лица и поседуваат основни познавања од областа на криминологијата, социјалната педагогија, психологијата на младите и социјалната работа за младите. Назначениот адвокат не може да биде заменет од страна на приправник **[член 116 (1) од ЗМС]**. За кривични дела кои предвидуваат затворска казна од најмалку 5 години, а во случаи кога сторителот на кривично дело против сексуалната слобода и морал е близок роднина на детето - жртва, правното застапување е задолжително. Во тие случаи судот по службена должност ќе назначи адвокат од наведената листа **[член 116 (2) од ЗМС]**. Трошоците за адвокат се покриени со буџетот на државата **[член 44 од ЗКП]**.

⁶⁴Закон за казнена постапка (*Zakon o kaznenom postupku*), Службен весник бр.. 76/09, 80/11, 121/11, 9152/081/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14)

2.11 Дали децата жртви на насилство имаат дополнителни процесни права и заштитни мерки споредено со полнолетните лица како оштетена страна во кривичната постапка?

Децата жртви на насилство, покрај правата кои ги имаат како оштетени лица (**член 43 од КЗК**), исто така, имаат право на следните посебни права и процедурални заштитни мерки:

- Правно застапување финансирано од државата, придружба на близок роднина во процесните дејствија, тајност на лични податоци и изземање на јавноста [**член 44 (1) од ЗКП**].
- Судот, јавните обвинители, инспекторите и полициските службеници мора да го третираат детето жртва на кривично дело со посебна грижа земајќи ја предвид возраста, личноста и другите релевантни околности со цел да се избегнат негативните последици. Постапувањето на надлежната институција мора да се води од најдобриот интерес на детето [**член 44 (2) од ЗКП**].
- Случаите кога децата се жртви на *насилни кривични дела*, се спроведуваат од страна на јавните обвинители за малолетници, полициските службеници за малолетници и инспектори за малолетници. Само во исклучоци други полициски службеници или инспектори можат да работат на вакви случаи [**член 114 (2) од ЗМС**].
- Кога полицијата е известена дека *насилните кривични дела* се случиле против деца, веднаш ќе го известат Јавниот обвинител за малолетници. Обвинителот во рок од три дена ќе поднесе предлог за сослушување на докази за испитување на детето како сведок [**член 115 (1) од ЗМС**].
- Кога детето кое е жртва на кривично дело е на возраст под 16 години и треба да се испита како сведок, испитувањето ќе се изврши во согласност со одредбите на Законот за кривична постапка. Испитувањето го спроведува судијата на истрагата преку употреба на технички средства за пренос на слика и звук без присуство на судијата во просторијата за испитување. Испитувањето се врши со помош на психолог, педагог или друг професионалец. Родителот односно законскиот старател може да биде присутен во текот на сослушувањето ако истиот не е во спротивност со интересите на постапката и детето. Странките во постапката може да поставуваат прашања по одобрение од судијата, преку професионалците. **Детето може да биде повторно испитано само во посебни случаи.** [**член 292 (1) од ЗКП**]. [**член 115 (2) од ЗМС**]. Децата жртви на насилство може да бидат испитани како сведоци во нивниот стан или во друг соодветен објект [**член 115 (3) од ЗМС**]. Снимката од испитувањето ќе биде прикажана за време на главната расправа и може да се направи и препис (**член 115 (4 и 5) од ЗМС**).
- Постапката е затворена за јавноста [**член 115 (7) од ЗМС**].
- Случајот се одвива по итна постапката [**член 59 од ЗКП и член 120 од ЗМС**].

2.12 Дали децата сведоци имаат право на дополнителни процесни права и заштитни мерки во споредба со полнолетно лице сведок во кривичната постапка?

Детето сведок не може да се соочи со обвинетиот [**член 278 (1) од ЗКП**]. Детето сведок не може да биде присилно доведено за давање искази не може да се казни со парична казна или да биде затворено поради одбивање да сведочи [**член 115 (8) од ЗКП**].

2.13 Дали децата жртви на насилство имаат право на надомест на штета? Дали постои можност за обесштетување од буџетски средства?

ЗМС не содржи посебна одредба за правото на децата како оштетени во кривичната постапка да бараат надомест на штета. Затоа, согласно со член 3 (супсидијарна примена на законската клаузула), одредбите на ЗКП се применуваат во постапката за барање на надомест. Децата кои се оштетени лица со кривично дело можат да поднесат барање за надомест на штета во кривичната постапка како и сите други оштетени лица. Судот ќе одлучува по тоа барање ако тоа не ја одолжи значително постапката [член 153 (1) од ЗКП]. Не постојат одредби за надомест на штета од државниот буџет.

2.14 Дали согласно законодавството се бара вработување на стручни советници од областа на педагогија, психологија и социјална работа во судовите и јавните обвинителства?

Општинските судови во рамките на кои се наоѓаат окружните судови и во окружните судови (судовите надлежни за случаите против малолетниците) и јавните обвинители кои застапуваат пред нив, треба да имаат стручни советници (стручни соработници): социјални педагози, социјални работници и психолози. Стручните советници во судовите даваат стручно мислење за видот на санкцијата која ќе биде оправдано да се определи, да се соберат информации за успешноста на казнените мерки и извршувањето на другите задачи што ги дава судијата за малолетници. Стручните советници во јавното обвинителство даваат стручни мислења потребни за донесување одлука од надлежност на обвинителството [член 43 од ЗМС]. Стручните советници обезбедуваат стручна помош и помош на детето жртва на насилство. Доколку судот нема стручен советник, таквата помош ќе биде обезбедена од друг експерт и трошоците за тоа ќе бидат надоместени од државниот буџет [член 116 (3) од ЗМС].

3. Федерација Босна и Херцеговина

3.1 Вовед

Федерацијата Босна и Херцеговина (ФБиХ) е една од двете политички федерални единици кои ја сочинуваат Босна и Херцеговина, заедно со Република Српска. Примарното законодавство содржи бројни закони усвоени од страна на парламентарното собрание на БиХ, парламентот на ФБиХ и кантоналните власти. Примарното законодавство кое ја регулира заштитата на децата се состои од Кривичен Законик, Законот за кривична постапка, Законот за заштита и постапување со деца и малолетници во кривична постапка, Законот за основното и средното образование и Законот за заштита од семејно насилство.

3.2 Дали постојат протоколи, насоки или друг вид на подзаконски акти кои се однесуваат на заштита на деца жртви на насилство?

На ниво на единици постојат две регулативи на оваа тема и тоа: Протокол за постапување во случаи на насилство врз деца⁶⁵ и Рамковен протокол за постапување во случаи на злоупотреба на деца. Постојат повеќе протоколи усвоени на кантонално ниво. Секој од

⁶⁵ SMJERNICE za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, Министерство за човекови права и бегалци, 2013. Достапно на: http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013060612081065bos.pdf

Босанските кантони има усвоено Протокол за постапување на релевантните институции во случаи на семејно насилство каде се вклучени и деца, како и Протокол за постапување во случаи каде има насилство во училиштата⁶⁶.

3.3 Дали во домашното законодавство постои дефиниција за принципот “најдобар интерес на детето”?

Во законодавството на ФБиХ кое беше разгледано, не беше најдена дефиниција на принципот “најдобар интерес на детето”, иако овој принцип често се сретнува во *Законот за заштита и постапување со деца и малолетници во кривична постапка*⁶⁷ во (понатамошниот текст ЗЗПДМКП) и во Законот за семејството.

3.4 Дали постојат дефиниции за различните видови на насилство врз деца во домашното законодавство?

Протоколот за постапување во случаи на насилство врз деца⁶⁸ објавен од страна на Министерството за човекови права и бегалци на БиХ вклучува прецизни и јасни дефиниции на четири видови на насилство врз деца. **Физичкото насилство** врз деца е дефинирано како однесување каде преку употреба на физичка сила и со/или без други средства врз децата се нанесени рани или други повреди. Физичкото насилство се манифестира преку: тепање, плескање, влечење за коса, горење, буткање на под или по скапи, врзување, насилно изгладнување, алкохол и слично. **Сексуалното насилство** е вид на експлоатација на детето за предизвикување сексуално задоволство на возрасна личност. **Сексуално вознемирување** е вклучување на зависно, малолетно дете и/или адолесцент во сексуални активности кои тој/таа не може да ги разбере, ниту пак за кои може да даде согласност. Најчести видови на сексуално насилство се следните: вклучување на дете во сексуални активности, гледање на сексуални активности, изложување на порнографски материјал, несоодветен контакт со дете и вербално сугестивни сексуални коментари. **Психичкото насилство** претставува врска или однесување со занемарување, заканување, разбирање, навредување или вербален напад на дете. Видовите на психичко насилство вклучуваат: недостиг на родителска грижа и емоционална поддршка, одбивање преку негрижа, одбивање преку викање, обвинување за проблемите во семејството итн. Видовите на емоционална злоупотреба се следните: игнорирање, одбивање, тероризирање, изолација, потценување и навредување. **Занемарувањето** е дефинирано како негрижа и неуспех на родителот да ги задоволи емоционалните и развојните потреби на детето вклучувајќи ја потребата од соодветна храна, облека, сместување, здравствена грижа, образование, интелектуална поддршка и емоционално разбирање.

3.5 Дали постои јасно барање за образовните, здравствените и институциите за социјални работи да пријават акт на насилство врз дете во полиција и кај јавниот обвинител? Дали пропуштањето да се пријави ваков акт е кривично дело *per se*.

⁶⁶Извор: <http://oscitluk.com/ProtokolOPostupanju.pdf>

⁶⁷Zakon o zaštiti postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupkom, Службен Весник на БиХ», број 7/14 /29.1.2014./

⁶⁸Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, Министерство за човекови права и бегалци, БиХ, 2013.

ЗКП предвидува експлицитна обврска за пријавување на дела на насилство и злоупотреба на деца. Обврската се однесува на здравствени работници, наставници, едукатори, родители, правни застапници, посвоители и други лица кои се овластени односно обврзани да им обезбедат нега и поддршка на децата, да ги надгледуваат односно воспитаат и израснат децата. Тие кои ќе дознаат и проценат дека постои сомнение дека одредено дете е жртва на сексуално насилство, физичко насилство или друг вид на злоупотреба се обврзани веднаш да ја известат полицијата или пак јавниот обвинител. **[член 228 (2) од ЗКП].**

3.6 Дали законодавството кое го уредува образовниот систем содржи одредби поврзани со насилство врз деца?

Законите за основно и средно образование не содржат одредби за заштита и спречување на насилство врз деца.

3.7 Дали постои барање за формирање меѓу-секторски тимови од сите релевантни институции при заштита на деца жртви на насилство?

Соработката на меѓу-секторските тимови е регулирана со протоколи на кантонално ниво.

3.8 Дали постои специјален закон кој го уредува системот за правда за деца и кривично правниот систем за заштита на деца?

ЗЗПДМКП е специјален закон кој го регулира вклучувањето на деца во кривични постапки во ФБиХ. Овој закон поставува специјални правила за постапување со деца кои се во судир со закон, помлади полнолетници и деца жртви или сведоци. Овие правила се задолжителни за судовите, обвинителството, други службеници, институции за задржување на лица, семејствата, училиштата и други институции на сите општествени нивоа. Законот предвидува неколку цели како што се: унапредување на достоинството на детето, земајќи ја предвид возраста, најдобриот интерес на детето, итн **[член 1 од ЗЗПДМКП]**. Законот го дефинира поимот *дете* како секоја индивидуа под 18 години, но го користи и изразот *помлад малолетник* (14-16) и *постар малолетник* (16-18) **[член 2 и 3 од ЗЗПДМКП]**. Законот предвидува одредби за уредување на основните начела (член 1 – 12), институциите предвидени во овие постапки (член 13-22), материјално правни одредби (член 23- 71), процесно правни одредби (член 72 – 123), извршување на прекршочни мерки и казни (член 124 – 184) и кривични дела врз деца и малолетници (член 185 – 191). Последниот дел од законот регулира одредени процедурални аспекти од заштитата на деца жртви на кривични дела. Одредбите од *Кривичниот законик* и *Законот за кривична постапка* се применливи во овие постапки освен доколку не се поинаку уредени со ЗЗПДМКП **[член 11 од ЗЗПДМКП]**. Одредбите од *Законот за кривична постапка* кои го регулираат казниот налог не се применливи во постапките каде децата се жртви/оштетени страни во кривичните дела набројани во член 185 од овој Закон **[член 186 (1) од ЗЗПДМКП]**.

3.9 Дали во постапки каде кривичните дела се сторени од возрасни сторители врз деца судат општи судии и панели за кривични постапки или пак од специјализирани судии и панели обучени на тема правда за деца? Дали постои барање за специјализација на судиите, обвинителите, полициските службеници и други професионалци вклучени во кривичните постапки?

Судија за малолетници, панел со кој претседава судија за малолетници или судија кој има познавање од областа на права на децата судат во кривични постапки против возрасни сторители на кривични дела од посебна листа во кои жртвата е дете. Законот предвидува 27 кривични дела од насилна природа⁶⁹ кои кога се сторени врз деца се судат од страна на судија за малолетници[**член 185 (1) од ЗЗПДМКП**]. Обвинителот исто така може да прогонува сторители и на други кривични дела, кои не се набројани погоре, доколку оцени дека постои потреба од специјална заштита на личноста на децата и малолетниците кои учествуваат во кривичната постапка како жртви/оштетени страни[**член 185 (2) од ЗЗПДМКП**]. Истрагата во овие случаи се води од страна на обвинител кој има стекнато специјално познавање во областа заправа на деца и кривично правна заштита на малолетници [**член 186 (2) од ЗЗПДМКП**]. Стварната и месната надлежност, како и составот на судот се уредени со ЗКП, освен доколку со овој Закон не е поинаку регулирано[**член 190 од ЗЗПДМКП**]. Стекнувањето на знаење и континуираната обука на судии и обвинители е одговорност на Центарот за едукација на судии и обвинители⁷⁰. Оваа институција се грижи судиите и обвинителите да поседуваат потребни сертификати за работа во областа на детско престапништво и кривично правна заштита на деца [**член 198 (1) и (3) од ЗЗПДМКП**]. Законот исто така експлицитно ја идентификува и институцијата за обука и сертифицирање на полициски службеници, адвокати и социјални работници[**Член 198 (2) од ЗЗПДМКП**].

3.10 Дали децата жртви на насилство имаат право на бесплатен правен совет во текот на кривичната постапка? Дали постои барање за специјализација на адвокатите?

Законот го препознава правото на правна помош од страна на адвокат во случај кога има сторител малолетник како минимум процесна заштита[**член 5 од ЗЗПДМКП**]. Не постојат специфични одредби кои го регулираат пристапот до бесплатен адвокат ниту пак повикување на некој друг закон. Кога се работи за пристап до адвокат за дете жртва или оштетена страна од кривични дела, законот не содржи ниту една директна одреба која го уредува ова прашање. Меѓутоа, ова не може да води до заклучок дека децата жртви на кривични дела немаат пристап до правна помош. Што се однесува до процесните гаранции за деца жртви на кривични дела (набројани погоре) Законот упатува на одредбите од *Законот за заштита на сведоци под закана и ранливи сведоци*⁷¹[**член 187 (5) од ЗЗПДМКП**]. Овој закон, меѓу другото, содржи посебни процесни заштитни мерки за ранливи сведоци (вклучувајќи деца) [**член 3 (3) од Законот за заштита на сведоци...**].

⁶⁹Убиство, убиство на дете при раѓање, наведување на самоубиство и помагање во самоубиство, тешка телесна повреда, незаконско лишување од слобода, киднапирање, силување, обљуба на немоќно лице, обљуба со злоупотреба на положбата, полов напад врз малолетник кој не наполнил 14 години, задоволување на полови страсти пред дру, посредување во вршење проституција, наамување на обљуба или друго полово дејствие на малолетник кој не наполнил 14 години, покажување на порнографски материјал на дете, родосквернавање, вонбрачен живот со дете, одземање на дете, промена на семејна состојба, занемарување и злоупотреба на дете, напуштање немоќно дете, семејно насилство, неплаќање издршка, избегнување и не извршување на заштитни мерки за деца, овозможување на употреба на наркотици и други прекурсории, вооружена кражба и кражба.

⁷⁰<http://www.fbih.cest.gov.ba/>

⁷¹Zakona o zastiti svjedoka podprijetnjom i ugrozenih svjedoka ("Службен весник на БиХ", број 36/03)

Една од процесните заштитни мерки е правото на правна помош во согласност со закон [Член 5 (2)]. Правната помош се уредува со *Законот за правна помош*.⁷²

3.11 Дали децата жртви на насилство имаат дополнителни процесни права и заштитни мерки споредено со полнолетните лица како оштетена страна во кривичната постапка?

ЗЗПДМКП ги вклучува процесните заштитни мерки воспоставени за заштита на деца жртви/оштетени од кривични дела во ЗКП и вклучува уште неколку нови. Посебните процесни мерки за заштита се следните:

- Истрагата е водена од страна на обвинител кој се стекнал со знаење од областа на правата на децата и кривично правната заштита на деца. Овој услов се однесува и на други службени лица кои се вклучени во постапката (на пр. полициски инспектори) [**член 186 (2) & (3) од ЗЗПДМКП**],
- При спроведување на процесните дејствија со децата и малолетниците кои се жртви на кривични дела треба да се постапува со посебно внимание земајќи ги предвид нивната возраст, личниот карактер, образование и други околности со цел да се избегнат можни штетни последици на понатамошниот развој и живот на детето. Распитот на детето и малолетникот по правило мора да се изведе со помош на педагог, психолог или друг стручен соработник [**187 (1) од ЗЗПДМКП**],
- Распитот на деца и малолетници жртви на кривични дела (набројани погоре) може да се изврши само два пати. Распитот ќе биде спроведен со користење на технички уреди погодни за пренос на слики и звук без присуство на обвинител или друго службено лице во собата каде се испрашува сведокот [**187 (2)**]. Во текот на постапката пред Судот, испрашувањето ќе биде спроведено преку судијата [**член 187(4) од ЗЗПДМКП**],
- Дете или помлад малолетник (14-16) може да биде испрашан во својот дом, престојувалиште или во центарот за социјална работа [**член 187 (3) од ЗЗПДМКП**],
- Примена на релевантните одредби од Законот за заштита на сведоци под закана и ранливи сведоци [**член 187 (5) од ЗЗПДМКП**],
- Вклучувањето на јавноста во постапката е ограничена [**член 187 (7) и член 84 од ЗЗПДМКП**],
- Доколку идентификацијата на осомничениот односно обвинетиот ја прави детето или малолетникот жртва на кривично дело, истата треба да се изведе на начин на кој осомничениот односно обвинетиот нема да може да го види детето [**член 189 од ЗЗПДМКП**],
- Кривичната постапка е итна [**член 191 од ЗЗПДМКП**].

3.12 Дали децата сведоци имаат право на дополнителни процесни права и заштитни мерки во споредба со полнолетно лице сведок во кривичната постапка?

Идентично со децата жртви на кривични дела набројани во член 185 од Законот, сите процесни мерки за заштита набројани погоре се применливи и за децата сведоци во постапките поврзани со тие кривични дела [**Член 187 (6) од ЗЗПДМКП**]. Законот, исто така, забранува соочување меѓу детето сведок на кривичното дело и осомничениот

⁷²Zakon o pružanju besplatne pravne pomoć 83/2016

односно обвинетиот, доколку како резултат од кривичното дело детето трпи тешка физичка и емоционална траума[**член 188 од ЗЗПДМКП**].

3.13 Дали детето жртва на насилство има право да бара надомест за штета? Дали има право на обесштетување од буџетски средства?

ЗЗПДМКП не содржи специфични одредби кои го уредуваат правото на надомест на штета за децата и малолетниците кои се жртви на кривични дела. Затоа, согласно член 11 се применуваат одредбите од *Законот за кривична постапка* кога се работи за ова прашање. Согласно ЗКП оштетената страна или жртвата на кривичното дело има право да поднесе барање за надомест на штетаобесштетувањево кривичната постапка, доколку ги исполнува условите да поднесе такво барање во граѓанска парнична постапка(*Active litis consortium*)[**Член208 (1) од ЗЗПДМКП**]. Барањето за надомест на штета треба да биде проценето и разгледано на барање на овластените лица во кривичната постапка, доколку тоа не предизвика значително одолговлекување на постапката [**Член 207(1) од ЗЗПДМКП**]. Не постои државно буџетиран фонд за надомест на штета обесштетувањена деца жртви на насилство во БиХ.

3.14 Дали согласно законодавството се бара вработување на стручни советници од областа на педагогија, психологија и социјална работа во судовите и јавните обвинителства?

Законот бара вработување на т.н. “*стручни советници*” во рамки на одделите во Судот каде се работи со малолетници[**член16 (1) од ЗЗПДМКП**],обвинителството и полицијата[**член 19 од ЗЗПДМКП**]. Под “*Стручни советници*” се подразбираат социјални педагози – специјални едукатори, социјални работници, педагози и психолози кои имаат активна улога во случаи кои се поврзани со детско престапништво. Тие го даваат своето стручно мислење, ги собираат потребните информации, управуваат со дата базите и извршуваат други активности кои ги бараат судиите и обвинителите[**член 12 од ЗЗПДМКП**]. Задачите и одговорностите на “*стручните советници*” експлицитно се објаснети во член 22 и член 92 од овој Закон.

4. Република Словенија

4.1 Вовед

Согласно одредбите од Уставот на Република Словенија, децата уживаат посебна заштита и грижа. Дополнително, на децата им е загарантирана посебна заштита од економски, социјални, физички, психички и други форми на експлоатација и злоупотреба. Насилството врз децата е предмет на уредување на Казнениот законик, кој е применлив за сите кривични дела, без оглед на личните карактеристики на жртвата (возраст, пол ...). Одредени одредби се експлицитно посветени на заштита на деца и адолесценти; овие членови го дефинираат економското, сексуалното, психичкото и физичкото насилство. Словенечкиот кривично правен систем има неколку елементи од системот за правда за деца, со посебен фокус на деца осомничени и сторители. Во оваа област, кривично правниот систем за деца е паралелен со општиот правен систем: во случаи кои вклучуваат деца сторители постапува судија кој е специјализиран од областа на права на деца и тоа

под специфични услови. Само во случаи кога нешто не е уредено со овие специфични услови, се применуваат правилата од општата кривична постапка. Една од посебностите на системот е дека социјалните служби се вклучени во кривичната постапка со тоа што имаат право да бидат информирани за постапката и активно да учествуваат во истата преку давање на мислења и препораки.

4.2 Дали постојат протоколи, насоки или друг вид на подзаконски акти кои се однесуваат на заштита на деца жртви на насилство?

Поради недостиг на англиски превод на подзаконските акти во Словенија беа идентификувани само следните протоколи за насилство врз деца:

Правила за организацијата и работата на меѓу-секторските тимови и регионалните сервиси и постапувањето на центрите за социјална работа во случаи на семејно насилство⁷³

Правила за постапување во случаи на семејно насилство во образовните институции⁷⁴

Правила за соработка помеѓу полицијата и другите власти во откривање и спречување на семејно насилство⁷⁵;

Правила на постапката при справување со семејно насилство во примената на здравствените дејности⁷⁶.

4.3 Дали во домашното законодавство постои дефиниција за принципот “најдобар интерес на детето”?

Во словенечкото законодавство не постои посебна дефиниција за принципот на “најдобар интерес на детето”. Постојат одредби кои посочуваат дека институциите вклучени во кривичната постапка треба да го земат предвид најдобриот интерес на детето. На пример, судот може да одлучи да ја исклучи јавноста од расправата доколку тоа е во најдобар интерес на детето (член 295 АКП). Друга одредба која го вклучува најдобриот интерес на детето е дека детето може да биде притворено со возрастна лице доколку тоа е во негов/нејзин интерес.⁷⁷

4.4 Дали постојат дефиниции за различните видови на насилство врз деца во домашното законодавство?

Видовите на насилство се вклучени во дефиницијата за семејно насилство согласно Актот за спречување на семејно насилство (однесувајќи се на сите потенцијални жртви на

⁷³Pravilnik o sodelovanju organov ter o delovanju centrov za socialno delo, multidisciplinarnih timov in regijskih služb pri obravnavi nasilja v družini [Rules on the organization and work of multidisciplinary teams and regional services and on actions of the social work centres in dealing with domestic violence], Official Journal of the Republic of Slovenia No. 31/2009.

⁷⁴Pravilnik o obravnavi nasilja v družini za vzgojno-izobraževalne zavode [Rules on the treatment of domestic violence for educational institutions], Official Journal of the Republic of Slovenia No. 104/2009.

⁷⁵Pravilnik o sodelovanju policije z drugimi organi in organizacijami pri odkrivanju in preprečevanju nasilja v družini [Rules on cooperation between the police and other authorities in the detection and prevention of domestic violence], Official Journal of the Republic of Slovenia No. 25/2010

⁷⁶Pravilnik o pravilih in postopkih pri obravnavanju nasilja v družini pri izvajanju zdravstvene dejavnosti [Rules on procedures for dealing with domestic violence in the implementation of health activities], Official Journal of the Republic of Slovenia No. 38/2011.

⁷⁷<http://www.policija.si/eng/images/stories/Legislation/pdf/CriminalProcedureAct2007.pdf>

насилство, вклучувајќи ги и децата). Видовите на насилство се поделени на: физичко насилство, сексуално насилство, психичко насилство и економско насилство.⁷⁸

4.5 Дали постои јасно барање за образовните, здравствените и институциите за социјални работи да пријават акт на насилство врз дете во полиција и кај јавниот обвинител? Дали пропуштањето да се пријави ваков акт е кривично дело *per se*.

Сите државни институции и организации (вклучувајќи ги и здравствените и образовните институции) кои имаат јавни овластувања се обврзани да пријават кривични дела подложни на јавен прогон, вклучително и кривични дела на насилство врз деца за кои тие биле информирани или биле запознаени со истите на било каков начин [член 145 (1) од АКП].

4.6 Дали законодавството кое го уредува образовниот систем содржи одредби поврзани со насилство врз деца?

Актот за организација и финансирање на образованието уредува дека градинките, училиштата и другите институции за образование на деца и млади полнолетници со посебни потребни во линија со другите одредби, гарантираат безбедна и поддржувачка средина за учење каде физичкото казнување на децата и било каков вид на насилство помеѓу и врз децата, како и дискриминацијата врз основ на род, сексуална ориентација, социјално и културно потекло, религија, раса, етничка и национална припадност, физички и ментален развој, се недозволиви (Член 2а).⁷⁹

4.7 Дали постои барање за формирање меѓу-секторски тимови од сите релевантни институции при заштита на деца жртви на насилство?

Постојат меѓу-секторски тимови кои работат во рамки на социјалните служби кои се надлежни да работат со деца кои се жртви на семејно насилство. Меѓу-секторските тимови се составени од социјални работници, здравствени работници и едукатори и нивната задача е да обезбедат поддршка и помош за деца на кои им се потребни континуирани мерки за да закрепне од кривичното дело. Со цел да се уреди функционирањето на меѓу-секторските тимови постојат подзаконски акти кои биле усвоени по донесувањето на Актот за превенција на семејно насилство. Овие акти се однесуваат на деца жртви на семејно насилство: Правила за организацијата и работата на меѓу-секторските тимови и регионалните сервиси и постапувањето на центрите за социјална работа во случаи на семејно насилство⁸⁰; Правила за постапување во случаи на семејно насилство во образовните институции⁸¹; Правила за соработка помеѓу полицијата и другите власти во

⁷⁸http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/zpnd_en.pdf

⁷⁹[http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/ANG/Organisation_and_Financing_of Education Act Oct 2016.pdf](http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/ANG/Organisation_and_Financing_of_Education_Act_Oct_2016.pdf)

⁸⁰<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV9598>

⁸¹Pravilnik o obravnavi nasilja v družini za vzgojno-izobraževalne zavode [Rules on the treatment of domestic violence for educational institutions], Official Journal of the Republic of Slovenia No. 104/2009.

откривање и спречување на семејно насилство⁸²; и Правила на постапката при справување со семејно насилство во примената на здравствените дејности⁸³.

4.8 Дали постои специјален закон кој го уредува системот за правда за деца и кривично правниот систем за заштита на деца?

Република Словенија значително се разликува споредбено со другите екс-Југословенски републики бидејќи нема посебен закон кој го уредува кривично правниот систем за деца кои се сторители, жртви или сведоци во кривични постапки. Наместо тоа, Кривичниот законик⁸⁴ содржи материјални одредби кои ја регулираат кривичната одговорност на малолетници и видовите казни за малолетници, додека пак, Актот за кривичната постапка⁸⁵ ја регулира кривичната постапка против малолетници сторители на кривични дела. АКП исто така содржи посебни одредби кои се однесуваат на кривично правната заштита на децата жртви на насилство и децата сведоци во кривичните постапки.

4.9 Дали кривичните дела извршени од страна на возрасни сторители против деца се судат од страна на општите судии и одделенија за кривина постапка или од специјални судии и комисии за деца? Дали има потреба од специјализација за судиите, обвинителите, полициските службеници и другите професии кои се вклучени во кривичната постапка?

Кривичните постапки за кривични дела сторени од страна на полнолетни сторители врз деца жртви се судат од страна на општи судии и судски совети без никакво барање за специјализација во полето на правата за децата. Судскиот совет за деца престапници [член 462 од ЗКП] и судиите за детско престапништво постапуваат само во случаи кога обвинетиот е дете.

4.10 Дали децата во текот на кривичната постапка имаат право на бесплатна правна помош? Дали има потреба од специјализација на адвокатите?

Децата жртви на насилни кривични дела, како и сите кривични дела, имаат право да бидат застапувани од адвокат во текот на целата постапка [член 65(1)]. Во кривичните постапки за дела против сексуалната неповредливост, занемарување на деца и нехумано постапување и трговија со луѓе, детето како оштетена страна мора да има овластено лице кое од почетокот на кривичната постапка па се до крајот ќе се грижи за неговите права, особено во врска со заштита на неговиот интегритет при сведочењето пред судот и во текот на остварување на неговите имотни права. На децата кои како оштетена страна немаат овластено лице да ги застапува, ќе им биде доделен адвокат по службена должност [член 65 (3)]. ЗКП исто така предвидува посебно право за детето да биде помогнато и поддржано и од лице на кое тој/таа му верува [член 65 (4)].

Жртви на кривични дела (вклучително деца) кои немаат средства да ангажираат адвокат, немаат право на бесплатна правна помош согласно системот за бесплатна правна помош

⁸²Pravilnik o sodelovanju policije z drugimi organi in organizacijami pri odkrivanju in preprečevanju nasilja v družini [Rules on cooperation between the police and other authorities in the detection and prevention of domestic violence], Official Journal of the Republic of Slovenia No. 25/2010

⁸³Pravilnik o pravilih in postopkih pri obravnavanju nasilja v družini pri izvajanju zdravstvene dejavnosti [Rules on procedures for dealing with domestic violence in the implementation of health activities], Official Journal of the Republic of Slovenia No. 38/2011.

⁸⁴Kazenski zakonik (Uradni list RS, št. [50/12](#) – uradno prečiščeno besedilo, [6/16 – popr.](#), [54/15](#) in [38/16](#))

⁸⁵Zakon o kazenskem postopku (Uradni list RS, št. [32/12](#) – uradno prečiščeno besedilo, [47/13](#), [87/14](#), [8/16](#) – odl. US, [64/16](#) – odl. US in [65/16](#) – odl. US)

кој се однесува на лица со ниски примања кои не можат да платат адвокат (едно лице може да бара бесплатна правна помош во окружен суд и при одлучувањето по тоа барање, судот ги разгледува приходите и имотот на барателот). Исклучок е кога детето е жртва на кривичните дела споменати погоре, како и дете жртва на семејно насилство, како што правото на бесплатна правна помош се обезбедува на сите жртви на семејно насилство чиј живот е загрозен⁸⁶. Оцената за тоа која жртва на кривично дело е загрозена се прави од страна на социјалните служби за секој случај посебно. Истражувачите не можеа да пронајдат насоки или правила за тоа како се врши ова оценување.

4.11 Дали децата жртви на насилство имаат право на дополнителни процедурални права и заштитни мерки во споредба со возрасните оштетени страни во кривичната постапка?

Словенскиот Закон за кривична постапка ги воспоставува следните процедурални права и стандарди за заштита на деца жртви на кривични дела:

- Обвинетиот може да не биде присутен за време на сослушувањето на сведокот кој е помал од 15 години и кој е жртва на кривични дела против сексуалната неповредливост, занемарување на деца и нехумано постапување и трговија со луѓе[**член 178 (4)**],
- Лице под 18 години, особено ако тоа лице претрпело штета од кривичното дело кое е предмет на расправа, треба да биде сослушано на начин што ќе се избегне нанесување на дополнителна штета на неговата психа. Доколку е потребно, треба да биде повикан педагог или друго стручно лице кое ќе помогне при сослушување на дете[**член 240 (4)**],
- Судскиот совет може по барање на страните или по своја волја, но секогаш откако ќе ги ислуша страните, да ја исклучи јавноста од судењето или барем од дел, меѓудругото заради заштита на интересите на децата[**член 295**],
- Директно испрашување на лица под 15 години кои се жртви на кривични дела против сексуалната неповредливост, занемарување на деца и нехумано постапување и трговија со луѓе, нема да биде дозволено на главната расправа. Во вакви случаи, судот е обврзан да одлучи дека ќе биде прикажан снимениот материјал од претходното сослушување на ова лице [**член 331 (5)**].
- Детето кое учествува на главна расправа во кривична постапка како сведок или жртва, мора да биде отстрането од судницата веднаш откако неговото присуство веќе не е потребно [**Член 331 (4)**].

4.12 Дали децата сведоци имаат право на дополнителни процедурални права и заштитни мерки во споредба со возрасните сведоци во кривичната постапка?

За време на сослушувањето на детето, посебно доколку детето е и жртва на кривичното дело, судот мора да обезбеди пријатна средина и да се однесува со таква грижа која нема да предизвика штетни последици по психолошката состојба на детето. Доколку е потребно, детето може да биде сослушано во присуство и со помош на педагог или друго стручно лице кое е обучено да работи со деца. Доколку детето кое се испрашува е помало од 14 години, лицето на кое детето му верува може да биде присутно за време на сослушувањето[**член 240 (4)**].

⁸⁶Articles 25 and 26 of the Family Violence Prevention Act

Децата сведоци имаат право да изберат правен застапник по, но немаат право на бесплатен правен совет, освен доколку се и жртви на кривичното дело. Судот мора да го отстрани детето сведок од судницата веднаш откако неговото/нејзиното присуство веќе не е потребно [член 331 (4)].

4.13 Дали детето жртва на насилство има право да бара надомест за штета? Дали има право на обесштетување од буџетски средства?

Детето жртва може да поднесе барање за надомест на штета во кривичната постапка во согласност со основните правила за обесштетување уредени со Законот за облигациони односи. Согласно тој закон, лицето може да бара надомест на штета за материјална (вклучително изгубен приход и трошоци), како и за нематеријална штета (вклучително физичка болка, психичка болка и страв). Детето мора да го поднесе ова барање преку родителите или правните застапници. Во случаите каде детето задолжително има адвокат, адвокатот има обврска да го советува детето за можноста да бара обесштетување во кривичната постапка. Барањето треба да биде поднесено согласно роковите уредени со Законот за облигационите односи. Кривичниот суд го разгледува барањето за надомест на штета доколку истото не одземе време и не ја одолговлечи кривичната постапка [Член 100].

Словенечкото законодавство исто така му дава можност на детето жртва на насилно и намерно кривично дело (се смета за ранлива категорија) да има пристап до обесштетување обезбедено од државата, доколку ги исполни формалните услови утврдени со Законот за надомест на штета на жртви⁸⁷. Надомест за штета се признава за физичка болка, страдање, загуба на издршка, медицински и болнички трошоци, трошоци за погреб, оштета за уништен медицински апарат и трошоци за барањето за надомест на штета. Телото одговорно за одлучување по барањата за надомест на штета на жртви на кривична дела е Комисија при Владата на Република Словенија. Надоместот на штета мора да биде извршен во рок од 30 дена од правосилноста на одлуката и откако истата е доставена на заинтересираната страна. Писмените барања мора да бидат адресирани/доставени до Министерството за правда.

4.14 Дали законодавството бара вработување на стручни советници во областа на педагогијата, психологијата и социјалната работа во судовите и кај јавните обвинители?

Законодавството кое беше анализирано не бара вработување на стручни советници во судовите и јавните обвинителства.

5. Кралството Холандија

5.1 Воведни информации

Холандскиот правен систем за детско престапништво датира од 1905 година. Овој систем е интересен бидејќи се смета дека е еден од најпрогресивните системи во светот.

⁸⁷ Закон за обесштетување на жртви на кривични дела, Службен Весник на Република Словенија бр. 101/5 и 86/10.

Основните карактеристики на холандскиот систем за детско престапништво се следните: **а.** Специјализација на телата коиго спроведуваат, **б.** Учество на државата при финансирање на активностите на сите тела кои се вклучени во извршувањето на системот за детско престапништво, **в.** Професионализација на кадарот кој е ангажиран со спроведување на системот за детско престапништво. Овие луѓе работат со полно работно време и се платени за нивните активности, **д.** Соработка помеѓу индивидуални тела и помеѓу овие тела и општеството во целина, **е.** Пренасочување од традиционалниот кривичен систем, **ф.** Независност и дискреција на локалните тела кои се дел од системот за детско престапништво, **г.** Почитување на правата и интересите на децата престапници во случаи на државна или општествена интервенција и **х.** Педагошки пристап со деца кои се во конфликт со законот⁸⁸. Системот за детско престапништво се спроведува во согласност со правилата и преку телата предвидени со Законот за правда за децата⁸⁹ и Кривичниот закон⁹⁰ како и Законот за кривична постапка⁹¹ на Холандија⁹².

5.2 Дали постојат протоколи, насоки и друг вид на подзаконски акти кои се однесуваат на заштита на деца жртви на насилство?

Постојат бројни протоколи кои се однесуваат на заштитата на деца жртви на насилство, повеќето од нив фокусирани на семејно насилство и злоупотреба на деца. Дел од тие протоколи се следните: Амстердамски протокол за злоупотреба на деца, Предлог насоки за секундарна превенција на злоупотреба на деца на здравствените и услуги за грижа за млади од 2007, Протокол за интервјуирање при осакатување на женските гениталии на Холандската асоцијација на доктори во здравствениот систем на млади (AJN) итн.

5.3 Дали во домашното законодавство постои дефиниција за принципот “најдобар интерес на детето”?

Во холандското законодавство не постои строга интерпретација на концептот за најдобар интерес на детето, иако, терминот често се користи при носење судски одлуки. Концептот “најдобар интерес на детето” често се појавува во холандските правни текстови, но неговото значење не е дефинирано⁹³.

5.4 Дали постојат дефиниции за различните видови на насилство врз деца во домашното законодавство?

Законот за млади од 2014 (Jeugwet) го дефинира терминот злоупотреба на деца (*kindermishandling*) како секоја форма на заканување кон дете или физичко, психичко или сексуално насилство од страна на родителот или било кое друго лице со кое детето е во врска на зависност и му недостасува слободна волја, на сила активно или пасивно предизвикување на физичка или психичка болка [член 1.1 (1) 24 од Законот за млади].

⁸⁸ Boev.B, *The Juvenile Justice System in the Netherlands*, Bulgarian Helsinki Committee, Достапно на: <https://issuu.com/bghelsinki/docs/2002juvjusticeholland-1->

⁸⁹ Овој закон е дел од Граѓанскиот законик.

⁹⁰ Кривичен законик, 3 Март 1881, влезен во сила на 1 Септември 1886

⁹¹ Закон за кривична постапка, 15 Јануари 1921, влезен во сила на 1 Јануари 1926

⁹² Prof. Dr. Ton Liefwaard, Ms. Maryse Hazelzet, *ALTERNATIVES TO CUSTODY FOR YOUNG OFFENDERS - NATIONAL REPORT ON JUVENILE JUSTICE TRENDS*, Netherlands. Достапно на: http://www.oijj.org/sites/default/files/baaf_netherlands1.pdf

⁹³ Zijlstra, A. E. (2012). In the Best Interest of the Child: a study into a decision-support tool validating asylumseeking children's rights from a behavioural scientific perspective [S.l.]: s.n.

Во Холандија се разликуваат следните видови на злоупотреба на деца: **Физичка злоупотреба**: тепање, удирање, касање, штипење, гребење, фрлање, предизвикување изгореници, тресење (синдром на тресење на бебе) и Münchhausen Syndrome - синдром на лажно нарушување на здравјето на друго лице; **Физичко и психичко занемарување**: воздржување од обезбедување на грижа и внимание и со тоа игнорирање на основните потреби за љубов, топлина, сигурност и поддршка; **Психичка или емоционална злоупотреба**: однесување кое рефлектира одбивање и непријателство, **Сексуална злоупотреба**: принудување на сексуални активности преку користење на позиција на доминација и моќ; **Сведок на семејно насилство**: растење во семејство во кое родителството се одвива во несигурна околина и може да предизвика проблеми во развојот на децата⁹⁴.

5.5 Дали постои јасно барање за образовните, здравствените и институциите за социјални работи да пријават акт на насилство врз дете во полиција и кај јавниот обвинител? Дали пропуштањето да се пријави ваков акт е кривични дело *per se*.

Законот за задолжително пријавување на семејно насилство и злоупотреба на деца, го уредува семејното насилство и злоупотребата на деца, вклучително сексуална злоупотреба, осакатување на женските гениталии, насилство засновано на чест, злоупотреба на возрасни и принудни бракови. Овој закон утврдува обврска за следните сектори: **а.** здравствена грижа и здравствена грижа за млади, **б.** Вклучително грижа за психичкото здравје и грижа согласно Законот за вонредни медицински трошоци, **в.** грижа за млади, **г.** Образование, од основно училиште до високо образование, вклучително задолжителното образование, **д.** детска грижа, **ѓ.** социјална поддршка, **е.** Кривично правна заштита, вклучително Централната агенција за прием на баратели на азил. Овој закон се применува и на независните индивидуалци како што се доктори, сестри, акушери, забари, фармацевти, психолози, физиотерапевти, нутриционисти, логопеди, ортопеди, професионални терапевти, оптометристи, и лабораториски асистенти. Секој од овие субјекти треба да има код за пријавување кој ги исполнува бараните услови, а истовремено да го промовира користењето на овој код за пријавување во рамките на организацијата каде работи. Законот утврдува и обврска на секоја од наведените институции и професионалци кога ќе забележат знаци на насилство или злоупотреба да пополнат соодветен формулар и истиот да го достават до надлежната институција⁹⁵.

5.6 Дали законодавството кое го уредува образовниот систем содржи одредби поврзани со насилство врз деца?

Законот за основното образование (Wet op het Primair Onderwijs) уредува специфична обврска за училиштата кои не се финансирани од државниот буџет да постапуваат согласно Законот за задолжително пријавување на семејно насилство и злоупотреба на деца [**член 4б од Законот за основното образование**]. Овој закон исто така утврдува

⁹⁴De Baat and others. Combating child abuse and neglect in the Netherlands. 2011. Достапно на: [http://www.nji.nl/nl/Download-Nji/Publicatie-Nji/\(301995\)-Daphne_report_Netherlands.pdf](http://www.nji.nl/nl/Download-Nji/Publicatie-Nji/(301995)-Daphne_report_Netherlands.pdf)

⁹⁵ Министерство за здравје, благосостојба и спорт, Модел за пријавување на семејно насилство и злоупотреба на деца – Акциски план за реакција по препознавање на знаци на семејно насилство и злоупотреба на деца, 2014, Достапно на: <https://www.government.nl/topics/children-and-children-s-rights/documents/reports/2013/03/14/model-reporting-code-domestic-violence-and-child-abuse>

обврска за пријавување на сексуален престап [член 4a]. Истите обврски ги наметнува и Законот за средното образование (Wet op het Voortgezet Onderwijs) [член 3 & 3a].

5.7 Дали постои барање за формирање меѓу-секторски тимови од сите релевантни институции при заштита на деца жртви на насилство?

Поради недостиг на достапен превод од холандското законодавство на англиски јазик, ваков вид на барање не беше идентификуван.

5.8 Дали постои специјален закон кој го уредува системот за правда за деца и кривично правниот систем за заштита на деца?

Холандија како и Словенија нема посебен закон со кој се уредува кривично правниот систем за деца. Вклучувањето на децата во кривичната постапка како обвинети/осомничени, жртви и сведоци се уредува со т.н. посебни одредби во *Кривичниот законик*⁹⁶ и *Законот за кривичната постапка*⁹⁷. Овие посебни одредби се специфични правила кои се применуваат на деца од 12 до 18 години. За прашања кои овие одредби не ги уредуваат, се применуваат другите членови од *Кривичниот законик* и *Законот за кривичната постапка*. Во случаи кога се применуваат посебните одредби, најдобриот интерес на детето е секогаш ставен на прво место. *Кривичниот законик* и *Законот за кривичната постапка* содржат одредби кои се поврзани со кривично правната заштита на децата жртви и сведоци во кривичните постапки. Холандскиот систем за правда за децата се карактеризира со присуство во други закони кои посебно регулираат специфични аспекти од системот како што се *Законот за зајакнување на позицијата на жртвата во кривичната постапка*⁹⁸, *Законот за грижа за младите (Wet op de Jeugdzorg)*⁹⁹ и *Закон за фондот за надомест на штета предизвикана во кривични дела*¹⁰⁰.

5.9 Дали кривичните дела извршени од страна на возрасни сторители против деца се судат од страна на општите судии и одделенија за кривина постапка или од специјални судии и комисии за деца? Дали има потреба од специјализација за судиите, обвинителите, полициските службеници и другите професии кои се вклучени во кривичната постапка?

Специјално обучени судии судат во случаи кога има деца жртви и сведоци¹⁰¹. Овие случаи се спроведени од страна на специјално обучени јавни обвинители¹⁰².

5.10 Дали децата во текот на кривичната постапка имаат право на бесплатна правна помош? Дали има потреба од специјализација на адвокатите?

Секоја жртва има право на правен совет и помош. Не постојат специфични правила за деца жртви. Жртвата може слободно да го избере својот правен советник. На пример, тој/таа може да избере пријател или член на семејството, вработен во организацијата за поддршка на жртвите во Холандија (*Slachtofferhulp Nederland*) или адвокат [член 51в од Законот за

⁹⁶ Кривичен законик, 3 Март 1881, влезен во сила на 1 Септември 1886

⁹⁷ Закон за кривична постапка, 15 Јануари 1921, влезен во сила на 1 Јануари 1926

⁹⁸ Законот за зајакнување на позицијата на жртвата во кривичната постапка, 1 Јануари 2011

⁹⁹ Закон за грижа за млади, 22 Април 2004

¹⁰⁰ Закон за фонд за надомест на штета предизвикана во кривични дела, 23 Декември 1992

¹⁰¹ Извор:

http://www.childreninjudicialproceedings.eu/Criminal/ComparativeData/default.aspx#Theme_10_Training

¹⁰² Ibid.

кривичната постапка]. За време на јавното сослушување, жртвата може да биде застапувана само од страна на нејзиниот адвокат, кој мора да биде усмено ополномоштен за тоа или да има писмено полномошно со него/неа. Дете под 16 години не може да ангажира адвокат. Согласно Кривичниот законик, родителите се одговорни за застапувањето на своите деца. Жртвата не добива автоматски пристап до бесплатен правен совет бидејќи таквата помош зависи од видот на случајот или од приходите. Правната помош се обезбедува од страна на адвокати. Жртвата сама треба да бара финансиска помош за плаќање на трошоците од правната помош во рамки на Советот за правна помош (*Raadvoor de Rechtsbijstand*). Износот на финансиската помош зависи од приходите на жртвата, кои во случаи каде се вклучени деца зависи од приходите на нивните родители.

5.11 Дали децата жртви на насилство имаат право на дополнителни процедурални права и заштитни мерки во споредба со возрасните оштетени страни во кривичната постапка?

Децата жртви на насилство имаат право на следните права како оштетени страни во кривичната постапка:

- Жртвата или преживеаниот роднина **имаат право да дадат изјава за последиците од кривичното дело за време на јавното сослушување.** Давњето исказ може да се користи за кривични дела каде може да биде пропишана казна од најмалку осум години или пак за други кривични дела утврдени со закон. Пример за такви специфични кривични дела се поседувањето на детска порнографија, измачување, закани и подведување на деца да извршат незаконски сексуални активности (Член 240б, 242 и 248з ЗКП),
- Сослушувањето на деца жртви се врши од страна на службеник специјално обучен за воспоставување на “природен контакт” со децата жртви, со цел да се обезбеди пријатна средина за децата.¹⁰³,
- Жртвите доколку побараат, имаат право да бидат информирани од страна на полицијата или јавното обвинителство за почетокот и прогресот на кривичната постапка против осомничениот, да бидат информирани од страна на јавното обвинителство кога осудениот/осомничениот бил пуштен, како и право на копија односно препис од кривичниот извештај (член 51а ЗКП),
- Жртвата има право на копија од документите поврзани со случаите, се додека се важни за жртвата, со дозвола на јавниот обвинител. Доколку јавниот обвинител го одбие ова барање, жртвата може да поднесе приговор (Член 51б ЗКП),
- Ставање во грижа: во случаи на семејно насилство, детето нема повеќе не живее дома туку во дом за грижа или во згрижувачко семејство. Оваа мерка може да биде комбинирана со ставање под супервизија кога ризикот од малтретирање или злоупотреба е присутен, да се употреби правото да се обезбеди друга адреса на живеење (во полициската станица или во центар за поддршка на жртви) се со цел сторителот да не ја дознае вистинската адреса.
- Правото на анонимност. Анонимноста е дозволена во сериозни случаи каде постои директна закана за жртвата. Правото на приватност на жртвата мора да

¹⁰³ Извор: <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/docs/ContextualOverview/Netherlands.pdf>

биде балансирано со правото на осомничениот за фер судење уредено со ЕКЧП. Како резултат на примената на член 6 од ЕКЧП, анонимноста во поголемиот дел од случаите не е дозволена.

- Како што е споменато, во точка 2.1.4. за деца под 12 години, сослушувањето се одржува во студио. Интервјуата со деца од 12 до 16 години мора да бидат снимени сопреку аудиовизуелни средства. Снимките се прават во интерес на утврдување на вистината и можат да бидат искористени како доказ пред судот¹⁰⁴. По завршување на постапка, снимените материјали мора да бидат уништени. Кога сослушувањето се прави во студио, адвокатот на детето може да следи се, но надвор во посебна соба.

5.12 Дали децата сведоци имаат право на дополнителни процедурални права и заштитни мерки во споредба со возрасните сведоци во кривичната постапка?

За разлика од децата жртви, децата сведоци го немаат правото да бидат слушанати или да учествуваат во постапката. Тие се вклучени само кога тоа е потребно во текот на постапката. Во холандскиот кривичен систем, не постојат специфични правила кои се однесуваат на деца сведоци, што значи дека се применуваат генералните правила за сведоци. Тоа значи дека сведокот има право на правна заштита за време на сослушувањето и постои можност да побара третман за жртва која е под закана (*Bedreigdegetuige*) или да биде третиран како анонимен сведок. Согласно правилата на канцеларијата на Јавниот обвинител, се определуваат задолжителни правила за постапување со одредени групи на деца сведоци или жртви. На пример, постојат специјални мерки за дете сведок на семејно насилство. Слично со обезбедувањето на правна помош на деца жртви, интервјуата со деца сведоци кои се под 12 години се одвиваат во студио каде сослушувањето ќе биде снимено. За деца сведоци од 12 до 16 години, аудиовизуелното снимање е задолжително. Детето сведок може да не присуствува на јавната расправа. Дополнително, дете под 16 години не е под заклетва, но од него се бара да ја каже вистината. За време на прелиминарната истрага, сведокот има право да добие правна помош од страна на адвокат. Правото на правна помош е исто за децата жртви; бесплатен правен совет не се дава автоматски на сведокот и сведокот мора да поднесе барање за финансиска помош до Советот за правна помош¹⁰⁵.

5.13 Дали детето жртва на насилство има право да бара надомест за штета? Дали има право на обесштетување од буџетски средства?

Жртвата која се приклучува во кривичната постапка како трета страна односно оштетена страна (*Benadeeldepartij*), може да поднесе барање во граѓанска постапка за надомест на штета. Природата на граѓанското барање, не смее да биде диспропорционален терет за кривичната постапка (член 51a).

¹⁰⁴ Насоки за аудио визуелно снимање на интервју со информатор, сведок или осомничен (*Aanwijzing auditief en audiovisueel registeren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten*), 28 Јули 2010, Владино службено гласило бр. 11885.

¹⁰⁵ Извор: <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/docs/ContextualOverview/Netherlands.pdf>

5.14 Дали законодавството бара вработување на стручни советници во областа на педагогијата, психологијата и социјалната работа во судовите и кај јавните обвинители?

Законодавството кое беше анализирано не содржеше одредби со кои се бара вработување на стручни советници од областа на педагогијата, психологијата и социјалната работа во судовите и јавните обвинителства.

6. Обединето Кралство

6.1 Вовед

Законодавството кое се однесува на заштита на деца и насилство врз деца во ОК содржи многу закони и насоки кои постојано се дополнуваат со нови прописи, подобро познато како пишано право. Начинот на кој судовите ги толкуваат прописите е познат како прецедентно право, на кој начин потоа се менува пишаното право. Не сите закони ги опфаќаат сите делови од ОК (Англија, Велс, Шкотска и Северна Ирска). Законодавството кое се однесува на заштита на деца може да биде поделено на граѓанско и кривично право. Сегашниот систем за (основна) заштита на деца се базира на Актот за децата од 1989 година, кој е дополнет и изменет со Акт за децата од 2004 година; Акт за човековите права од 1998 година; Актот за комисионер за деца од Велс 2001 година; Актот за образование од 2002 и 2011 година; Актот за деца и посвојување 2002 и 2006; Актот за деца и млади луѓе од 2008 година; Актот за граници, државјанство и имиграција од 2009; Актот за практикантска работа, вештини, деца и учење. Постојат огромен број на насоки кои се однесуваат на заштита на деца, а треба да се истакнат Задолжителни упатства за училишта и колеџи од 2016 година (за безбедност на децата во образованието) и Прирачник за меѓусекторската работа за заштита и промоција на благосостојба на децата од 2016 година (заедничка работа за заштита на деца).

6.2 Дали постојат протоколи, насоки и друг вид на подзаконски акти кои се однесуваат на заштита на деца жртви на насилство?

Законодавството во четирите држави кои го сочинуваат ОК – Англија, Северна Ирска, Шкотска и Велс – е различно и секоја има свој систем и закони за заштита на деца, вклучително заштита и од занемарување и злоупотреба. Секоја нација има правна рамка, насоки и пракса за идентификување на деца кои се во ризик од повреди, и преземаат дејствија да ги заштитат тие деца и да превенираат понатамошна злоупотреба. Секоја земја од ОК е одговорна за своите политики и закони кои се однесуваат на образование, здравство и социјална заштита. Овие политики ги покриваат повеќето аспекти кои се однесуваат на заштита на деца. Законите се усвоени за да спречат однесување кое може да им наштети на децата и определуваат должност за преземање активности за заштита на деца. Насоките им посочуваат на организациите која е нивната улога во заштитата на децата и нивната безбедност. Иако системот за заштита на деца е различен во секоја од државите, тие се базираат на слични принципи.

6.3 Дали во домашното законодавство постои дефиниција за принципот “најдобар интерес на детето”?

Актот за деца од 1989 година ја поставува основата на правната рамка за заштита на деца во Англија и ги уредува основните принципи, огромната важност на благосостојба на децата и очекувањата и барањата поврзани со обврската за грижа за децата. Кога некој суд

одлучува по прашање кое се однесува на: а) растење на дете или б) управување со имотот на едно дете и/или примена на било каков приход од тој имот, благосостојбата на детето треба да биде од најголема важност за судот. Во секоја постапка доколку се постави било какво прашање поврзано со растењето на детето, судот треба да го има предвид општиот принцип дека секое одолговлекување во одлучувањето по тоа прашање ќе ја наруши благосостојбата на детето. Кога се одлучува за одредени околности поврзани со благосостојбата на детето, судот треба да има предвид посебно за: а) утврдените желби и чувства на засегнатото дете (утврдени согласно неговата возраст и разбирање); б) неговите физички, емоционални и образовни потреби; в) можноста за нивна промена зависно од околностите; г) неговата возраст, пол, потекло и друга карактеристика која судот ќе ја смета за релевантна; д) било каква повреда која детето ја претрпело или е во ризик да ја претрпи; е) колку се способни родителите, или било кое друго лице за кое судот смета дека е релевантно, да ги пресретнат потребите на детето; е) обемот на надлежности достапни на судот пропишани со актот во однос на предметните постапки.¹⁰⁶

6.4 Дали постојат дефиниции за различните видови на насилство врз деца во домашното законодавство?

Задолжителни упатства за училишта и колеџи од 2016 година се однесува и треба да се применува од страна на: 1. Управните тела на државните училишта (вклучително државни целодневни училишта) и колеџи; 2. Сопственици на приватни училишта (вклучително и академии и слободни училишта), алтернативни привремени академии и не-државни специјални училишта; 3. менаџерски комитети на локални училишни единици за интеграција на деца кои не можат да посетуваат редовно училиште. Заштитата и унапредувањето на благосостојбата на децата е дефинирана за потребите на овие упатства како: заштита на деца од злоупотреба; спречување на оштетување на здравјето и развојот на децата; растење на децата во околности кои се конзистентни со прописите за безбедност и ефективна грижа; и преземање дејствија кои ќе обезбедат секое дете да оствари најдобар резултат. Под дете се подразбира секој на возраст под 18 години. Упатствата дефинираат различни видови на занемарување и злоупотреба нагласувајќи дека “Сите вработени од училиштата и колеџите треба да бидат свесни дека прашањата за злоупотреба, занемарување и безбедност се ретко самостојни настани и не можат да се дефинираат со една дефиниција или наслов. Во повеќето случаи, многу проблеми се поклопуваат меѓу себе.”

Злоупотреба: форма на малтретирање на дете. Некој може да злоупотребува или занемарува дете со тоа што ќе му нанесе повреда или нема да преземе дејствие за спречување на штета. Децата можат да бидат злоупотребени во семејството, во институција, и/или од општеството од оние што ги познаваат или, многу ретко, и од други (на пр. на интернет). Тие можат да бидат злоупотребени од возрасен или повеќе возрасни лица, или од друго дете односно деца.

Физичка злоупотреба: форма на злоупотреба која вклучува удирање, тресење, фрлање, труење, горење или осакатување, давење, гушење, или на било каков друг начин нанесување болка на дете. Физичката злоупотреба може исто така да биде предизвикана кога родител или овластено лице ги измислува симптомите, или намерно индуцира болест кај дете.

¹⁰⁶<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/41/section/1>

Емоционална злоупотреба: постојано емоционално малтретирање на дете со цел предизвикување на сурови и негативни ефекти по емоционалниот развој на детето. Може да вклучува убедување на детето дека е безвредно и несакано, нееднакво, или вреднувано само доколку ги исполнува потребите на друго лице. Исто така, може да се изрази како недозволување на детето да ги искаже своите ставови, намерно да биде замолчено или исмејано за се што ќе каже или за начинот на кој комуницира. Исто така може да значи наметнување на несоодветни очекувања од детето кои не се во согласност со неговата возраст или развој. Тоа може да вклучува несоодветна интеракција на развојните способности на детето, исто како и претерана заштита и ограничување во можностите за учење и истражување, или спречување на детето да учествува во нормална социјална интеракција. Исто така може да вклучи гледање или слушање како некое друго лице е малтретирано. Вклучува и врсничко насилство (како и врсничко насилство сторено преку интернет), предизвикувајќи кај децата да се чувствуваа исплашено или во опасност, или експлоатација и разврат на децата. Доза на емоционална злоупотреба е вклучена во сите овие видови на малтретирање на дете, иако може да се случат и посебно.

Сексуална злоупотреба: вклучува присилба или заведување на дете или млада личност да земе учество во сексуални активности, кои не значи дека вклучуваат високо ниво на насилство, без разлика дали детето е свесно за тоа што се случува. Активностите може да вклучуваат физички контакт, вклучително напад преку пенетрација (на пр. силување или орален секс) или не-пенетрирачки дејствија како што се мастурбација, бакнување, триење и допирање над облеката. Овој вид злоупотреба може да се состои и од не-контактни активности, кои вклучуваат детето да гледа, или продукција на сексуални слики, гледање сексуални активности, охрабрување на детето да се однесува на сексуално несоодветен начин, или дотерување на дете кое се подготвува за злоупотреба (вклучително и на интернет). Сексуалната злоупотреба не се извршува само од возрасни мажи. Истото го сторуваат и жени, односно други деца.

Занемарување: постојаното неисполнување на основните физички и/или психолошки потреби на детето е веројатно да резултира со сериозно нарушување на здравјето или развојот на детето. Занемарувањето може да се појави за време на бременоста како резултат на злоупотреба на разни супстанции. Откако ќе се роди детето, занемарувањето може да го врши родител или овластено лице што не успева да: обезбеди соодветна храна, облека и засолниште (како и исклучување од домот или напуштање); заштита на дете од физичка и емоционална штета или опасност; неможност да обезбеди соодветен надзор (вклучително и употреба на несоодветни даватели на нега); или да обезбеди пристап до соодветна медицинска нега или третман. Исто така, може да вклучи занемарување или неодговорност кон основните емоционални потреби на детето.¹⁰⁷

6.4.1 Дефинирање, спречување и справување со врсничкото насилство

Документот – **Спречување и справување со врсничко насилство, Совети за класни раководители, вработени и раководни тела**¹⁰⁸ е подготвен за да им помогне на училиштата да спречат и одговорот на врсничкото насилство како дел од нивната општа политика на однесување. Документот го нагласува пристапот на Владата кон врсничкото насилство, законските обврски и овластувањата кои училиштата ги имаат при справување

¹⁰⁷https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/550511/Keeping_children_safe_in_education.pdf

¹⁰⁸https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/444862/Preventing_and_tackling_bullying_advice.pdf

со врсничкото насилство, како и принципите кои ги за најефективните стратегии против врсничкото насилство во училиштата.

Врсничкото насилство претставува однесување на поединец или група, кое се повторува со текот на времето, кое намерно повредува друг поединец или група, физички или емоционално. Врсничкото насилство може да се манифестира на различни начини (на пример, електронско насилство преку текстуални пораки или на интернет) и често е мотивирано од предрасуди кон одредени групи, на пример врз основа на раса, религија, пол, сексуална ориентација или поради тоа што детето е посвоено или има одговорност да се грижи за некој. Електронското насилството е поинаква форма на малтретирање и може да се случи во секое време од денот, со потенцијално поголема публика, бидејќи таквиот вид на пренесување на информации луѓето можат да го направат со само еден потег. Тоа би можело да биде мотивирано од вистинските разлики кои постојат меѓу децата, или од перцепираните разлики. Прекинувањето на насилството и обезбедувањето непосредна физичка сигурност е очигледно приоритет на училиштата, но емоционалното малтретирање може да биде поштетно од физичкото. Секако, наставниците и училиштата треба да донесат свои одлуки за секој конкретен случај.

Врсничко насилство надвор од просториите на училиштето: Наставниците имаат моќ да ги дисциплинираат учениците што е погрешно однесување надвор од училишните простории "до степен што е разумен". Ова може да се однесува на сите инциденти на врсничко насилство кои се случуваат насекаде надвор од училишните простории, како на пример во школски или јавен превоз, надвор од локалните продавници или во центарот на градот или селото. Онаму каде што врсничкото насилство надвор од училиштето се пријавува кај училишниот кадар, треба да се истражи и да се дејствува по пријавата. Класниот раководител исто така треба да размисли дали е соодветно да се извести полицијата или координаторот за анти-социјално однесување кај нивната локална власт, за акцијата што се презема против ученикот. Доколку несоодветното однесување подлежи на кривично гонење или претставува сериозна закана за јавноста, полицијата секогаш треба да биде информирана.

6.5 Дали постои јасно барање за образовните, здравствените и институциите за социјални работи да пријават акт на насилство врз дете во полиција и кај јавниот обвинител? Дали пропуштањето да се пријави ваков акт е кривични дел *per se*.

Актот за децата од 1989 година (Оддел 47 Обврска на локалната власт за истрага) (1) Кога локалните власти (а) се информирани дека дете кое живее, или е најдено, во нивната област е под налог за итна заштита, или под заштита на полицијата; (б) имаат основано сомнение дека дете кое живее, или е најдено на нивна област претрпело, или има ризик да претрпи значителна штета, властите би требало да постапат или да стојат веројатно дека ќе спроведат истрага која би им била неопходна да одлучат дали тие треба да преземат мерки за заштита или унапредување на благосостојбата на детето. (2) Кога локалните власти ќе добијат налог за итна заштита на некое дете, ќе постапат, или ќе сторат веројатно дека ќе спроведат истрага доколку сметаат дека е неопходна за утврдување на дејствијата кои треба да се преземат за заштита или унапредување на благосостојбата на детето.¹⁰⁹

Прирачникот за меѓу-агенциско постапување за заштита и унапредување на благосостојбата на децата од 2015 година пропишува дека секогаш кога постои

¹⁰⁹<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/41/section/47#commentary-c20474491>

основано сомнение дека некое дете претрпело, или има ризик да претрпи, значителна штета, треба да постои стратешка дискусија која ќе го вклучува и локалниот центар за социјална работа (вклучително службите за згрижување, доколку некој се грижи за тоа дете), полицијата, здравствените институции и други тела. Оваа дискусија може да се спроведе онолку пати колку што е потребно преку меѓу-агенциски средби, телефонски разговори итн. Стратешката дискусија може да се спроведе веднаш по пријавувањето или во било кое друго време, вклучително и за време на процесот за оцена и анализа. На стратешката дискусија присуствуваат: социјален работник од локалната самоуправа и нивниот раководител, здравствени работници и полициски претставник, како минимумна луѓе кои треба да бидат вклучени. Вклучувањето на други професионалци ќе зависи од природата на секој индивидуален случај: може да се вклучи претставник на институцијата која пријавила случајот; училиштето училиштето или градинката која детето ја посетува и здравствена установа во која детето или член на семејството ги остварува правата од здравствена заштита. Сите присутни претставници треба да бидат на повисоки позиции кои им дозволуваат да носат одлуки во име на нивните матични институции.¹¹⁰

6.6 Дали законодавството кое го уредува образовниот систем содржи одредби поврзани со насилство врз деца?

Согласно Актот за образование од 2002 (оддел 175)

(1) Локалното тело за образование ќе преземе дејствија кои ќе обезбедат дека функциите кои на ова тело како локална власт му се доверени се остваруваат во насока на заштита и унапредување на благосостојбата на децата.

(2) Раководното тело на државното училиште ќе преземе дејствија кои ќе обезбедат дека функциите поврзани со делокругот на работата на училиштето се остваруваат во насока на заштита и унапредување на благосостојбата на децата кои се ученици во тоа училиште.

(3) Раководното тело на одредена институција од вишиот образовен сектор ќе преземе дејствија кои ќе обезбедат дека функциите поврзани со делокругот на работата на таа институција се остваруваат во насока на заштита и унапредување на благосостојбата на децата на кои им е обезбедено образование или обука во таа институција.

(4) Јавно тело или установа која е спомената во некој од пододделите (1) до (3) треба, согласно дејствијата кои се бараат од нив да ги преземат, да ги има предвид насоките дадени во одреден период (во врска со Англија) од страна на Државниот секретаријат или (во врска со Велс) од страна на Националното собрание на Велс.

(5) Во овој оддел: “дете” претставува лице под 18 години; “раководно тело”, во врска со институција дел од вишиот образовен сектор, значење дадено во одделот 90 во Актот за вишо и високо образование од 1992 година (с. 13); “државно училиште” значи, општинско, фондација или волонтерско училиште, општинско или специјално училиште како фондација или државно целодневно училиште¹¹¹. *Актот за образование од 2011* направил

¹¹⁰https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/592101/Working_Together_to_Safeguard_Children_20170213.pdf

¹¹¹<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/32/section/175>

промена во одредбите за училишната дисциплина и пропишал забрани за јавно објавување на обвинувања направени кон наставници.

Подетален правен акт кој се однесува на насилство (злоупотреба и занемарување на деца) во образовниот систем е **Законското упатство за училишта и колеџи од 2016 година**.

6.7 Дали постои барање за формирање меѓу-секторски тимови од сите релевантни институции при заштита на деца жртви на насилство?

Согласно Актот за децата од 2004 година, Оддел 11 – Дејствија за заштита и унапредување на благосостојбата, институциите за кои овој акт се однесува се: Локалната власт во Англија - The Local Education Authorities and Children's Services Authorities (Integration of Functions) Order¹¹²; окружниот совет кој не е таква институција; Управниот одбор на националниот здравствен сервис (НЗС); клиничката управна група; Специјалната здравствена установа, со дадено овластување во врска со Англија како наредба од страна на Државниот секретаријат за потребите на овој сектор; Фонд на НЗС чии болници, установи и објекти се наоѓаат во Англија; НЗС фондација; локалните полициски власти и командантите на полицијата во полициските реони во Англија; Британската полиција за транспорт и други. Секое лице или институција за кој овој оддел од актот се однесува треба да преземе дејствија со кои ќе обезбеди дека: (а) нивните функции се извршуваат во однос на потребата да се заштити и промовира благосостојбата на децата; и (б) сите услуги обезбедени од трето лице во согласност со дејствијата преземени од страна на лицето или органот при извршувањето на нивните функции се обезбедуваат земајќи ја предвид таа потреба.¹¹³ Согласно *Упатството за меѓу-агенциската работа за заштита и унапредување на благосостојбата на децата 2015* – Заедничкото работење за заштитата на децата поставува одговорности за секоја институција во овој процес: *"Заштитата на децата и заштитата од нивна повреда е сечија одговорност. Секој кој доаѓа во контакт со деца и семејства, има улога."* Упатството се однесува на улогата, професионалната улога и соработката на сите вклучени институции: социјалните служби, полицијата, здравствените институции и образовните институции.

6.8 Дали постои специјален закон кој го уредува системот за правда за деца и кривично правниот систем за заштита на деца?

Не постои единствен закон кој го уредува системот за детско престапништво во ОК. Наместо тоа, постојат бројни и различни закони и насоки кои ги регулираат двете, кривичната одговорност на младите и кривично правната заштита на деца. Постојат три различни карактеристики на системот за детско престапништво во ОК кои треба да бидат земени предвид. Прво, не сите закони ги покриваат сите делови од ОК (Англија, Велс, Шкотска и Северна Ирска) и правните системи варираат во сите различни делови од земјата. Законите се менуваат и дополнуваат преку законодавството усвоено од страна на Вестминистер (Англискиот Парламент), Велшкото собрание, Владино собрание на Велс, Собранието на Северна Ирска и Шкотскиот парламент. Ова право е познато како пишано право. Втората карактеристика на правото на ОК е тоа што коегзистира истовремено со

¹¹²<http://www.legislation.gov.uk/ukxi/2010/1158/contents/made>

¹¹³<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/31/section/11#commentary-c20903801>

судската пракса, преку која судовите ги интерпретираат законите. Прецедентното право може да има ефект на менување и дополнување на пишаното право (законската регулатива). Третата карактеристика на системот на ОК е изобилието на подзаконски акти кои вклучуваат насоки за тоа како да се заштитат децата жртви на насилство. Примарното законодавство кое ја регулира заштита на децата жртви на кривични дела се: *Актот за деца и млади (1933)*, *Актот за децата (1989 and 2004)*, *Акт за криминал и неред (1998)*, *Акт за сексуални престаници (1997)*, *Акт за сексуални престапи (2003)*, *Акт за осакатувањена женските гениталии (2003)*, *Акт за семејно насилство, криминал и жртви (2004)*.

Децата жртви и сведоци мора да поминат преку формалниот кривично правен систем каде престапникот е возрасно лице. Постојат специфични правила и процедури кога се постапува со деца жртви на кривични дела но истите не се екстензивни. Често, ваквите прашања се уредени преку **упатства**¹¹⁴ и **советодавни информации**¹¹⁵. Сепак, жртвата или сведокот под 18 годишна возраст автоматски се сметаат за ранливи и се подобни да подлежат на специјални мерки. Фокусот на овие мерки е обезбедување на високо квалитетни докази за време на интервјуата и при сведочењето на суд, а истовремено тие помагаат и при заштита на благосостојбата на детето. **Комесарот за жртви во Англија** е основан со статут и мора да ги промовира интересите на жртвите и сведоците, да охрабрува добри практики при постапување со жртви и сведоци, како и да ја прегледува имплементацијата на кодексот за постапување со жртви.

6.9 Дали кривичните дела извршени од страна на возрасни сторители против деца се судат од страна на општите судии и одделенија за кривична постапка или од специјални судии и комисии за малолетници? Дали има потреба од специјализација за судиите, обвинителите, полициските службеници и другите професии кои се вклучени во кривичната постапка?

Кривичните дела сторени врз деца од страна на полнолетни лица се процесуирани пред пониските (magistrate) судови. Пониските (magistrate) судови за полнолетни сторители може да постапуваат во случаи и да казнат сторители за кривични дела за кои максималната казна е 6 месеци затвор. Пониските (magistrate) судови главно постапуваат во случаи кои вклучуваат лица кои се постари од 18 години. Може да постапуваат и со млади лица, но само кога истите се судат заедно со полнолетно лице. Судот за млади е дел од пониските (magistrate) судови и може да биде лоциран во иста зграда. Овој суд постапува во скоро сите случаи кои вклучуваат млади лица под 18 години. Овој оддел на понискиот суд го опслужуваат совет од магистрати за млади или окружни судии. Тие имаат овластување да дадат наредби за приведување и обука во траење се до 24 месеци, како и други видови на казни кои се однесуваат на општествено корисна работа.

Согласно Актот за деца и млади од 1993 година (1) пониските (magistrates) судови (судии кои имаат овластувања како окружни судии преседаваат со цел (i) сослушување на обвинувања против некое дете или младо лице, или (ii) извршување на било кое друго овластување дадено на судовите за млади од или согласно овој или било кој друг акт кој се однесува на судовите за млади. (2) Судскиот службеник задолжен за чување на редот и мирот не е квалификуван да биде член на судот за млади со цел постапување во било кој

¹¹⁴Crown Prosecution Service policy on prosecuting criminal cases involving children and young people as victims and witnesses

¹¹⁵The Code of Practice for Victims of crime details certain legal obligations of witness care unit Section

предмет освен доколку му се даде овластување кое ја проширува неговата надлежност за определениот предмет. (3) Тие имаат овластување со проширена надлежност само доколку тоа овластување го даде оној кој ја носи највисоката функција во судството - *Lord Chief Justice*-, со согласност на Канцеларот во Владата, со кое може да стане член на судот за млади и притоа да постапува во (а) постапки кои се однесуваат на некоја од гореспомнатите проблематики, или (б) во сите постапки во кои судот за млади постапува.¹¹⁶

6.10 Дали децата во текот на кривичната постапка имаат право на бесплатна правна помош? Дали има потреба за специјализација на адвокатите?

Детето, како и сите жртви и сведоци во кривичните постапки немаат право на бесплатен правен совет, помош или застапување. Тие може да платат и ангажираат правен советник, но не постојат обврски за надлежните институции да дозволат правни советници да бидат присутни за време на интервјуата или сведочењата или пак да помагаат во текот на целата постапка. Одредени хуманитарни организации како Поддршка за жртвите или Корам - Правен центар за деца можат да обезбедат бесплатна правна помош, но ова се прави на волонтерска основа¹¹⁷.

6.11 Дали децата жртви на насилство имаат право на дополнителни процедурални права и заштитни мерки во споредба со возрасните оштетени страни во кривичната постапка?

Примарниот фокус на овие процедурални заштитни мерки е да се постигне обезбедувањето на високо квалитетни докази за време на интервјуата и сведочењата пред суд, а дополнително тие неизбежно помагаат да се заштити и благосостојбата на детето.

- **Правото да се биде информиран**¹¹⁸: Секоја жртва на кривично дело вклучително и децата има право на информации за: **а.** Прогресот на истрагата и тоа, каде осомничениот е уапсен, каде ќе биде пријавен, интервјуиран, ставен во притвор, ослободен од притвор, вклучувајќи ги и причините за донесените одлуки; **б.** Одлуките со кои осомничениот нема кривично да се пријави, нема кривично да се гони, како и за не-судските отстранувања како што се опомени и конечни предупредувања. Причините за таквите одлуки мора да бидат образложени; **в.** Било каква постапка за ресторативна правда и улогата и правата на жртвата во такавата постапка; **г.** Секој датум за сослушување и исходот од тие сослушувања во однос на тоа дали ќе се остане во притвор, дали ќе продолжи судењето, како и сите одолговлекувања во кривичната постапка и причините за истите; **д.** Барања за жртвата да дава докази или да присуствува на сослушувања; **е.** Резултатите од секоја кривична постапка, вклучувајќи ја и пресудата, секоја казна со која сторителот се прогласува за виновен, секоја жалба и резултатот од жалбата; **ж.** Кога сторителот е осуден за сексуален или насилен прекршок и е осуден на 12 месеци или повеќе, жртвата треба да биде информирана за можноста да даде заклучоци околу пуштањето на сторителот и треба да биде информирана за сите релевантни

¹¹⁶<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/23-24/12/section/45>

¹¹⁷Извор:

[http://www.childreninjudicialproceedings.eu/docs/ContextualOverview/United%20Kingdom%20\(E&W\).pdf](http://www.childreninjudicialproceedings.eu/docs/ContextualOverview/United%20Kingdom%20(E&W).pdf)

¹¹⁸ Victims' Code of Practice for victims and in the Witness Charter for witnesses

информации околу ослободувањето на сторителот вклучувајќи ги и ограничувања што му се наметнати притоа; **ж.** Подобност за надомест на штета во рамките на Шемата за компензација за кривични повреди, објаснувања за секое одбивање на компензација, можност за повторна оценка на ова барање, а подоцна и жалба на одлуката и сите пропратни процедури, како и образложение за одлуките по жалбите. Генерално, во однос на ранливите жртви и сведоци, како што се децата, информациите мора да бидат обезбедени во рок од еден работен ден откако истите ќе станат достапни.

- **Јавноста е исклучена** од кривичната постапка.
- **Посебни мерки при интервјуирање и сведочење пред суд.** Полицијата треба да и објасни на жртвата/сведокот за посебните мерки и да праша кои од нив жртвата/сведокот ги побарува. Посебните мерки се: **а.** Заштита (неможност да се видат) на сведокот од обвинетиот; **б.** Обезбедување на докази преку комуникациска врска во живо која ќе му овозможи на сведокот да изнесе докази надвор од судницата преку телевизиска врска; **в.** Докази дадени во тајност во случај на сексуални престапи и случаи кои вклучуваат заплашување; **г.** Отстранување на периките и наметките на адвокатите и судиите; **д.** Видео снимки на главни докази; **ѓ.** Видео снимено вкрстено испрашување/преиспитување (се уште не е спроведено)¹¹⁹; испрашување извршено од страна на посредник назначен од судот; **е.** Помош за комуницирање заради надминување на физички потешкотии со разбирање или одговарање на прашања, како што се азбучни табли.
- **Правото да се биде чуен.** На сите жртви, исто така, треба да им се даде можност да направат Лична изјава на жртвата (VPS) на крајот од интервјуто. Целта на VPS е да и се даде на жртвата на кривични дела шанса да каже каков ефект имало кривичното дело врз неа и да помогне да се идентификува нивната потреба за информации и поддршка. Оваа информација може да биде искористена од страна на судија за да ги утврди последиците кои дејствието ги има врз жртвата, што пак, може да биде релевантно при утврдувањето на казната.

6.12 Дали децата сведоци имаат право на дополнителни процедурални права и заштитни мерки во споредба со возрасните сведоци во кривичната постапка?

Истите правила кои се користат за заштита на децата жртви во однос на товарот на постапката и средина која е блиска за децата, важат и за децата сведоци.

6.13 Дали детето жртва на насилство има право да бара надомест на штета? Дали има право на обезштетување од буџетски средства?

Во Англија, Велс и Северна Ирска, жртвите деца и возрасни можат да бараат надомест на штета или од сторителот или во одредени околности од државата. Надоместот на штета е достапен на располагање откако сторителот ќе биде осуден за престапот. Сторителот врши исплата на судот, а потоа судот ги пренесува парите на детето. Децата и возрасните жртви на насилен криминал може да бидат подобни за надомест на штета од државата, според истите правила. Таквиот надомест е достапен, без оглед на тоа дали сторителот бил обвинет или осуден за кривично дело. Шемата за компензација за кривични повреди обезбедува исплата на надоместоци на оние со најсериозни повреди и оние кои биле жртви на најтешките кривични дела. Не постои забрана за децата да поднесат барање за

¹¹⁹ Вид фуснота 108

надомест, иако се наведува дека надоместот може да и се исплати на жртвата, дури и кога пријавата ја поднесува друго лице во негово име. *Поддршката за жртвите* обезбедува бесплатна практична помош при пополнување на формуларите за апликација, како и правни совети.

6.14 Дали законодавството бара вработување на стручни советници во областа на педагогијата, психологијата и социјалната работа во судовите и кај јавните обвинители?

Законодавството не содржи одредби кои бараат вработување на стручни советници од областа на педагогијата, психологијата и социјалната работа, во судовите и јавните обвинителства.

СПОРЕДБА НА ЗАКОНОДАВСТВОТА

Споредбата на анализираното законодавство беше направена преку споредување на 10 одделни индикатори поврзани со различните аспекти на заштита на децата жртви на насилство.

Индикатор 1: *Дефиницијата на изразот “Најдобар интерес на детето” е присутна во националното законодавство*

Сите држави кои беа анализирани се потписнички на Конвенцијата за правата на детето. Со тоа принципот *Најдобар интерес на детето* е вметнат во нивното национално законодавство. Но, сепак постои разлика помеѓу различните законодавства во однос на нивото до кое значењето и целта на овој принцип е дефиниран во законите или истиот се остава на интерпретација на судовите или државните тела. Нашата држава, ФБиХ, Словенија и Холандија немаат дефиниција за овој принцип. Од друга страна, пак, законодавството на Србија, Хрватска и ОК содржи насоки и критериуми за тоа како да се интерпретира овој принцип во секој индивидуален случај.

Индикатор 2: *Различните форми на насилство врз деца се дефинирани и уредени во националното законодавство*

Делата на насилство врз децата може да се направат во различни форми, од видливото физичко насилство до многу посуптилната емоционална злоупотреба. Истите може да се извршат директно или преку сајбер просторот. Клучен предуслов за заштита на децата е правилна идентификација на видовите на насилство во националното законодавство. Во однос на овој индикатор, истражувањето ги групираше земјите во две главни групи. Во првата (Словенија, Федерацијата на Босна и Херцеговина и Холандија), делата на насилство се единствено дефинирани како кривични дела во националните кривични закони. Втората група, покрај инкриминацијата на овие дела во кривичните закони, дополнително дава прецизна дефиниција за сите дела кои се сметаат за насилство врз децата. Оваа група ја сочинуваат Србија, Хрватска и ОК. Нашата држава е во средината бидејќи има дефиниција на дела на насилство, но тие се единствено вклучени во легислативата за заштита од семејно насилство.

Индикатор 3: *Образовните, здравствените и социјалните институции се специфично правно обврзани да пријават случај на насилство врз дете доколку постојат индикации за тоа*

Во однос на овој индикатор постои јасен консензус меѓу анализираните национални закони. Наставниците, советниците, менторите, лекарите, медицинските сестри, социјалните работници и другите професионалци чии обврски директно се однесуваат на заштитата и грижата за децата се законски обврзани веднаш да поднесат извештај до надлежната институција (полиција, обвинителство, центри за социјална работа) ако имаат информации дека одредено дете е жртва на било каква форма на насилство. Разликата меѓу законодавствата е единствено дали оваа обврска произлегува од општата обврска за пријавување на кривично дело кога е забележано и е применлива за сите граѓани или постои посебна обврска за овие професии да пријават кривично дела, а пропуштањето да го направат тоа резултира со поголема казна во споредба со општата јавност.

Индикатор 4: *Законодавството кое се однесува на образование содржи одредби кои се поврзани со заштита на децата од насилство*

Овој индикатор помага при оценувањето на тоа дали законите кои ги уредуваат образовните институции (училиштата) содржат одредби со кои се дефинира и/или забранува насилство врз деца. Исто така, посочува дали товарот за идентификување на случаи на насилство врз деца се пренесува и на училиштата покрај полицијата, социјалните работници и докторите. Анализата покажа дека законодавството за образовниот систем на ФБиХ, Словенија и ОК не содржи посебни одредби за насилство врз деца. Додека пак, Србија, Хрватска и Холандија имаат посебни одредби кои ги дефинираат делата на насилство и пропишуваат обврски за идентификација и пријавување. Националното законодавство за образование нема одредби кои се однесуваат на оваа проблематика.

Индикатор 5: *Системот на правда за децата е регулиран со посебен закон различен од општата регулатива за кривична правда*

Кривично правната заштита на деца жртви на насилство е дел од општиот систем за правда за децата. Меѓутоа, постојат разлики помеѓу анализираните земји во однос на тоа дали постои посебен закон за малолетничка правда. Нашата држава, Србија, Хрватска и ФБиХ имаат посебни закони за малолетничка правда, додека Словенија, Холандија и ОК ги вклучуваат материјалните и процесните одредби кои го регулираат системот на малолетничка правда во општото кривично законодавство.

Индикатор 6: *Насилните кривични дела од полнолетни сторители врз деца жртви се процесуираат од страна на специјални судии и судски совети*

Дополнителна споредба помеѓу анализираните национални законодавства може да се направи во однос на професионалните услови за судиите и судските совети кои судат во случаи каде има насилни кривични дела сторени врз деца од страна на полнолетни сторители. Во Србија, Хрватска, ФБиХ и Холандија овие случаи се судени од страна на специјални судии и совети каде од судиите и судиите поротници се бара да имаат специјално знаење и искуство во областа на малолетничката правда, правата на децата, детската психологија итн. Спротивно, во Словенија, ОК и нашата држава овие случаи се

процесуирани од страна на општи судии и совети кои судат во било какви кривични предмети.

Индикатор 7: *Децата жртви на насилство имаат право на бесплатен правен совет во текот на кривичната постапка*

Правото на правен советник на жртвата и оштетената страна од кривичното дело во кривичните постапки е препознаено и неспорно во сите законодавства. Меѓутоа, постои разлика во однос на тоа дали бесплатниот правен совет е обезбеден на децата и нивните семејства кои немаат финансиски средства да обезбедат сопствен адвокат. Законодавствата на Србија, Хрватска, ФБиХ, и Холандија стриктно пропишуваат дека децата жртви на насилство имаат право на бесплатна правна помош. Додека пак, Словенија, ОК и нашата држава не го предвидуваат ова право.

Индикатор 8: *Децата сведоци во кривичните постапки имаат право на дополнителни процесни права и заштитни мерки во споредба со полнолетни сведоци во кривични постапки*

Во однос на овој индикатор постои усогласеност на сите оценети законодавства. Сите предвидуваат посебни процесни права и заштитни мерки за децата сведоци во споредба со возрасните сведоци во кривичната постапка.

Индикатор 9: *Децата жртви на насилство имаат право на надомест на штета од буџетот*

Ова специфично право е гаранција дека детето жртва ќе биде компензирано за материјална односно нематеријална штета која била резултат на актот на насилство. Ваквото право е признаено само во нашата држава, Словенија и ОК. Во другите земји правото на надомест на штета може да се оствари само во граѓанска постапка од самиот сторител.

Индикатор 10: *Стручни советници од областа на педагогијата, психологијата и социјалната работа можат да бидат вработени во судовите и јавните обвинителства*

Законодавствата на Србија, Хрватска и ФБиХ ја обезбедуваат можноста за вработување на стручни советници од областа на педагогијата, психологијата и социјалната работа во судовите и јавните обвинителства и истите би работеле на случаи на насилство врз деца. Ваквата можност не е предвидена во законодавствата на нашата држава, Словенија, Холандија и ОК.

Табелата подолу содржи графички приказ на најважните индикатори анализирани и оценети во националните законодавства.

	ПЈРМ	РС	ХРВ	ФБиХ	СЛО	ХОЛ	ОК
Дефиниција за принципот “најдобар интерес на детето” е присутна во законодавството	Не	Да	Да	Не	Не	Не	Да
Различните форми на насилство врз деца се дефинирани во законодавството	Не	Да	Да	Да	Не	Да	Да
Образовните и здравствените институции, и социјалните служби се правно обврзани да пријават случај на насилство врз деца доколку постојат индикации за истото	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да
Законодавството во поглед на образование содржи одредби поврзани со заштита на деца од насилство	Не	Да	Да	Не	Не	Да	Не
Малолетничката правда е регулирана со посебен закон	Да	Да	Да	Да	Не	Не	Не
Кривичните дела на насилство од страна на возрасни сторители врз деца жртви се процесуирани од страна на специјализирани судии и совети	Не	Да	Да	Да	Не	Да	Не
Децата жртви на насилство имаат право на бесплатен правен совет во кривичната постапка	Не	Да	Да	Да	Не	Да	Да
Децата сведоци, во кривичната постапка, се подобни за дополнителни процесни права и заштитни мерки споредено со полнолетни сведоци	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да
Децата жртви на насилство имаат право на надомест на штета од буџетот	Да	Не	Не	Не	Да	Не	Да
Експерти советници од областа на педагогија и психологија и социјална работа може да бидат вработени во судовите и јавните обвинителства	Не	Да	Да	Да	Не	Не	Не

ЗАКЛУЧОЦИ

Принципот “најдобар интерес на детето” е присутен во законодавствата на сите земји кои беа анализирани, пред се, поради тоа што сите ја имаат ратификувано Конвенцијата за правата на детето на ОН. Примената и упатувањето на овој принцип е присутно во законодавството кое се однесува на права на децата, семејни врски, старателство, посвојување, образование, здравство, малолетничка правда како и кривично-правната заштита на малолетниците. Меѓутоа, во законодавствата ретко се сретнува прецизна дефиниција на принципот и неговото значење. Насоки за тоа како да се интерпретира истиот во индивидуални случаи постојат во Србија, Хрватска и Велика Британија во протоколи и упатства.

Мнозинството држави кои беа анализирани имаат прецизна дефинија за различните видови и форми на насилство врз деца, но повеќето од овие дефиниции се инкорпорирани во подзаконските акти. Кога се работи за дефинициите кои го опишуваат видот на насилство, треба да се нотира нејасната содржина на емоционалното насилство и тенденцијата да се дефинираат нови специфични форми на насилство во дел од анализираниите држави. Врсничкото насилство, насилството во сајбер просторот и занемарувањето се дефинирани како одделни форми на насилство. Подзаконските акти треба да вклучат прецизни дефиниции на насилство и листа на индикатори за како истите да се препознаат и пријават.

Институциите кои поради природата на нивните надлежности имаат контакт со деца, како училиштата, здравствените установи, и социјалните служби имаат можност да идентификуваат насилство и занемарување почесто отколку други институции. Експлицитната обврска за училиштата, здравствените установи и социјалните служби да идентификуваат и пријават насилно однесување е присутно во Велика Британија, ФБиХ и Холандија. Во останатите земји постои генерална обврска за сите јавни институции, да пријават кривично дело кое е идентификувано во вршењето на нивните надлежности.

Во половина од анализираниите држави, законодавството кое се однесува на образование содржи специфични одредби кои го забрануваат насилството и ги обврзуваат вработените да пријават доколку истото се случи.

Системот за малолетничка правда и кривично-правната заштита е регулиран со специјални закони во земјите од поранешна Југославија со исклучок на Словенија. Специјалниот закон вклучува материјални одредби (кривична одговорност, казнивост итн.), статутарни одредби (суд, состав, надлежности), процесни одредби (дејствување на полицијата, јавното обвинителство и судовите), природа на областа која се уредува, и одредби кои се однесуваат на извршувањето на казните. Сите овие закони, исто така, содржат одредби за кривично-правна заштита на деца жртви на насилство. Од друга страна, Словенија и Холандија, одредбите во однос на малолетничката правда ги имаат инкорпорирани во Кривичните закони и Законите за кривична постапка.

Во основа, во сите анализирани правни системи детето жртва на насилство има право на правен совет како оштетена страна. Разликата е во модалитетите на уредување на овој

систем во поглед на тоа дали детето има право на бесплатен правен совет, каква е постапката за добивање на бесплатна правна помош, и дали е задолжително застапувањето односно одбраната во определени ситуации.

Законодавството во Холандија и Велика Британија на жртвата од кривично дело на насилство (вклучително и деца), и го гарантира правото да биде сослушана во текот на кривичната постапка. Ова право ја вклучува и индивидуалната изјава на жртвата (VPS). Жртвите имаат право да го коментираат ефектот од кривичното дело како и да помогнат при идентификување на нивните потреби за информации и поддршка. Овие информации може да му помогнат на судијата да ги сфати последиците кои кривичното дело ги оставило врз жртвата, а кои се релевантни за одредување на казната. Исто така, во Велика Британија, жртвите имаат право да бидат информирани за сите аспекти на кривичниот случај кој е во тек. Овие права се застапени и во законодавството на поранешните југословенски држави, но истите не се прецизно дефинирани како во правниот систем на Холандија и Велика Британија.

Правото на надомест на штета за децата жртви на насилство од државниот буџет е присутно само во законодавствата на нашата држава, Словенија и Велика Британија. Во останатите држави оштетата може да биде побарана само од сторителот на кривичното дело.

Судовите и јавните обвинители за млади, во Хрватска и ФБиХ се задолжени да ангажираат вештачи/стручни советници од областите на педагогија, психологија и социјална работа. Овие експерти работат на случаите поврзани со деца како обивнети или жртви во кривични дејствија. Ваква можност е предвидена и во Србија, но не е задолжителна. Во другите анализирани држави оваа обврска не е задолжителна.

ДЕЛ 3

Препораки за подобрување на националното законодавство кое се однесува на спречување и заштита на деца од насилство

1. **Дефинирање на тоа што го сочинува актот на насилство врз деца со измена и дополнување на Законот за правда за децата.** Дефиницијата мора да содржи јасно и експлицитно објаснување на сите четири вида на насилство врз деца вклучително физичкото, психичкото, сексуалното и занемарувањето во согласно со стандардите поставени од ОН, ЕУ и Советот на Европа. Дополнителното, новите форми на насилство врз деца како што се врсничкото насилство, насилството во сајбер просторот и економското насилство исто така треба да бидат дефинирани во законодавството. По измената на законот треба да следи усвојување на подзаконски акти кои ќе утврдат индикатори за рана идентификација/препознавање на насилство. Јасното дефинирање на делата кои може да се сметаат за акти на насилство врз децата во законот и индикаторите за препознавање на насилството ќе ја олеснат идентификацијата на индивидуални случаи на насилство посебно оние посуптилни форми на како што се емоционалната злоупотреба и насилството во сајбер просторот. Пример за дефинирање на кривични дела на насилство:

а. **Врсничко насилство** претставува однесување од индивидуа или група, кое се повторува, и кое има за намера да повреди друга индивидуа или група физички или емоционално. Врсничкото насилство може да биде изразено во многу форми и најчесто е

мотивирано од предрасуди кои постојат кон одредена група врз основа на раса, религија, род, сексуална ориентација, или поради тоа што детето е посвоено или се грижи за некое друго лице.

b. **Насилство во сајбер просторот** е различна форма на врсничко насилство и може да се случи во било кое време од денот, пред потенцијално поголема публика, и со користење на повеќе средства, бидејќи содржината се пренесува едноставно со само едно дејствие, и е мотивирано од вистинска или претпоставена разлика која постои помеѓу децата.

2. Во кривичните случаи во кои децата се жртви и/или оштетени во специфични насилни кривични дела треба да судат и да постапуваат судии и совети специјализирани за деца. Ова може да се постигне со измена на Законот за правда за децата. Ранливоста на децата кои биле жртви на насилство, а сега треба да учествуваат во постапка како сведоци, бара специфично знаење и вештини од судијата потребни за да се избегне виктимизација. Судиите треба да имаат напредно познавање за правата на децата, социјална педагогија, детска и адолесцентна психологија, а да поседуваат и вештини за постапување со деца жртви на траума. Судиите поротници мора да бидат избрани од професионалци од областа на педагогија, детска и адолесцентна психологија и социјална работа. Листата на насилни кривични дела¹²⁰ за кои ќе им биде доделена надлежност на судии и совети за деца мора да биде пропишана во Законот за правда за децата.

3. Законот за правда за децата мора да биде усогласен со Законот за бесплатна правна помош во однос на правото на бесплатна правна помош за деца жртви и/или оштетени од насилно кривично дејствие. ЗПД мора да вклучи одредба која ќе бара адвокатите кои даваат правна помош на деца жртви на насилство мора да бидат обучени за заштита на правата на децата. Истовремено, ЗБПП треба да биде дополнет на начин што ќе воспостави итна постапка за назначување на адвокат за деца жртви на насилство. Системот за бесплатна правна помош мора да биде организиран на начин што ќе обезбеди навремена наплата на адвокатските трошоци. Пристап до правна помош мора да биде обезбедена за кривичната постапка, но и за граѓанската постапка доколку е потребна реализација на правото на надомест на материјалната и нематеријалната штета сторена со кривичното дело.

4. Целосно почитување и имплементација на принципот на едно сослушување кога се испрашува дете жртва или дете како оштетена страна во насилно кривично дело. Законот мора да воспостави процесни заштитни мерки кои се однесуваат на условите кои што мора да биде исполнети за да се изврши испрашувањето (на пр. психологот мора да потврди дали детето е во можност да даде изјава итн.) и јавниот обвинител мора јасно да ги дефинира прашањата и информациите за кои е потребно давање на изјава. Второ сослушување може да се дозволи само во вонредни услови, доколку истото е потребно за соодветно утврдување на фактите и не предизвикува значаен стрес врз детето.

¹²⁰Листа на насилни кривични дела врз деца: Убиство, убиство на дете при пораѓање, наведување на самоубиство и помагање во самоубиство, тешка телесна повреда, противправно лишување од слобода, киднапирање, силување, обљуба врз немоќно лице, полов напад врз дете кое не наполнило 14 години, обљуба со злоупотреба на положбата, задоволување на полови страсти пред други, посредување во вршење проституција, прикажување на порнографски материјал на дете, производство и дистрибуција на детска порнографија, наамување на обљуба или друго половно дејствие на дете кое не наполнило 14 години, родосквернавање, вонбрачен живот со дете, одземање дете, промена на семејна состојба, напуштено немоќно дете, запустање и малтретирање на дете, семејно насилство, Попречување и неизвршување на заштитни мерки за малолетници, овозможување на употреба наркотични дроги, и прекурсори, тешка кражба и кражба.

5. Критериуми за интерпретација на принципот “најдобар интерес на детето” треба да бидат вметнати во сите прописи релевантни за заштита на деца, вклучително но и не ограничено на: Закон за правда за деца, Закон за основно образование, Закон за средно образование, Закон за здравствена заштита, Закон за превенција, спречување и заштита од семејно насилство, Закон за државен просветен инспекторат, Закон за заштита на деца, релевантни подзаконски акти, протоколи, водичи. Критериумите мора да ги следат стандардите поставени во основите на Конвенцијата за правата на детето. Критериумите мора да посочат дека интересот на детето доминира доколку истиот во дадена ситуација се разликува од интересите на родителите, старателите, институциите или општеството. Најдобриот интерес на детето секогаш треба да има приоритет за сите прашања кои го засегаат во однос на интересите на неговите родители, старатели, институции или општеството во случаи кога тие се разликуваат од интересите на детето. Минимум општите стандарди и насоки при **постапување во случаи на насилство врз деца** во сите институции (особено во судовите) овластени да преземат дејствија треба да вклучуваат:

- Карактеристики на малолетникот (возраст, род, попреченост, ирационално општествено однесување и друго);
- Возраст, пол, потекло и било која карактеристика што институцијата/судот јас смета за релевантна;
- Безбедноста на детето/било каква повреда што тие ја претрпеле или има ризик да ја претрпат;
- Желби/барања и чувства на малолетникот (согласно возраста и зрелоста/земајќи ја предвид неговата возраст и разбирање).
- Физички, емоционални, образовни и здравствени потреби и потреби поврзани со домување, исхрана, облека на малолетникот
- Капацитет/способност на родителите/другите лица да одговорат на потребите на малолетникот.
- Корисни ресурси за обезбедување на услови за раст и развој.
- Потребно време на прилагодување на новата околина или елиминирање на ефектите од злоупотребата и занемарувањето.

6. Инкриминација за пропуштање да се пријави дејство на насилство врз деца од страна на вработени во образовни, здравствени, социјални служби и други институции каде децата се сместени привремено или постојано, преку дополнување на членот 364 од Кривичниот законик (Непријавување на кривични дело или сторител). Сегашниот закон го казнува пропуштањето само доколку е направено од службено лице. Наставниците, докторите, советниците и социјалните работници не се сметаат за официјални лица под сегашниот Кривичен законик. Заканата за кривична одговорност ќе ги стимулира вработените да пријавуваат такви кривични дела до полицијата и јавниот обвинител.

7. Законот за основно и Законот за средно образование треба да вклучат одредби кои ќе забранат насилство, злоупотреба и занемарување на деца утврдувајќи што се смета за насилство во рамки на образовните институции, разликувајќи ги различните видови на насилство: физичко, психолошко, социјално, сексуално, занемарување на ученици, врсничко насилство (насилство во сајбер просторот). Законите може да предвидат одредби кои ги обврзуваат наставниците, воспитувачите, професионалниот кадар и останатите вработени во образовните институции да преземат мерки за да ги заштитат правата на учениците, особено во случаи на насилство. Одговорна личност за известување

на релевантните институции треба да биде одредена со законите (директор, раководител, назначен координатор). Тие што ќе дознаат или оценат дека постои сомнеж дека одредено дете е жртва на било каков вид на насилство се обврзани веднаш да ги известат релевантните институции (полиција, јавно обвинителство или други). Овие закони исто така, треба да предвидат дека постои прекршок или кривична одговорност доколку вработените и одговорните лица ја повредат својата обврска да истражат, постапат или пријават индиции дека се случило насилство.

8. Можноста за вработување на стручни советници (педагози, социјални работници и психолози) во судовите и јавните обвинителства треба да биде земена предвид како алтернатива на користењето на услугите на центрите за социјална работа. Улогата на стручниот советник во судовите ќе биде да даде стручно мислење/вештачење за жртвата, нејзината телесна и социјална положба, условите во кои живее итн. Стручните советници во јавното обвинителство може да дадат стручномислење/вештачење потребно за донесување на одлука од надлежноста на обвинителството.

9. Дополнување и систематизација на подзаконските акти и т.н. “меко право”. Важечките подзаконски акти и “меко право” – Протоколите, кои се однесуваат на насилство врз деца треба да бидат дополнети за секој поединечен сектор (полиција, образование, здравство, центри за социјална работа, јавното обвинителство) и да содржат одредби кои ќе посочат на насилството кое се врши врз децата. Релевантните подзаконски акти треба да се кодифицираат во генерален подзаконски акт кој ќе го дефинира насилството врз деца вклучувајќи ги сите видови на насилство, ќе ја уреди меѓусекторската соработка и ќе воспостави едно Национално тело кое ќе биде надлежно да ја следи, координира и поттикнува борбата против насилство врз деца. Работата на секој сектор треба да биде дефинирана во детали во посебни документи кои ќе содржат јасни одредби за препознавањето и постапувањето во случаи каде има насилство врз деца. Пристапот при постапување во случаи каде постои насилство врз деца треба да биде унифициран, ефективен, и во линија со општествениот развој (постоењето на сајбер просторот). Овој генерален подзаконски акт за мулти-секторска соработка треба да ги вклучува сите препорачани измени и дополнувања како принципот за најдобар интерес на детето, проширениот опсег на видови насилство, како и унифицираната дефиниција на насилство врз деца. Подзаконските акти за секој сектор посебно (полиција, образование, здравство, центри за социјална работа, јавно обвинителство) треба да биде во согласност со општиот подзаконски акт.

10. Бирото за развој на образованието заедно со локалната самоуправа треба да има проактивно учество во превенцијата од насилство врз деца преку развивање на програми, обуки и работилници на оваа тема и нивно одржување со учество на наставници и едукатори, но и со родители и деца.

11. Претставување на моделот на “сигурна кука”¹²¹ како нов пристап при постапување во случаи каде дете е жртва на насилство. Овој модел би овозможил сите релевантни институции кои се надлежни да преземаат дејствија во случаи каде деца се жртви/сведоци на насилство, како што се полицијата, центарот за социјални работи, здравствените работници, обвинителството и одбраната, да бидат присутни на едно место каде постои средина блиска и пријатна за децата. Создавањето на т.н. “сигурна кука” ќе придонесе кон избегнување на ризикот за ре-виктимизација и ќе биде опремен со

¹²¹Базиран на “Barnahus Model” http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/rights_child/9th_b_gudbrandsson.pdf

соодветна техничка и материјална опрема што ќе се користи за првична проценка и испрашување на детето жртва на насилство, медицински преглед и терапија, како и правно советување.

12. Зајакнување на човечките ресурси и прилагодување на техничката опрема и материјалните средства во релевантните институции за целосна имплементација на дополнителните процесни права и заштитни мерки пропишани со ЗПД и ЗКП.

АНЕКС I

ЛИСТА НА ИЗВОРИ

Примарни извори:

➤ Закони

- Закон за заштита на децата („Службен Весник“ бр. 98/2000; 17/2003; 65/2004, 113/2005, 98/2008; 107/2008; 83/2009; 156/2009; 51/2011 и 157/2011)
- Закон за основното образование („Службен Весник“ бр. 103/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016 и 127/2016).
- Закон за правда за децата („Службен Весник“ бр. 148/2013)
- Закон за превенција, спречување и заштита од семејно насилство („Службен Весник“ бр. 138/2014, 33/2015, 150/2015)
- Закон за Полиција („Службен Весник“ бр. 114/2006, 6/2009, 145/2012, 41/2014, 33/2015, 31/2016, 106/2016 и 120/2016).
- Закон за семејство („Службен Весник“ бр. 80/1992, 9/1996, 38/2004, 33/2006, 84/2008, 67/2010, 156/2010, 39/2012, 44/2012, 38/2014, 115/2014, 104/2015 и 150/2015).
- Закон за социјалната заштита („Службен Весник“ бр. 79/2009; 36/2011; 51/2011; 166/2012; 15/2013; 79/2013; 164/2013; 187/2013; 38/2014; 44/2014; 116/2014; 180/2014; 33/2015; 72/2015; 104/2015; 150/2015; 173/2015; 192/2015 и 30/2016).
- Закон за средното образование („Службен Весник“ бр. 44/1995, 24/1996, 34/1996, 35/1997, 82/1999, 29/2002, 40/2003, 42/2003, 67/2004, 55/2005, 113/2005, 35/2006, 30/2007, 49/2007, 81/2008, 92/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016 и 127/2016).
- Кривичен законик („Службен Весник“ бр. 37/1996, 80/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/2013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 41/2014, 115/2014, 132/2014, 160/2014, 199/2014, 196/2015 и 226/2015).
- Закон за заштита на личните податоци (Службен Весник бр. 7/2005)
- Закон за Јавното образование (Службен Весник бр. 150/2007)
- Правила за вантрешно постапување на Јавното обвинителство (Службен Весник бр. 45/2010)
- Закон за судовите (Службен Весник, бр. 58/06, 35/08, У. бр. 256/07, У. бр. 74/08, 150/10, У. бр. 12/11)
- Закон за бесплатна правна помош (Службен Весник, бр. 161/2009)
- Закон за кривичната постапка (Службен Весник, бр. 150/10)
- Закон за судските такси (Службен Весник, бр. 114/09, 148/11)

➤ Подзаконски акти

- Влада, Заеднички протокол за постапување во случај на семејно насилство (2010)
- Влада, Протокол за меѓусебна соработка на надлежни институции и здруженија за заштита и спречување од семејно насилство („Службен Весник“ бр. 143/2015)
- Влада, Национална стратегија за развој на пенитенцијарниот систем, за периодот 2015-2019
- Влада, Национална програма за развој на социјалната заштита, за периодот 2011-2021/ („Службен Весник“ бр. 121/2010)
- Влада, Одлука за формирање на национално координативно тело против семејно насилство/ („Службен Весник“ бр. 72/2015)

- Влада, Програма за стекнување на социјална заштита, за 2016 година („Службен Весник“ Бр.2/2016)
- Влада, Програма за стекнување на социјална заштита, за 2015 година („Службен Весник“ Бр.202/2014)
- Влада, Програма за стекнување на социјална заштита, за 2014 година („Службен Весник“ Бр.1/2014)
- Влада, Програма за стекнување на социјална заштита, за 2013 година („Службен Весник“ Бр.4/2013)
- Влада, Програма за детска заштита, за 2013 година („Службен Весник“ Бр.4/2013)
- Министерство за внатрешни работи, Правилник за полициски процедури („Службен Весник“ Бр.149/2007)
- Министерство за внатрешни работи, Правилник за начинот на извршување на изречените привремени мерки за заштита на жртвата на семејно насилство и членовите на нејзиното семејство („Службен Весник“ Бр.28/2015)
- Министерство за внатрешни работи, Правилник за начинот на проценка на ризикот по животот и телесниот интегритет на жртвата на семејно насилство и на ризикот од повторување на насилството, соодветно управување со ризикот, образецот на полицискиот извештај и на предлогот за изрекување на привремена мерка за заштита – отстранување на сторителот од домот и забрана за приближување до домот („Службен Весник“ Бр. 28/2015)
- Министерство за здравство, Правилник за начинот на извршување на привремената мерка за заштита од семејно насилство – задолжително лекување на сторителот доколку злоупотребува алкохол, дрога и други психоотропни супстанции или има психичко заболување („Службен Весник“ Бр. 94/2015)
- Министерство за образование и наука, Програма за советување на родители на ученици во средни училишта („Службен Весник“ Бр. 4/2012).
- Министерство за образование и наука, Програма за советување на родители на ученици во средни училишта („Службен Весник“ Бр. 160/2013).
- Министерство за образование и наука, Национална стратегија за намалување на насилството во училиштата, за периодот 2012-2015 (Септември, 2012).
- Министерство за образование и наука, Упатство за начинот на изрекување на педагошки мерки во јавните средни училишта („Службен Весник“ Бр. 47/2005).
- Ministry of Justice, Програма за обесштетување на дете кое е жртва или е оштетено со дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело на насилство и на други акти на индивидуално или групно насилство, за 2016 година („Службен Весник“ Бр. 16/2016).
- Министерство за правда, Стратегија за развој на пробациски систем во ПЈРМ, за периодот 2013 – 2016.
- Министерство за труд и социјална политика, Национална стратегија за превенција и заштита од семејно насилство, за периодот 2012 – 2015.
- Министерство за труд и социјална политика, Заеднички протокол за постапување во случаи на злоупотреба и занемарување на деца
- Министерство за труд и социјална политика, Правилник за начинот на извршувањето на изречената привремена мерка за заштита – задолжително посетување советувашиште за сторители на семејно насилство („Службен Весник“ Бр. 17/2015).
- Министерство за труд и социјална политика, Правилник за нормативите и стандардите за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита Центар за лица – жртви на семејно насилство („Службен Весник“ Бр. 33/2007).

- Ministry of Labour and Social Policy, Правилник за нормативите и стандардите за простор, опрема, стручни кадри и средства потребни за основање и започнување со работа на установата за социјална заштита-советувалиште за извршители на семејно насилство („Службен Весник“ Бр. 69/2012).
- Министерство за труд и социјална политика, Правилник за начинот на спроведувањето и следењето на мерките за заштита на жртвата на семејно насилство преземени од Центарот за социјална работа и за начинот на следење на изречените привремени мерки за заштита („Службен Весник“ Бр.17/2015).
- Собрание на ПЈРМ, Декларација за заштита на правата на детето („Службен Весник“ 68/2003).
- Собрание на ПЈРМ, Декларација Земја по мерка на децата („Службен Весник“ Бр. 95/2005)
- Собрание на ПЈРМ, Декларација за борба против насилството врз жените, вклучувајќи го и семејното насилство („Службен Весник“ Бр.124/2006)
- Програма за почетна обука на Академијата за судии и јавни обвинители 2017/19
- Програма за континуирана обука на Академијата за судии и јавни обвинители 2017/19

➤ **Компаративно законодавство**

- The Crown Prosecution Service, Safeguarding Children as Victims and Witnesses: Legal Guidance (United Kingdom)
- Justice and Attorney General, Family Law, Children and Domestic violence (Australia)
- http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/rights_child/9th_b_gudbrandsson.pdf

• **Србија**

- Family Act. Достапно на: [SRB]
<http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/Porodicni%20zakon.pdf> [ENG]
<http://minoritycentre.org/library/family-act-serbia>
- Criminal Code. Достапно на: [SRB] http://www.paragraf.rs/propisi/krivicni_zakonik.html [ENG] <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/5>
- Law on Police. Достапно на: [SRB] http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_policiji.html [ENG] <http://www.minoritycentre.org/sites/default/files/law-police-serbia.pdf>
- Law on Social Protection. Достапно на: [SRB]
<http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/Zakon%20o%20socijalnoj%20zastiti.pdf>
- Law on Juvenile Criminal Offences and Criminal Protection of Juveniles. Достапно на: [SRB]
<http://ombudsman.npm.rs/attachments/Zakon%20o%20maloletnim%20uciniocima%20krivicnih%20del.pdf> [ENG] <http://bit.ly/2cFtkcN>
- Criminal Proceedings Code. Достапно на: [ENG] <http://bit.ly/2cWUWd1>
- Draft Child Rights Act. Достапно на: [SRB]
http://www.minrzs.gov.rs/files/zastitnik_deteta/Nacrt_zakona_o_Zastitniku_prava_deteta
- General Protocol on Protection of Children from Abuse and Neglect. Достапно на: [SRB]
<http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/Opsti%20protokol%20zlostavljanje%20i%20zanemarivanje%20deca.pdf>
- Manual of the General Protocol on Protection of Children from Abuse and Neglect. Достапно на: [SRB]
<http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/PRIRUCNIK%20OPSTI%20PROTOKOL.pdf>
- Diagrams of the General Protocol on Protection of Children from Abuse and Neglect. Достапно на: [SRB]

- <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/Dijagrami%20za%20protokol.pdf>
- Special Protocol for Protection of Children under Institutional Care from Neglect and Abuse. Достапно на: [SRB]
<http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/Psebni%20protokol%20socijalna%20zastita.pdf>
- Instructions for the Special Protocol for Protection of Children under Institutional Care from Neglect and Abuse. Достапно на: [SRB]
- <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/Uputstvo%20postupanje%20policija.pdf>
- Special Protocol for Protection of Children and Students from Violence, Abuse and Neglect in the Educational Institutions. Достапно на: [SRB]
- <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/Posebni%20protokol%20prosveta.pdf>
- Manual on Implementation of the Special Protocol for Protection of Children and Students from Violence, Abuse and Neglect in the Educational Institutions. Достапно на: [SRB]
- <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/Prirucnik%20za%20primenu%20posebnog%20protokola%20prosveta.pdf>
- Special Protocol for the Health Care System in Protection of Children from Abuse and Neglect. Достапно на:
<http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/Posebni%20protokol%20zdravlje.pdf>
- Special Protocol for Judicial Organs in Protection of Minors from Abuse and Neglect. Достапно на: [SRB]
- <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/Posebni%20protokol%20pravda.pdf>
- General Protocol on Treatment and Cooperation among Institutions, Organs and Organisations in Cases of Domestic Violence against Women and in Relationships between Partners. Достапно на: [SRB]
- <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/Opsti%20protokol%20-%20nasilje%20nad%20zenama,%20dete%20svedok.pdf>
- Rules on Organisations, Norms and Standards of Work of the Social Service Centres. Достапно на: [SRB]
- <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/Pravilnik%20o%20organizaciji,%20normativima%20i%20standardima%20rada%20CSR.pdf>
- Statutory Order- Networks of Social Protection Institutions. Достапно на: [SRB]
- <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/Uredba%20o%20mrezi%20ustanova.pdf>
- National Strategy for Prevention and Protection of Children from Violence. Достапно на: [SRB]
- <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/NACIONALNA%20STRATEGIJA%20ZA%20PREVENCIJU%20I%20ZASTITU%20DECE%20OD%20NASILJA.doc>
- Action Plan to the National Strategy for Prevention and Protection of Children from Violence. Достапно на: [SRB]
- <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/AKCIONI%20PLAN.doc>
- **Хрватска**
- The Family Act. Достапно на: [CRO] <http://www.zakon.hr/z/88/Obiteljski-zakon> [ENG as of 2007] <http://pak.hr/cke/propisi,%20zakoni/en/FamilyAct/EN.pdf>

- Criminal Code. Достапно на: [CRO] <http://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon> [ENG as of 2003] http://www.vsrh.hr/custompages/static/hrv/files/legislation_criminal-code.pdf
- The Protection against Domestic Violence Act. Достапно на: [CRO] <http://www.zakon.hr/z/81/Zakon-o-za%C5%A1titi-od-nasilja-u-obitelji>
- The Probation Act. Достапно на: [CRO] <http://www.zakon.hr/z/234/Zakon-o-probaciji>
- The Youth Courts Act. Достапно на: [CRO] <http://www.zakon.hr/z/180/Zakon-o-sudovima-za-mlade%C5%BE>
- Enforcement of Sanctions Imposed on Juveniles for Criminal Offences
- And Misdemeanours Act. Достапно на: [CRO] <http://www.zakon.hr/z/235/Zakon-o-izvr%C5%A1avanju-sankcija-izre%C4%8Denih-maloljetnicima-za-kaznena-djela-i-prekr%C5%A1aje>
- The Criminal Procedure Act. Достапно на: [CRO] <http://www.zakon.hr/z/174/Zakon-o-kaznenom-postupku>
- The Police Powers and Responsibilities Act. Достапно на: [CRO] <http://www.zakon.hr/z/173/Zakon-o-policijskim-poslovima-i-ovlastima>
- The Social Welfare Act. Достапно на: [CRO] <http://www.zakon.hr/z/222/Zakon-o-socijalnoj-skrbi>
- National Prevention Mechanism for Prevention of Torture and other Cruel, Inhuman and Degrading Treatment or Punishment Act. Достапно на: [CRO] <http://www.zakon.hr/z/440/Zakon-o-nacionalnom-preventivnom-mehanizmu-za-spre%C4%8Davanje-mu%C4%8Denja>
- Protocol on Treatment of Domestic Violence Cases. Достапно на: [CRO] http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/attachments/068_Protokol%20o%20postupanju%20u%20slucaju%20nasilja%20u%20obitelji.pdf
- Protocol on Treatment of Cases of Violence between Children and Young People. Достапно на: [CRO] http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/attachments/068_Protokol%20o%20postupanju%20u%20slucaju%20nasilja%20medju%20djecom%20i%20mladima.pdf
- Decision to establish a Governmental Committee for Prevention of Behavioural Disorders of Children and Young People and Protection of Children with Behavioural Disorders. Достапно на: [CRO] http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/attachments/092_Odluka%20o%20osnivanju%20Povjerenstva%20Vlade%20RH%20za%20prevenciju%20poremecaja%20u%20ponasanju%20djece%20i%20mladezi%20i%20zastitu%20djece%20s%20poremecajima%20u%20ponasanju.pdf
- Rules on the Conditions under Which a Minor Can Be Employed and the Activities in Which They Can Take Part In. Достапно на: [CRO] http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/attachments/093_Pravilnik%20o%20poslovima%20na%20kojima%20maloljetnik%20moze%20raditi%20nn%2062-2010.pdf
- Rules on the Conditions under Which a Minor Can not Be Employed. Достапно на: [CRO] http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/attachments/093_Pravilnik%20o%20poslovima%20na%20kojima%20se%20ne%20smije%20zaposeliti%20maloljetnik%20nn62.2010.pdf
- Decision to Establish a Children's Council. Достапно на: [CRO] http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/attachments/094_Pravilnik%20o%20nagradi%20za%20promicanje%20prava%20djeteta.pdf
- Protocol on Treatment of Cases of Sexual Violence. Достапно на: [CRO] <http://www.mspm.hr/UserDocsImages//djeca%20i%20obitelj/Protokol-o-postupanju-u->

slucaju-seksualnog-nasilja.pdf [ENG]

http://assembly.coe.int/Communication/Campaign/DomesticViolence/20120504_CroatiaDomesticViolence.pdf

- Guidelines for the Planning, Implementation and Evaluation of Prevention and Treatment Programmes for the Protection of Children against Violence. Достапно на: [CRO]
- <http://www.obiteljskicentarkc.hr/dokumenti/Smjernice%20za%20planiranje,%20provedbu%20i%20evaluaciju.doc>
- The Act Confirming the Council of Europe Convention on the Protection of Children
- Against Sexual Exploitation and Sexual Abuse. Достапно на: [CRO]
- http://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2011_08_11_94.html
- Various Procedural Forms. Available form: [CRO]
- http://www.mspm.hr/UserDocsImages//udruga/dokumenti%202016//dokumentacija_prevenција%20nasilja%202016.zip
- National Action Plan for the Rights and Interests of Children from 2016-2020. Достапно на: [CRO]
- http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/index.php/dokumenti-mainmenu-83/nacionalni-planovi-i-strategije-mainmenu-75/za-djecu-i-mlade-mainmenu-79/doc_details/460-nacionalna-strategija-za-prava-djece-u-republici-hrvatskoj-za-razdoblje-od-2014-do-2020.html
- Program Activities for Prevention of Violence among Children and Young People. Достапно на: [CRO]
- http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/attachments/068_Program%20aktivnosti%20za%20sprjecavanje%20nasilja%20medju%20djecom%20i%20mladima.pdf
- National Program on Eradicating Children Trafficking. Достапно на: [CRO]
- http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/attachments/068_Nacionalni%20program%20za%20suzbijanje%20trgovanja%20djecom.pdf
- National Strategy for Prevention of Behavioural Disorders in Children and Young People. Достапно на: [CRO]
- http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/attachments/068_Nacionalna%20strategija%20prevenције%20poremecaja%20u%20ponasanju%202009-2012.pdf
- National Youth Program. Достапно на: [CRO]
- <http://mladi-eu.hr/wp-content/uploads/2015/07/Nacionalni-program-za-mlade-14-17.pdf>
- National Strategy for Protection against Domestic Violence for the period from 2011 to 2016. Достапно на: [CRO] http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_02_20_422.html
- National Plan for the Prevention of Trafficking in People. Достапно на:
- https://www.mup.hr/UserDocsImages/nacionalni_programi/trgovanje_ljudima/2012/NACIONALNI%20PLAN%20FINALno.pdf

- **Словенија**

- Criminal Code. Достапно на: [SLO] <https://zakonodaja.com/zakon/kz-1> [ENG] http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=180880
- Criminal Procedure Act. Достапно на: [ENG]
- <http://www.policija.si/eng/images/stories/Legislation/pdf/CriminalProcedureAct2007.pdf>
- Law on Marriage and Family. Достапно на: [ENG]
- http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/zakonodaja/law_on_marriage_and_family_relations.pdf
- Family Violence Prevention Act. Достапно на: [ENG]
- http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/zpnd_en.pdf

- Resolution on the 2009-2014 National Programme on Prevention of Family Violence.
Достапно на: [ENG]
http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/resolution_prevention_family_violence_09_14.pdf
- Programme for Children and Youth 2006-2016. Достапно на: [ENG]
- http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/pom2006_2016_en.pdf
- Updates to the Programme for Children and Youth. Достапно на: [SLO]
- http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/word/zakonodaja/pom_06_16_posodobitev_13_16_www.doc
- Resolution on the 2009-2014 National Programme on Prevention of Family Violence.
Достапно на: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=92436>

- **Обединетото Кралство**

- Children Act 1989 (England). Достапно на:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/41/contents>.
- Children Act 2004 (England). Достапно на:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/31/contents>.
- Safeguarding Vulnerable Groups Act 2006 (England). Достапно на:
- <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/47/contents>.
- Children and Families Act 2014 (England). Достапно на:
- <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/6/contents/enacted>
- Children and Young Persons Act 2008 (England). Достапно на:
- <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/23/contents>
- Sex Offenders Act 1997. Достапно на:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1997/51/contents>
- Sexual Offences Act 2003. Достапно на:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42/contents>
- Female Genital Mutilation Act 2003. Достапно на:
- <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/31/contents>
- Domestic Violence, Crime and Victims Act 2004. Достапно на:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/28/contents>
- Domestic Violence, Crime and Victims (Amendment) Act 2012. Достапно на:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/4/contents/enacted>
- Serious Organised Crime and Police Act 2005. Достапно на:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/15/contents>
- Safeguarding Vulnerable Groups Act 2006. Достапно на:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/47/contents>
- Forced Marriage Act (Civil Protection) 2007. Достапно на:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2007/20/section/1>
- Criminal Justice and Immigration Act 2008. Достапно на:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/4/contents>
- Guidance on Offences against Children (2005). Достапно на:
- <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130125102358/http://www.homeoffice.gov.uk/about-us/corporate-publications-strategy/home-office-circulars/circulars-2005/016-2005/>
- Working Together to Safeguard Children: A Guide to Inter-agency Working to Safeguard and Promote the Welfare of Children (England). Достапно на:

- https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/419595/Working_Together_to_Safeguard_Children.pdf
- What to do if You're Worries a Child is Being Abused. Достапно на:
- https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/417685/Archived-DFES-04320-2006-ChildAbuse.pdf
- Review of Section 58 of the Children Act 2004. Достапно на:
- <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130401151715/http://www.education.gov.uk/publications/eOrderingDownload/S58ReviewReport.pdf>
- Statutory guidance on the roles and responsibilities of the Director of Children's Services and the Lead Member for Children's Services. Достапно на:
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/271429/directors_of_child_services_-_stat_guidance.pdf
- Keeping children safe: the Government's response to The Victoria Climbié Inquiry report and Joint Chief Inspectors' Report Safeguarding Children. Достапно на:
http://dera.ioe.ac.uk/5710/1/dh_4071980.pdf
- Safeguarding children and young people – every nurse's responsibility. Достапно на:
https://www2.rcn.org.uk/_data/assets/pdf_file/0004/78583/004542.pdf
- Vetting and barring scheme remodelling review: report and recommendations. Достапно на:
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/97748/vbs-report.pdf
- An examination of local, national and international arrangements for the mandatory reporting of child abuse: the implications for Northern Ireland. Достапно на:
- <https://www.nspcc.org.uk/globalassets/documents/research-reports/mandatory-reporting-research-ni.pdf>
- Children (Scotland) Act 1995. Достапно на:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/36/contents>.
- Protection of Vulnerable Groups (Scotland) Act 2007. Достапно на:
- <http://www.legislation.gov.uk/asp/2007/14/contents>
- **Холандија**
- Boev.B, *The Juvenile Justice System in the Netherlands*, Bulgarian Helsinki Committee, Available on: <https://issuu.com/bghelsinki/docs/2002juvjusticeholland-1->
- Prof. Dr. Ton Liefwaard, Ms. Maryse Hazelzet, ALTERNATIVES TO CUSTODY FOR YOUNG OFFENDERS - NATIONAL REPORT ON JUVENILE JUSTICE TRENDS, Netherlands. Available on: http://www.oijj.org/sites/default/files/baaf_netherlands1.pdf
- Criminal Code of Procedure, 15 January 1921, date of commencement is 1 January 1926
- Criminal Code, 3 March 1881, date of commencement 1 September 1886
- Civil Code (1992), the Netherlands
- Zijlstra, A. E. (2012). In the Best Interest of the Child: a study into a decision-support tool validating asylumseeking children's rights from a behavioural scientific perspective [S.l.]: s.n.
- De Baat and others. Combating child abuse and neglect in the Netherlands. 2011. Available at:[http://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/\(301995\)-Daphne_report_Netherlands.pdf](http://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/(301995)-Daphne_report_Netherlands.pdf)
- Ministry of Health, Welfare and Sport, Model Reporting Code Domestic Violence and Child Abuse - Action plan for responding to signs of domestic violence and child abuse, 2014. Available at: <https://www.government.nl/topics/children-and-children-s-rights/documents/reports/2013/03/14/model-reporting-code-domestic-violence-and-child-abuse>

- *Act to strengthen the position of the victim in the criminal procedure*, 1 January 2011
- Youth Care Act, 22 April 2004
- Criminal Injuries Compensation Fund Act, 23 December 1992
- Source: http://www.childreninjudicialproceedings.eu/Criminal/ComparativeData/default.aspx#Theme_10_Training
- Source: <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/docs/ContextualOverview/Netherlands.pdf>
- Instructions on auditory and audiovisual registration of interviews with informants, witnesses and suspects
- (*Aanwijzing auditief en audiovisueel registeren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten*), 28 July
- 2010, Government Gazette n. 11885.
- Source: <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/docs/ContextualOverview/Netherlands.pdf>
- **Босна и Херцеговина**
- ZAKON O PRUŽANJU BESPLATNE PRAVNE POMOĆI 83/2016
- Zakona o zaštiti svjedoka podprijetnjom i ugrozenih svjedoka ("Sluzbene novine Federacije BiH", broj 36/03)
- <http://www.fbih.cest.gov.ba/>
- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupkom, Sluzbene novine Federacije BiH», broj 7/14 /29.1.2014./
- Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, 2013.
- Source: <http://oscitluk.com/ProtokolOPostupanju.pdf>
- SMJERNICE za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, Ministry of Human Rights and Refugees, 2013. Available at: http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013060612081065bos.pdf
- **Секундарни извори:**
- **Извештаи и анализи**
- Академија за судии и јавни обвинители „Павел Шатев“, *Практикум за постапивање во случаи на семејно насилство* Academy for Judges and Prosecutors "Pavel Shatev", *Practicum for Treatment in Cases of Domestic Violence* (2012).
- Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените, Association for Emancipation, Solidarity and Equality of Women, *Analysis of Court Practice in Deciding on Measures of Protection in Cases of Domestic Violence* (2014).
- Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените (2014).
- Committee of Ministers of the Council of Europe, Guidelines on child-friendly justice
- Committee against Torture, *Consideration of Reports Submitted by States Parties Under Article 19 of the Convention Pursuant to the Optional Reporting Procedure, Third Periodic Reports of States Parties due in 2012: The former Yugoslav Republic of Macedonia* (6 September 2013).
- Committee against Torture, *List of Issues Prior to the Submission of the Third Periodic Report of the Former Yugoslav Republic of Macedonia: Specific Information on the Implementation of Articles 1 to 16 of the Convention, Including with Regard to the Committee's Previous Recommendations*, Forty-fifth session (1-19 Ноември 2010).

- Committee against Torture, *Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 19 of the Convention: Concluding Observations of the Committee against Torture*, Fortieth session (28 April – 16 May 2008).
- Committee against Torture, *Summary record (partial) of the 822nd meeting, Second Periodic Report of the former Yugoslav Republic of Macedonia* (7 May 2008).
- Committee against Torture, *Summary record (partial) of the 825nd meeting, Combined second and third periodic reports of The former Yugoslav Republic of Macedonia* (7 May 2008).
- Committee on the Rights of the Child, *Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 44 of the Convention, Concluding Observations: The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, Fifty-fourth session (25 May–11 June 2010).
- Committee on the Rights of the Child, *Optional Protocol on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, Concluding Observations on the Initial Report of the Former Yugoslav Republic of Macedonia*, adopted by the Committee at its fifty-fourth session (25 May–11 June 2010).
- Committee on the Rights of the Child, *Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict, Concluding Observations on the Initial Report of the former Yugoslav Republic of Macedonia*, adopted by the Committee at its fifty-fourth session (25 May–11 June 2010).
- Committee on the Rights of the Child, *Optional Protocol on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography: Concluding Observations on the Initial Report of the Former Yugoslav Republic of Macedonia*, adopted by the Committee at its fifty-fourth session (25 May–11 June 2010).
- Committee on the Rights of the Child, *Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 8 (1) of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed conflict, Initial Reports of States Parties due in 2005: The Former Yugoslav Republic of Macedonia* (24 July 2008).
- Committee on the Rights of the Child, *Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 12 (1) of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Scale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, Initial Reports of States Parties due in 2005: The Former Yugoslav Republic of Macedonia* (24 July 2008).
- European Commission, *Commission Staff Working Document: The Former Yugoslav Republic of Macedonia* (10 November 2015).
- European Commission, *Progress Report: The Former Yugoslav Republic of Macedonia* (October, 2014)
- European Commission, *Commission Staff Working Document: The Former Yugoslav Republic of Macedonia* (16 October 2013).
- Ombudsman, *Yearly Report on the Level of Safeguarding, Respecting, Improving and Protecting Human Rights and Liberties*(2015). Достапно на:
<http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2015/GI_2015-za_pecat.pdf>.
Пристапено на: 07.09.2016.
- Народен правобранител, *Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитувањето, унапредувањето и заштита на човековите слободи и права* (2014)
Достапно на: <<http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2014/GI%202014.pdf>>.
Пристапено на: 07.09.2016.
- Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитувањето, унапредувањето и заштита на човековите слободи и права (2013) Достапно на:
<<http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2013.pdf>>. Пристапено на:
07.09.2016.

- Посебен извештај за условите на извршување на воспитно-поправната мерка упатување во воспитно-поправен дом и степенот на остварувањето на правата на децата (мај 2016) Достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/Istrazuvanja/2016/Informacija%20VPD%20Tetovo-Ohrid-mk.pdf>. Пристапено на: 09.09.2016.
- Народен правобранител, Информација за состојбите со остварувањето на правата на осудените лица во казнено-поправните установи (октомври 2016) Достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/documents/Informacija%20KPU-2010-mk.pdf>. Пристапено на: 09.09.2016.
- Народен правобранител, Информација за извештаите за физичко, психолошко и сексуално малтретирање (септември 2009)
- Народен правобранител, Информација за состојбата со децата на улица (февруари 2015) Достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/documents/2015/Predmetno%20rabotenje- Informacii/Informacija-Deca%20na%20ulica.pdf>. Пристапено на: 09.09.2016.
- Народен правобранител, Извештај од спроведеното истражување за појавата на сексуална злоупотреба и сексуална експлоатација на децата (септември 2012) Достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/Deca-Dokumenti/Kniga-Istrazuvanje%20deca-2012%20PFormat.pdf>. Пристапено на: 09.09.2016.
- Народен правобранител, Информација за улични деца/деца на улица (септември 2011)/ Достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/documents/Informacija-Ulicni%20deca%202011-mk.pdf>. Пристапено на: 09.09.2016.
- Народен правобранител, Информација за појавата на трговија со деца (октомври 2010). Пристапено на: 09.09.2016.
- Народен правобранител, Извештај на Народниот правобранител за правата на детето и протоколите кон конвенцијата 2000-2005 (октомври 2007) Достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/documents/Izvestaj-mk-Konvencija%20za%20pravata%20na%20decata-%2024.10.2007.pdf>. Пристапено на: 09.09.2016.
- Народен правобранител, Посебен извештај на Народниот правобранител за состојбите со семејното насилство над децата (октомври 2006) Достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/documents/Semejnoto%20nasilstvo1%20-mak.pdf>. Пристапено на: 09.09.2016.
- Македонска национална коалиција на невладини организации за правата на детето, Извештај за остварување на правата на децата (2015) Достапно на: <http://www.childrensembassy.org.mk/content/pdf/Izveshtaj%20za%20ostvaruvanje%20na%20pravata%20na%20decata%20vo%20RM.pdf>. Пристапено на: 09.09.2016.
- Министерство за правда, Годишен извештај на управата за извршување на санкциите за состојбата и работењето на казнено-поправните и воспитно-поправните установи за 2013 година (март 2014) Достапно на: <http://www.pravda.gov.mk/UIS/godisen2013.pdf>. Пристапено на: 09.09.2016.
- Министерство за правда, Годишен извештај на управата за извршување на сакнциите за состојбата и работењето на казнено-поправните установи за 2014 година (мај 2015) Достапно на: <http://www.pravda.gov.mk/UIS/GODISEN%20IZVESTAJ%20NA%20UIS%20ZA%202014%20GODINA.pdf>. Пристапено на: 09.09.2016.

- Прва детска амбасада во светот – Меѓаши, Алтернативен извештај за состојбата на правата на децата (ноември 2009) Достапно на: <http://www.childrensembassy.org.mk/WBStorage/Files/Detski%20izvestaj%20200mm.pdf>. Пристапено на: 09.09.2016.
- WHO, Report of the Consultation on Child Abuse Prevention, Geneva, 29-31 Март 1999
 - **Анализи и истражувања**
- Алгоритам Центар во соработка со тимот на Бирото за развој на образованието, *Студија за иницијалната состојба со наилството во основните училишта*. Достапно на:
 - [http://www.unicef.org/tfymacedonia/Studija_za_nasilstvo_-_MK\(1\).pdf](http://www.unicef.org/tfymacedonia/Studija_za_nasilstvo_-_MK(1).pdf). Пристапено на: 09.09.2016.
- Прва детска амбасада во Светот – Меѓаши, *Анализа на истражувањата спроведени во 5 училишта во Скопје во рамките на проектот Мировно образование (2011-2012)*. Достапно на:
 - <http://www.childrensembassy.org.mk/content/pdf/Komparativnata%20analiza%20za%20na%20website.pdf>. Пристапено на: 09.09.2016.
- Здравјето како квалитет на животот, Социјални нееднаквости меѓу младите – Студија за однесувањата поврзани со здравјето кај децата на училишна возраст (2013). Достапно на:
 - [http://www.hbsc.org/membership/countries/national%20PDFs/HBSC%20Macedonia%20National%20Report%20\(2013\).pdf](http://www.hbsc.org/membership/countries/national%20PDFs/HBSC%20Macedonia%20National%20Report%20(2013).pdf). Пристапено на: 09.09.2016.
- Министерство за здравство, Министерство за образование и наука, Министерство за труд и социјална политика, ПЈРМ: *Мултииндикаторско кластерско истражување* (2011). Достапно на: http://www.unicef.org/tfymacedonia/MICS_MKD_FINAL_website.pdf
- Пристапено на: 09.09.2016.
- Министерство за правда, *Компаративен преглед на законодавството на ПЈРМ и Конвенцијата за правата на детето* (Мај 2010).
- Државен совет за превенција на детско престапништво, *Информација за сите субјекти кои работат во системот за правда за деца*
- UNICEF, *Assessment of Legislation Pertaining to Violence against Children*.
- UNICEF, *Mapping of Institutions and Civil Society Organisations Which Provide Services to Children Victims of Violence and Abuse* (Април, 2015).
- UNICEF, *Improvement of the Justice for Children Normative Framework: Legal Gap Analysis* (October 2011).
- UNICEF Innocenti Research Centre, *Intersectional discrimination against children: discrimination against romani children and anti-discrimination measures to address child trafficking*, Јуни 2009
- United Nations, *Report of the Independent Expert for the United Nations Study on Violence against Children*, A/61/299.
- Youth Educational Forum, *Violence among High School Students: Research Report* (2014).
 - **Книги и натписи од весници**
- Baginsky M, *Safeguarding Children and Schools* (Jessica Kingsley Publishers 2008).
- Belsky J, 'Etiology of Child Maltreatment: A Developmental-Ecological Analysis.' (1993) 114 *Psychological Bulletin*.
- Bewley S and Welch J, *ABC of Domestic and Sexual Violence* (BMJ Books 2014).
- Bowyer L, 'The Ethical Grounds for the Best Interest Of the Child' (2016) 25 *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*.

- Chandran A, Puvanachandra P and Hyder A, 'Commentary: Prevention of Violence against Children: A Framework for Progress in Low- And Middle-Income Countries' (2010) 32 Journal of Public Health Policy.
- Chiang L and others, 'Violence against Children Surveys (VACS): Towards a Global Surveillance System' (2016) 22 Injury Prevention.
- Cismaru M, 'Encouraging Bystanders to Help In Stopping Violence against Children' (2012) 18 International Journal of Non-profit and Voluntary Sector Marketing.
- Como M, Trobia A and Manna G, 'Prevention Of Violence Against Children And Psychosocial Models Of Intervention: Network Analysis Of An Inter-Institutional Service' (2014) 47 Children and Youth Services Review
- Ehrle J, Andrews Scarcella C and Geen R, 'Teaming Up: Collaboration between Welfare and Child Welfare Agencies since Welfare Reform' (2004) 26 Children and Youth Services Review.
- Eriksson M, Bruno L and Näsman E, *Domestic Violence, Family Law and School* (Palgrave 2013).
- Hoecke, M. 'Methodology of Comparative Legal Research' (2015) Law and Method.
- Hoecke, M. *Methodologies of Legal Research: Which Kind of Method for What Kind of Discipline?* (Xapt 2011).
- Gil D, 'Violence against Children' (1971) 79 The Journal of Paediatrics.
- Jent J and others, 'Multidisciplinary Assessment of Child Maltreatment: A Multi-Site Pilot Descriptive Analysis of the Florida Child Protection Team Model' (2009) 31 Children and Youth Services Review.
- Hester M, *Making an Impact: Children and Domestic Violence* (J Kingsley Publishers 2007).
- Hillis S, Mercy J and Saul J, 'The Enduring Impact Of Violence against Children' (2016) Psychology, Health & Medicine.
- Horwath J and Morrison T, 'Collaboration, Integration and Change in Children's Services: Critical Issues and Key Ingredients' (2007) 31 Child Abuse & Neglect.
- Kydd J, 'Preventing Child Maltreatment: An Integrated, Multispectral Approach' (2003) 6 Health and Human Rights.
- Mullender A, *Children's Perspectives on Domestic Violence* (SAGE 2002).
- Munro, E. *The Munro review of child protection: final report: a child-centred System* (2011) Norwich: The Stationery Office (TSO).
- http://www.education.gov.uk/munroreview/downloads/8875_DfE_Munro_Report_TAGGED.pdf
- Palinkas L and others, 'Social Networks And Implementation Of Evidence-Based Practices In Public Youth-Serving Systems: A Mixed-Methods Study' (2011) 6 Implementation Science.
- Svevo-Cianci K, Hart S and Robinson C, 'Protecting Children from Violence and Maltreatment: A Qualitative Comparative Analysis Assessing the Implementation of U.N. CRC Article 19' (2010) 34 Child Abuse & Neglect.
- Vibhute K., Aynalem F., *Legal Research Methods* (Justice and Legal System Research Institute 2009).
- Waterston T and Mok J, 'Violence against Children: The UN Report' (2008) 93 Archives of Disease in Childhood.
- Watkins, D., Burton M. *Research Methods in Law* (Routledge 2013).
- Wells R, 'Managing Child Welfare Agencies: What Do We Know About What Works?' (2006) 28 Children and Youth Services Review.